UNIVERSITEIT GENT

FACULTEIT POLITIEKE EN SOCIALE WETENSCHAPPEN

Geschiedenis van de Vlaamse onderzoeksjournalistiek: een analyse

Wetenschappelijke verhandeling

aantal woorden:

26.990

FRÉDÉRIC PICCAVET

MASTERPROEF COMMUNICATIEWETENSCHAPPEN
afstudeerrichting JOURNALISTIEK

PROMOTOR: PROF. DR. KARIN RAEYMAECKERS

COMMISSARIS: MEVR. SARA LOGGHE

ACADEMIEJAAR 2013 – 2014

UNIVERSITEIT GENT

FACULTEIT POLITIEKE EN SOCIALE WETENSCHAPPEN

Geschiedenis van de Vlaamse onderzoeksjournalistiek: een analyse

Wetenschappelijke verhandeling

aantal woorden:

26.990

FRÉDÉRIC PICCAVET

MASTERPROEF COMMUNICATIEWETENSCHAPPEN
afstudeerrichting JOURNALISTIEK

PROMOTOR: PROF. DR. KARIN RAEYMAECKERS

COMMISSARIS: MEVR. SARA LOGGHE

ACADEMIEJAAR 2013 – 2014

UNIVERSITEIT GENT

FACULTEIT POLITIEKE EN SOCIALE WETENSCHAPPEN

Inzagerecht in de masterproef (*)

Ondergetekende, ...Frédéric Piccavet...

geeft hierbij toelating / ~~geen toelating~~ (**) aan derden, niet-behorend tot de examencommissie, om zijn/~~haar~~ (**) proefschrift in te zien.

Datum en handtekening

...01 / 06 / 2014...

...Piccavet F. ....

Deze toelating geeft aan derden tevens het recht om delen uit de scriptie/ masterproef te reproduceren of te citeren, uiteraard mits correcte bronvermelding.

(*) ***Deze ondertekende toelating wordt in zoveel exemplaren opgemaakt als het aantal exemplaren van de scriptie/masterproef die moet worden ingediend. Het blad moet ingebonden worden samen met de scriptie onmiddellijk na de kaft.***
(**) schrappen wat niet past

Voorwoord

Voor het schrijven van deze thesis wil ik vooreerst mijn promotor Prof. Dr. Karin Raeymaeckers bedanken. Terwijl ik meer dan een dozijn paden tegelijk wou bewandelen en uiteindelijk een encyclopedie over onderzoeksjournalistiek geschreven zou hebben, was zij de wegwijzer die me op dat ene goede pad plaatste. Tijdens de tocht hielp ze me met haar inzichten en morele steun. De passie voor haar vak werkte aanstekelijk. Ik zette me dan ook heel graag in voor deze thesis. Dit alles gebeurde zonder dat mijn promotor me beknotte in m'n intellectuele vrijheid.

Ik bedank de onderzoeksjournalisten wiens leven ik één uur lang mocht gebruiken om vragen over hun onderzoeksjournalistiek project te stellen. Ze scherpten mijn beeld over de dagdagelijkse journalistieke praktijk aan en ze lieten me er ook de rauwe kantjes van zien. Boeken kunnen je alle wijsheid van de wereld brengen. Maar zij lieten me aanvoelen hoe deze wijsheid werd vertaald in de journalistieke praktijk. Daarvoor een grote dank aan Mr. Hugo De Ridder, Mr. Chris De Stoop en Mevr. Marleen Teugels.

Ten slotte nog een speciaal woord van dank aan mijn familie en vrienden. Een sms'je, een korte pauze, een blijk van appreciatie. Het waren kleine gebaren. Ze vormden meer dan een grote steun en vormden mijn motivatie om door te blijven gaan.

Abstract

‘Onderzoeksjournalistiek onder commerciële en andere druk’[1], staat begin september 2012 te lezen op Apache.be. Een paar maanden later titelt diezelfde site: ‘De luidruchtige terugkeer van onderzoeksjournalistiek’[2]. Uit die berichtgeving zou men kunnen opmaken dat in een paar maanden tijd de onderzoeksjournalistiek aan een herstel begon. Zulke voorspellingen raken echter meestal kant noch wal. Er is immers nauwelijks iets geweten over de geschiedenis van dit genre in Vlaanderen. Zowel in de academische als in de professionele wereld is het onderzoek ernaar schaars, laat staan bestaande. In deze masterproef wordt aan de hand van een literatuurstudie en een exploratief onderzoek getracht die leemte deels te vullen door te focussen op de geschiedenis van de Vlaamse onderzoeksjournalistiek sinds de jaren ‘70.

In de literatuurstudie wordt eerst het begrip afgebakend. Daarna worden de typische kenmerken van het genre besproken. Vervolgens wordt de Vlaamse historische evolutie geschetst. De verschillende structurele veranderingen worden aangehaald en de belangrijkste wettelijke ijkpunten opgesomd. Ook de geleidelijke institutionalisering wordt uitgelegd. Bij de structurele evolutie wordt opgemerkt dat de aanwezigheid van Vlaamse onderzoeksjournalistiek afhangt van enerzijds politieke, economische en technologische factoren en van anderzijds de professionaliseringsgraad van de journalist en zijn/haar redactie.

In het exploratief onderzoek worden drie gerenommeerde Vlaamse onderzoeksjournalisten over hun cases aan het woord gelaten. Die cases worden geanalyseerd vanuit een historisch vergelijkend kader. Elke case vond plaats in een ander decennium (jaren ’70, ’90 en ’00). De bevindingen uit dit eigen onderzoek worden vergeleken met de literatuurstudie.

In het algemeen besluit worden de belangrijkste conclusies opgesomd. De depolitisering en voortschrijdende journalistieke professionalisering blijken een positief effect te hebben op de Vlaamse onderzoeksjournalistiek terwijl de commercialisering juist een uitgesproken negatief effect heeft. De technologische veranderingen blijken ambigue gevolgen te hebben.

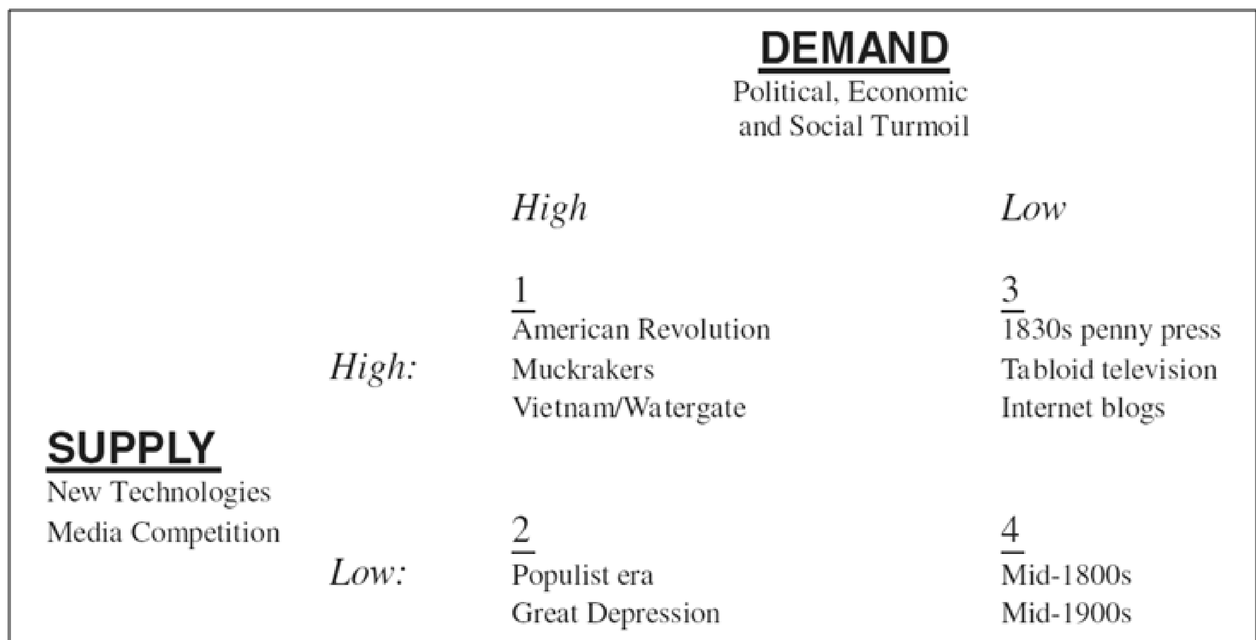
Inhoudstafel

Algemene inleiding

‘The urge to do investigative reporting has surged and diminished over the decades, but it never died out. Based on its history, it is probably safe to say it will never die’ (Armao, 2000, p.35).

Dit op- en neergaand succes van onderzoeksjournalistiek wordt door meerdere auteurs beschreven en bevestigd. In heel wat landen zijn golven waarneembaar waar nu eens wat meer en dan eens wat minder, aan onderzoeksjournalistiek gedaan wordt. Feldstein (2006, p.105) koppelt die golven, die veranderingen, aan een vraag- en aanbodcurve die hij toepast op onderzoeksjournalistiek. Die curve zou moeten verklaren waarom die golven er kwamen.

Enerzijds bestaat er het aanbod aan onderzoeksjournalistiek, dat afhankelijk zou zijn van nieuwe technologieën en mediacompetitie. De vraag ernaar, anderzijds, zal wijzigen naarmate er bij het publiek meer of minder nood is aan informatie. Het onderzoeksjournalistiek aanbod zal met andere woorden hoog zijn in tijden waarin nieuwe technologieën op de markt komen en/of in een competitieve mediaomgeving. De vraag naar onderzoeksjournalistiek zal hoog zijn wanneer een opgewonden publiek hongerig is naar onthullingen in tijden van onrust. Die komen voor wanneer sociale spanningen leiden tot overgangsperiodes in de economische en politieke sfeer. Kenmerkend aan die overgangsperiodes zijn de duizelingwekkende veranderingen en de sociale vooruitgang

Figuur 1 – Cyclische fases van de onderzoeksjournalistiek
Bron: Feldstein, 2006, p.115

Volgens dit model wordt er verondersteld dat er vier cyclische fases zijn doorheen de geschiedenis die Feldstein (2006) toepast op de Amerikaanse journalistiek[3]. Deze vier categorieën mogen niet te rigide worden opgevat. De vier variabelen (laag en hoog aanbod, lage en hoge vraag) moeten gezien worden als uitersten van een continuüm (Feldstein, 2006).

Zoals Feldstein aantoont is onderzoeksjournalistiek dus geen hedendaags fenomeen. Het is een vorm van journalistiek die steeds opnieuw wordt heruitgevonden. Sinds het ontstaan ervan heeft onderzoeksjournalistiek al veel verschillende gedaanten aangenomen (Zelizer & Allan, 2010, p.61). Dat gebeurde en gebeurt door gebruik te maken van andere practices en door de aanwezigheid van nieuwe technologieën.

Zo goed als alle standaardwerken over onderzoeksjournalistiek zijn afkomstig uit de Angelsaksische wereld[4]. In het overgrote deel ervan wordt onderzoeksjournalistiek beschreven als iets dat eigen is aan de Amerikaanse manier van verslaggeving (Williams, 2005). Onderzoeksjournalistiek kon volgens die auteurs pas zijn intrede doen nadat de journalistieke waarden in een land volledig waren 'veramerikaniseerd'. Deze masterproef, die onderzoekt hoe onderzoeksjournalistiek in Vlaanderen[5] wordt uitgeoefend, schetst een genuanceerder beeld. Er wordt gefocust op de recente economische, politieke en technologische veranderingen in het medialandschap. Ook de geleidelijke professionalisering van de journalist wordt besproken. Het model van Feldstein wordt nog niet toegepast op de Vlaamse context, wegens de embryonale fase waar de academische literatuur over de Vlaamse onderzoeksjournalistiek zich nog in bevindt.

De bakermat van de onderzoeksjournalistiek ligt inderdaad in de VS. Onder andere daardoor is de Amerikaanse literatuur over onderzoeksjournalistiek zo rijk. Het zorgt in de academische literatuur voor een hele grote focus op de VS (en deels ook op Groot-Brittannië). Door sommige Amerikaanse auteurs wordt die overvloed aan informatie soms verward met de superieur geachte rol van de (onderzoeks)journalistiek in dat land[6]. Het is een weinig kritische visie op hoe journalistiek wereldwijd wordt uitgeoefend en het plaatst zonder gêne de VS in het centrum van die wereld. Toch is de rijke traditie in de VS interessant en vooral relevant om te vergelijken met Vlaanderen. Daarom werd in *Bijlage 7* een kort overzicht gemaakt van de geschiedenis van de onderzoeksjournalistiek in de VS tot de jaren '90.

Het opzet van deze masterproef bestaat erin een zicht te krijgen op de manier hoe onderzoeksjournalistiek evolueerde sinds de jaren '70. Dit wordt gedaan aan de hand van een literatuurstudie (deel 1) en een exploratief onderzoek (deel 2).

Deel 1 is als volgt ingedeeld. Er wordt eerst een definiëring van de onderzoeksjournalistiek meegegeven. Daarna worden de specifieke kenmerken van de onderzoeksjournalistiek bekeken. Vervolgens wordt de kern van de literatuurstudie aangehaald, namelijk de geschiedenis van de Vlaamse onderzoeksjournalistiek. Voornamelijk de periode sinds de jaren '70 wordt meer in detail besproken. Eerst wordt de structurele evolutie verkend, vervolgens worden de belangrijkste wettelijke ijkpunten besproken. Ten slotte wordt de institutionalisering van de onderzoeksjournalistiek kort verduidelijkt.

In deel 2 wordt eerst het methodologisch kader kort geschetst, waarna er overgegaan wordt naar de analyse van de drie gesprekken. Die worden ondergebracht in de titels 'Structurele omgevingsfactoren', 'Practices van de onderzoeksjournalistiek' en 'De onderzoeksjournalist', waarin de manier van werken vergeleken wordt in de jaren '70, '90 en '00. Dit deel eindigt met een korte conclusie. Daar wordt bestudeerd of hetgeen wat uit de literatuurstudie naar boven komt, in de praktijk blijkt te kloppen. Deze masterproef eindigt met een 'Algemeen Besluit', waarin de belangrijkste krachtlijnen nog eens worden aangehaald.

In deze masterproef wordt vaak gebruik gemaakt van eindnoten. Deze bevatten vaak interessante en relevante informatie, die door het krappe bestek van deze thesis niet meer in de tekst zelf vermeld kon worden.

DEEL 1: Literatuurstudie

1. Definiëring onderzoeksjournalistiek

Wanneer men in de sociale wetenschappen een term definieert, zal die definitie meestal niet de volledige lading van de term dekken, noch zal die los staan van enige kritiek[7]. Bij de definiëring van 'onderzoeksjournalistiek' is dit niet veel anders. Toch is het noodzakelijk om het begrip eerst af te bakenen om zo later geen problemen te krijgen wanneer het begrip wordt toegepast op de Vlaamse context.

Door verschillende auteurs is getracht om een goede definitie te vinden voor onderzoeksjournalistiek. Vele van die definities werden vormgegeven door Angelsaksische auteurs waardoor ze niet altijd toepasbaar zijn op de onderzoeksjournalistiek zoals die wordt bedreven in Vlaanderen, België of Europa. Ze situeren zich immers veelal in de Amerikaanse cultuur en refereren daarbij naar de 'Muckrakers'[8] in het begin van de 20ste eeuw en de 'Watergate'-affaire in de jaren '70. Toch kunnen deze Angelsaksische auteurs een goed vertrekpunt vormen aangezien het daar op een ongeziene schaal bloeide en werd bestudeerd in het begin en late helft van de twintigste eeuw. Niet in het minst ook omdat een werkbare definitie van onderzoeksjournalistiek tot een goede tien jaar terug ontbrak in Vlaanderen (en bij uitbreiding in Europa)[9] (VVOJ, 2002).

Zoals de Burgh (2000, p.3) stelt weet iedereen wat onderzoeksjournalistiek is, maar 'explanations of it and about it are so various'. Daarmee vat hij perfect samen wat tot uitdrukking komt bij het lezen van de vele auteurs die een academisch werk schreven over deze soort journalistiek. Elke auteur legt zijn eigen klemtoon op een bepaald kenmerk van de onderzoeksjournalistiek. Daarbij wordt ofwel sterk het morele element benadrukt, ofwel het onderzoekselement, of nog het bekomen van een onthulling. Maar niet enkel en alleen academici zitten in de knoop met de definiëring, ook (onderzoeks)journalisten zelf raken er maar niet aan uit. Terwijl er nooit echt wordt betwist wat 'journalistiek' juist is, verschillen velen fors van mening betreffende 'onderzoeksjournalistiek' (van Eijk, 2005, p.13). Ook Redelfs (1996, p.25) vermeldt dat 'er geen uniforme definitie van onderzoeksjournalistiek bestaat hoewel de term verschijnt in bijna elk journalistiek leerboek en al diverse prijzen zijn uitgereikt voor dit soort berichtgeving.' Toch moet er eerst een werkbare definitie van het begrip gevonden worden. van Eijk (2005, p.ii): 'A pilot can't fly an airplane if he doesn't know which buttons to press.'. In *Bijlage 1* wordt getracht om te komen naar een internationaal aanvaardbare definitie van onderzoeksjournalistiek.

Gezien de invalshoek van deze masterproef wordt de definitie die opgesteld werd door de Vereniging van Onderzoeksjournalisten (VVOJ) gebruikt. Doordat ze in 2002 in een Vlaams-Nederlandse context tot stand kwam, is ze niet alleen goed toepasbaar in de Vlaamse (en Europese)

context; ze destilleert op een verstandige manier ook de nuttige kritieken op de internationaal aanvaarde definitie omtrent onderzoeksjournalistiek. De oprichters van de VVOJ kozen opzettelijk een brede en pragmatische definitie om zo de discussie te vermijden over wie nu juist een 'echte' onderzoeksjournalist is (van Eijk, 2005, p.22). Ze luidt als volgt. 'Onderzoeksjournalistiek is kritische en diepgravende journalistiek. Kritisch wil zeggen dat de journalistiek niet slechts fungeert als doorgeefluik van 'nieuws' dat er al was, maar dat nieuws wordt gemaakt dat er zonder dat journalistiek ingrijpen niet zou zijn geweest. Dit kan gebeuren door het creëren van nieuwe feiten, maar ook door reeds bestaande feiten op een nieuwe manier te interpreteren of met elkaar in verband te brengen. Diepgravend wil zeggen dat substantiële eigen journalistieke inspanning is verricht, hetzij in kwantitatieve zin - veel tijd gestoken in het onderzoek, veel bronnen geraadpleegd, etcetera - hetzij in kwalitatieve zin - scherpe vragen geformuleerd, nieuwe benaderingen opgepakt, etcetera, hetzij een combinatie daarvan' (VVOJ, n.d.). Wanneer deze definitie als basis wordt genomen, is het mogelijk om drie soorten onderzoeksjournalistiek te onderscheiden:

1. 'Schandalen blootleggen. Gericht op het opsporen van overtredingen van wetten, regels of fatsoensnormen, door organisaties of personen.
2. Toetsing van beleid of functioneren van overheid, bedrijven en andere organisaties.
3. Signaleren van sociale, economische, politieke en culturele trends. Gericht op het opsporen van veranderingen in de samenleving.' (VVOJ, n.d.)

Een laatste opmerking: onderzoeksjournalistiek is niet hetzelfde als onthullingsjournalistiek. Bij onthullingsjournalistiek wordt er vooral getracht om een schokeffect bij het publiek te creëren, terwijl onderzoeksjournalistiek daarnaast vooral ook gaat over de het blootleggen van systematische wantoestanden.

2. Kenmerken onderzoeksjournalistiek

De onderzoeksjournalistiek maakt gebruik van specifieke bronnen, technieken en methodes. In de Engelstalige literatuur spreekt men over 'the practices of investigative journalism' (de Burgh, 2008). Deze resem practices kunnen zowel gebruikt worden in de gewone als in de onderzoeksjournalistiek, maar worden vooral toegepast in laatstgenoemde. Daarnaast verschilt ook de juridisch-ethische context veelal, of bestaan er op zijn minst specifieke bekommernissen waar een onderzoeksjournalist bij ieder stuk rekening mee moet houden. Tenslotte wordt de onderzoeksjournalistiek gekenmerkt door een heel specifiek soort business model. Ze is namelijk behoorlijk duur en tijdrovend en vereist ook een sterk management vanuit de redactie.

2.1. Practices van de onderzoeksjournalistiek

Onder practices worden zowel de bronnen[10], als de methodes en technieken[11] verstaan[12].

Terwijl er op basis van de gebruikte bronnen geen onderscheid kan gemaakt worden tussen onderzoeksjournalistiek en 'gewone' journalistiek, zijn sommige bronnen geschikter voor onderzoeksjournalistiek (Debeer, 2009, p.45). Zowel de kwaliteit als de kwantiteit van de bronnen is belangrijk voor een journalist. De kwantiteit is belangrijk, aangezien de 'variatie van bronnen een belangrijke journalistieke veiligheidsklep' (Eppink, Geciteerd in: Caenen, 1998, p.55) is. Die variatie draagt er ook toe bij dat je het volledige verhaal te horen krijgt door de veelheid aan bronnen[13]. Dat gebeurde in België bijvoorbeeld niet in de X1-affaire tijdens de jaren '90. Samen met de Cools-affaire (zie infra) zorgde het voor een ongezien wantrouwen jegens de Belgische pers en werd het zelfs beschreven als 'het eind voor de onderzoeksjournalistiek in Vlaanderen' (van Eijk, 2005, p.45). Maar ook de kwaliteit is van tel, aangezien het verhaal staat of valt met de betrouwbaarheid en geloofwaardigheid van de gekozen bronnen (Kussendrager, van der Lugt & Rogmans, 1992, p.116).

In de dagdagelijkse journalistieke praktijk gebruikt men vooral bronnen die een zekere autoriteit[14] en neutraliteit uitstralen. Dat komt omdat die op een heel efficiënte manier berichten, wat tijd uitspaart voor de doorsnee journalist die onder constante druk en prangende deadlines moet werken (De Keyser, 2010, p.81). Onderzoeksjournalisten zijn echter minder geïnteresseerd in efficiëntie, voor hen is het vooral belangrijk dat 'bronnen originele informatie aanbieden' (De Keyser, 2010, p.87)[15].

Lek

Een onderzoeksjournalist kan ofwel zelf op zoek gaan naar de bron (wat meestal gebeurt) (=actief). Daarnaast kan het ook voorkomen dat de journalist wordt benaderd door een bron (=passief). In dit geval kan men spreken over een lek[16] of over een klokkenluider. Zo een klokkenluider is een allesbehalve te onderschatten bron van informatie voor de onderzoeksjournalist. Ten opzichte van de actieve bronnen verschilt ze behoorlijk op vlak van intentie, betrouwbaarheid en jurisprudentie.

Wanneer een onderzoeksjournalist een bron raadpleegt, dan is dat omdat hij er zelf naar op zoek ging. Bij een lek ligt dat even anders. Die komt naar de journalist of de krant zelf, meestal omdat hij criminele of onethische wantoestanden, meestal van een werkgever, wil aanklagen. Terwijl 'normale' bronnen meestal persoonlijke of familiale relaties hebben tot het verhaal, zijn lekken, of klokkenluiders, meestal werknemers (de Burgh, 2008, p.140). Het zijn lekken die de laatste jaren zorgen voor belangrijkste onderzoeksjournalistieke stukken[17]. Maar ook vanuit een historisch perspectief speelden lekken een belangrijke rol[18].

'De algemene indruk bestaat dat er nu veel meer informatie gelekt wordt dan vroeger' (Lievens, 2005, p.71). Dat kan meerdere oorzaken hebben[19].

Door het toevallige karakter van het lek moet men voorzichtig zijn om ze te gebruiken. Want een 'lekker heeft altijd een – veelal negatieve – motivatie om geheime informatie door te spelen aan de pers' (Tabaku, 2005, p.9). Daarom moet de onderzoeksjournalist steeds argwanend blijven en er zeker van zijn dat het lek niet zijn eigen agenda wil doordrukken. Voor de betrouwbaarheid van het verhaal is het daarom goed om alle informatie nog eens te dubbelchecken, hoewel dit niet altijd mogelijk is. Zo zijn er een aantal onderzoeksjournalistieke stukken verschenen in België in de jaren '90 waarbij dit niet altijd gebeurde. Het zorgde voor een wantrouwen in en zelfs een afkeer voor het genre.

Archief

Het gebruik van een archief is een andere practice die volgens de literatuur op een regelmatige basis door een onderzoeksjournalist gebruikt wordt. Met het archief wordt gedoeld op zowel het archief van de redactie, het persoonlijk archief van de journalist, de archieven van lekken als de archieven die wereldwijd te raadplegen zijn. Door het langdurig graven naar informatie in die archieven kunnen verbanden gevonden worden die men op het eerste zicht niet zag of kan zelfs informatie ingewonnen worden waarvan men niet wist dat het daar verborgen zat[20]. Het is een proces dat heel veel tijd en energie vraagt, maar dat door de recente technologische veranderingen (zoals o.a. het internet) de laatste paar decennia efficiënter verloopt. Het grootste voordeel aan archieven is dat ze de 'ultimate facts' (van Eijk, 2005, p.239) zijn. 'They speak for themselves, literally.' In Vlaanderen maken vrijwel alle onderzoeksjournalisten van archieven (VVOJ, 2002, p.9) gebruik voor hun verhaal. In 2008 gebruikte 45% van de Vlaamse onderzoeksjournalisten dagelijks een elektronisch archief (De Keyser, 2010, p.93).

Vooral overheidsarchieven zijn populair, aangezien 'modern bureaucracies produce documents in immeasurable numbers' (van Eijk, 2005, p.239). Ze zijn een interessante informatiebron aangezien de data die ze bevatten vanuit een officiële bron komt en ze daardoor als veilig en correct worden gezien (de Burgh, 2008, p.143). In veel landen zijn de overheidsarchieven echter niet makkelijk raadpleegbaar. De 'Wet openbaarheid van bestuur' (WOB), in het Engels 'Freedom of Information

Act' (FOIA), is een belangrijk instrument voor de onderzoeksjournalist om die enorme berg aan informatie te kunnen raadplegen. In Vlaanderen en Nederland heet die procedure 'wobbing', genoemd naar de afkorting van de wet. Terwijl die FOIA in de VS er al is sinds 1966, komt die er in de verschillende Europese landen pas enkele decennia later[21]. België loopt vergeefs achter. Daarbij verschilt België niet veel met de rest van Europa. 'No European country can compete with the United States in acces to government data sets' (van Eijk, 2005, p.246). In een studie die recent werd uitgevoerd door het Fonds Pascal Decroos (FPD) (Smit, 2012, p.56) blijkt dat de FOIA als journalistiek hulpmiddel in Europa nog steeds geen consistent middel is om informatie te bekomen. In België was het wachten tot 1994 vooraleer er op federaal vlak een wettelijk kader werd vastgelegd voor het recht van toegang tot bestuursdocumenten (Lievens, 2005, p.72)[22]. Maar zelfs na die invoering ervan werd er niet spectaculair veel gebruik van gemaakt. 'Although Belgium has a Freedom of Information Act, it was only recently that a journalist invoked this law for the first time to obtain documents' (van Eijk, 2005, p.240)[23]. De voornaamste redenen zijn de struikelblokken wanneer je de wet wil gebruiken. Die staan vermeld in *Bijlage 4.*

Internet

Het internet is een redelijk recente maar niet te onderschatten bron en methode van informatie- en nieuwsgaring. Vooral doordat veel archieven van zowel krantensites, bibliotheken als overheidsdocumenten worden gedigitaliseerd zal het internet een groeiende bron van informatie blijven en kan het op termijn zelfs uitgroeien tot de belangrijkste bron voor het verkrijgen van zowel achtergrondinformatie als originele informatie. Vooral zoekmachines zijn daarbij van groot belang. Een toekomstig probleem is de manier waarop men overzicht zal kunnen houden in de overweldigende stroom aan data, die in verschillende formaten, talen en zoekmachines te vinden is. Die informatie zal dus soms niet altijd bruikbaar, laat staan betrouwbaar, zijn[24]. Het nut van een degelijke opleiding en training van de journalist is hier van belang, aangezien zo op een meer gerichte manier naar dat stukje informatie gezocht kan worden.

Ook om samen te werken met andere journalisten, een breder publiek te bereiken of om aan fundraising te doen is een taak weggelegd voor het internet. Het omvat met andere woorden dus zowel een communicatie- als informatiefunctie. In 2008 gebruikte 65% van de Vlaamse onderzoeksjournalisten iedere dag het internet (De Keyser, 2010, p.93), waarschijnlijk een achterhaald cijfer[25].

Digging

Digging, of graven naar informatie, is een andere, veelgebruikte 'practice' in de onderzoeksjournalistiek. Ze vormt er zelfs de essentie van (de Burgh, 2008, p.143). Op vele manieren is digging hetzelfde als het standaard controleren van het achtergrondverhaal bij de gewone journalistiek. Bij de onderzoeksjournalistiek zal dat controleren gewoon langer duren en dus ook meer kosten. Zo kan een redactie meerdere onderzoekers inzetten om langdurig actuele

onderwerpen te volgen. Het zorgt voor een soort ‘collectief geheugen van de redactie’ (VVOJ, 2002, p.4).

Interview

Het interview is misschien de minst spectaculaire typische ‘practice’ uit de onderzoeksjournalistiek, ze blijft oerdegelijk, en een veel gebruikte in zowel Vlaanderen[26] als in de VS (De Keyser, 2010; Greenwald & Bernt, 2000). Er is een fundamenteel verschil in aanpak bij het afnemen van een interview door een journalist of een onderzoeksjournalist. Die laatste probeert informatie vast te krijgen die meestal heel goed verborgen zit. Deze verborgen kern aan informatie naar boven krijgen is het doel van de onderzoeksjournalist[27] (Engelman, 1991, p.103).

CAR

Computer Assisted Reporting (CAR) is een ‘practice’ om informatietechnologie in te zetten bij het analyseren van data. Computers zoeken, verzamelen, archiveren, kuisen en analyseren op een grote schaal informatie[28]. Juist door deze enorme massa aan data is het voor onderzoeksjournalisten een onmisbare tool (Lievens, 2005, p.42). Een van de grote voordelen aan deze methode is dat ze heel goedkoop is doordat de computer een groot deel van de analyses uitvoert. Het is een redelijk nieuwe methode om aan onderzoeksjournalistiek te doen. Hoewel het feitelijk sinds de jaren ‘50 mogelijk werd om aan CAR te doen door de introductie van de eerste computers, werd er pas sinds de jaren ’80 in de VS en bij ons (in de marge) sinds de jaren ’00 gebruik van gemaakt. Volgens Cox (2000, p.2) is het ‘necessary for basic reporting skills to already be in place’, om CAR op een succesvolle manier toe te kunnen passen[29]. Volgens van Eijk (2005) is het gebruik van CAR een soort graadmeter om te zien in hoeverre de professionalisering en institutionalisering van de onderzoeksjournalistiek in een land gevorderd is. Aangezien de onderzoeksjournalistieke professionele cultuur en de tradities van sterke onderzoeksjournalistieke organisaties in de VS al aanwezig waren bij de opkomst van de computer, nam het daar dan ook een enorme vlucht[30]. In Vlaanderen bestaat er ook Nederlandstalige literatuur over CAR en wordt het door de VVOJ enorm gepromoot. Maar de methode wordt ‘bijna nooit gebruikt in Vlaanderen’ (Debruyne, Geciteerd in: Debeer, 2009, p.48) [31] . Professionele training is dus meer dan noodzakelijk. Onderzoeksjournalistiek zou zo niet enkel dienen om mistoestanden aan het licht te brengen, maar ook om patronen te onthullen die door de enorme gegevens data nooit zouden worden opgemerkt.[32] (Debeer, 2009).

Undercover

Het undercover-gaan is dé ‘practice’ die steeds in verband wordt gebracht met onderzoeksjournalistiek. Het is daarnaast ook de ethisch meest controversiële (van Eijk, 2005, p.243). Als journalist mag je je incognito in het openbaar begeven, maar liegen over de identiteit wordt beschouwd als een onethische praktijk[33]. Niet alleen op ethisch vlak is deze methode controversieel, ze wordt ook vaak gezien als pure sensatiejournalistiek. Vooral door de meer

commerciële (en vooral audiovisuele) media wordt ze vaak toegepast om meer kijkers/lezers te lokken[34]. Toch blijft het gebruik van undercoverjournalistiek voor de onderzoeksjournalist ‘an important part of the journalist’s toolbox’ (de Burgh, 2008, p.150). Een goed voorbeeld waarbij een onderzoeksjournalist aan undercoverjournalistiek doet is Günter Wallraff[35], internationaal geprezen als een van de bekendste undercoverjournalisten uit de twintigste eeuw. In Vlaanderen bestaat er niets gelijkaardigs. Nochtans vinden de meeste Vlaamse journalisten[36] het geoorloofd om undercover te gaan (Paulussen, 2004, p.156). Wat volgends de Raad voor de Journalistiek wel en niet geoorloofd is valt te lezen in de Richtlijn over Undercoverjournalistiek (*Bijlage 3*).

2.2. Juridische en ethische bekommernissen

Zowel bij het inzamelen, het verwerken als het verspreiden van informatie moeten journalisten zich aan bepaalde ethische normen en juridische regels houden[37]. Hoewel dezelfde normen en regels gelden voor zowel de gewone als voor de onderzoeksjournalist, zal het de laatste zijn die meer in de problemen komt door de aard van wat hij doet. Want nog meer dan de journalist wil de onderzoeksjournalist bepaalde zaken blootleggen[38]. Hoe dan ook, door diepgravend te werk te gaan, zal hij noodzakelijkerwijs tegen de schenen schoppen van personen of organisaties die willen vermijden dat sommige verbanden gelegd worden of zaken achterhaald worden. Wanneer dat gebeurt, is het belangrijk om juridisch sterk te staan. Onderzoeksjournalisten moeten, samen met hun redacties, op voorhand zo goed als mogelijk inschatten wat de gevolgen kunnen zijn door het publiceren van een artikel.

Het dilemma van de onderzoeksjournalist is dat hij onethische zaken wil aanklagen, maar dit soms enkel kan doen door zelf op een onethische manier te werk te gaan. Hoewel dit niet altijd het geval is, kunnen die bepaalde handelingen die normaal als immoreel worden aanzien, onder bepaalde strikte voorwaarden toch aanvaard worden. Journalisten gebruiken dan ‘white lies’[39] (de Burgh, 2000, p.159). Hodges (1988) stelt dat aan drie criteria moet voldaan worden voordat het gerechtvaardigd is om te misleiden wanneer je aan informatie wil komen. Allereerst moet de informatie van groot openbaar belang zijn (proportionaliteit), bovendien is het onmogelijk om gelijkaardig accurate informatie te verkrijgen via reguliere middelen (subsidiariteit). Tenslotte mag de misleiding de openbare veiligheid niet in het gedrang brengen[40] (Hodges, 1988, p.31).

Ondanks het soms te rechtvaardigen gebruik van onethische methodes moet een onderzoeksjournalist er karig mee omspringen. De gevolgen kunnen immers op verschillende vlakken negatieve gevolgen hebben. Allereerst kunnen sommige door de onderzoeksjournalist gebruikte methodes strafbaar zijn, zowel bij het vergaren als het verwerken en verspreiden van informatie. De juridische regels waar onderzoeksjournalisten op moet letten worden besproken in *Bijlage 2*.

Daarnaast kan een overmatig gebruik van onethische methodes de dalende geloofwaardigheid van de media in het algemeen en de onderzoeksjournalistiek in het bijzonder in de hand werken. Aangezien een groot deel van de onderzoeksjournalistiek immers systematische wantoestanden wil blootleggen, kan ze dat enkel doen wanneer ze zelf zuiver op de graat is. Mocht er ook maar ergens een schijn van verdachte informatiegaring bestaan, kan de tegenpartij die gebruiken tegen de journalist. De kern van de zaak gaat dan niet meer over de wantoestanden, maar over de geloofwaardigheid van de media en van de onderzoeksjournalist(iek). Hoe vaker zulke gevallen voorkomen, hoe ongeloofwaardiger de onderzoeksjournalistiek er als geheel uitkomt[41].

Doordat onethisch handelen de hierboven genoemde negatieve gevolgen kan hebben, moet de onderzoeksjournalist weten wanneer onethische praktijken gerechtvaardigd zijn en wanneer niet. Het opleidingsniveau bij (onderzoeks)journalisten is daarom van enorm belang. Doordat men meer kennis verwerft over ethische richtlijnen zal men beter weten wat wanneer geoorloofd is. Dit blijkt ook in Vlaanderen anno '08 het geval te zijn (Cannie & Voorhoof, 2010, p.107). Maar ook oefening baart kunst. Onderzoeksjournalisten ontwikkelen doorheen de jaren een 'hoge graad van ethisch redeneren die ze meestal ook positief weten in te vullen, ondanks het feit dat er zeer veel met ethische problemen geworsteld wordt' (Coleman en Wilkins, Geciteerd in: Lievens, 2005, p.88). Zo gaan oudere Vlaamse journalisten minder onstuimig om met het gebruik van bepaalde journalistieke praktijken. (Cannie & Voorhoof, 2010, p.107). De leeftijd staat met andere woorden in betekenisvol verband tot hun ethisch bewustzijn. Deze cijfers gelden voor journalisten, er bestaan geen cijfers hierover i.v.m. onderzoeksjournalisten. Ook een deontologische code voor journalisten kan bijdragen aan de professionalisering van de journalistiek en tot een duidelijkere afbakening wat ethisch gezien wel en niet kan. De totstandkoming van zo'n code in Vlaanderen wordt later besproken.

2.3. Uniek businessmodel

Tijdrovend en duur

Één van de voornaamste kenmerken van de onderzoeksjournalistiek is dat het een dure aangelegenheid is. Wanneer een journalist kritisch en diepgravend te werk wil gaan, dan wordt men verondersteld dat die journalist genoeg werk en tijd stopt in de informatie die hij naar boven wil halen. Het aanklagen van een maatschappelijke wantoestand kan niet gebeuren door zijn verhaal te baseren op voorgekauwde persberichten, noch door te hollen van de ene persconferentie naar de andere (Tabaku, 2005). 'The Cadillac of Journalism' (Greenwald & Bernt, 2000, p.4) kan een positieve invloed hebben op bestaande wetten of kan een systeem iets minder corrupt maken, maar daar kleeft altijd een prijskaartje aan vast.

Er is niet alleen op kwalitatief niveau een verschil aanwezig bij onderzoeksjournalistiek. Er is ook in kwantitatief opzicht een verschil: het onderzoek is langdurig en arbeidsintensief, de bronnen zijn talrijk en divers. Onderzoeken is niet enkel het opzoeken van informatie, maar vooral het uitzoeken

tot op de bodem (Schreurders, 1991, p.17). Wanneer er niet veel tijd steekt in het project en men toch spreekt over onderzoeksjournalistiek omdat er iets van redelijk belang aan het licht is gekomen, kan men er bijna zeker van zijn dat er andere (commerciële en/of politieke) belangen op het spel staan dan die onthulling.

De juridische problemen die al werden besproken in het vorige gedeelte brengen vanzelfsprekend ook een financieel aspect met zich mee. Doordat het genre inherent verbonden is met het aan de kaak stellen van wantoestanden, is de kans op juridische problemen groter, en de mogelijke financiële gevolgen dus ook[42]. Daarom is redactionele rugdekking onontbeerlijk (Schreurders, 1991, p.17). Die redactionele rugdekking bestaat meestal uit een verzekeringspolis die de schadeclaims moeten dekken. Maar alweer: die kosten geld. Volgens Nader (Geciteerd in: Barr, 2000, p.157) hoeft het hoofddoel van die schadeclaims niet per se geld te zijn. De belangrijkste doelstelling is een 'chilling effect' te verkrijgen[43].

Of een (onderzoeks)journalistiek stuk voor de journalist zelf een tijdrovende en/of dure aangelegenheid is, hangt ook af van zijn statuut. Voor een journalist in vast teamverband zou het, alvast in theorie, makkelijker moeten zijn om aan onderzoeksjournalistiek te doen. Door te werken in vast dienstverband bestaat de zekerheid dat er volgens het aantal gewerkte uren wordt uitbetaald. Daarnaast kan er teruggevallen worden op de hulp van een redactie bij onvoorziene problemen. Een freelance heeft daarentegen geen zekerheid of zijn verhaal uiteindelijk gepubliceerd zal worden of niet. Pas wanneer het (bijna) volledig afgewerkt is, kan hij z'n stuk ter publicatie voorleggen aan de redactie. Tijdens het schrijven aan een onderzoeksjournalistiek stuk moet een freelancer ondertussen ook andere lopende opdrachten aanvaarden. Hij kan immers niet rekenen op een vast inkomen. Dit zorgt er op zijn beurt voor dat zijn ander werk vertraging oploopt. Een laatste groot financieel gevaar voor de freelancer zijn eventuele rechtszaken door grote multinationals of publieke figuren. Bij het naar buiten brengen van bezwarend materiaal jegens hen kunnen die aanzienlijke schadeclaims eisen. Aan de andere kant biedt het statuut van freelancer ook voordelen, zeker als het gecombineerd wordt met een werkbeurs van een organisatie die onderzoeksjournalistiek steunt, zoals het FPD. Zo zijn freelancers minder gebonden aan een redactie, waardoor ze zelf kunnen uitmaken hoeveel tijd ze in een journalistiek stuk steken en welk stuk ze schrijven. Dit kan een unieke en interessante manier zijn om aan onderzoeksjournalistiek te doen. Het is niet geweten of freelancers meer of minder aan onderzoeksjournalistiek doen dan journalisten in loondienst. Het werd, zowel in Vlaanderen als internationaal, nog nooit onderzocht, laat staan bewezen[44]. In Vlaanderen werkt anno 2013 één vijfde van de journalisten als freelancer (Raeymaeckers, Heinderyckx, De Vuyst, Libert, De Maeyer, De Dobbelaer, Le Cam, Deprez & De Keyser, 2013, p.9).

Sterke individuen

Dat de onderzoeksjournalist quasi altijd verhalen produceert die duur en tijdrovend zijn, wordt vaak aangehaald als één van de voornaamste redenen waarom vele kranten niet investeren in deze vorm van journalistiek. Het is inderdaad zo dat enkele belangrijke centra die aan onderzoeksjournalistiek doen – zoals bijvoorbeeld 'BBC' en 'Der Spiegel' – groot en rijk zijn. Maar toch kwam van Eijk (2005, p.247) tot een heel merkwaardige en opvallende conclusie na zijn research over onderzoeksjournalistiek in Europa: 'No relation whatsoever could be shown between whether the medium was in good shape financially and whether it had an investigative tradition.' Er waren bijvoorbeeld kranten met een lage oplage, die veel meer aan onderzoeksjournalistiek deden dan hun veel grotere broers.

Financiële middelen spelen dus niet altijd een rol. Krogh (Geciteerd in: van Eijk, 2005, p.246) bevestigt deze stelling. Volgens zijn survey[45] staan financiële middelen pas op de derde plaats in de benodigde elementen om aan onderzoeksjournalistiek te doen[46]. Op de eerste plaats staat de noodzaak aan journalisten met de juiste skills en de juiste attitude. Dit wordt bevestigd wanneer de geschiedenis erop wordt nageslagen. Waren Woodward en Bernstein niet hardnekkig blijven doorgraven en tegen de stroom in blijven zoeken naar bewijzen, was het ontslag van de president er waarschijnlijk later of misschien niet gekomen. Ook De Bock bleef graven, zelfs toen hij veel tegenkanting ondervond (zie infra). Toch ging het zijn krant[47] op dat moment bijvoorbeeld niet echt voor de wind. Het tweede noodzakelijke element om aan onderzoeksjournalistiek te doen, blijkt het bestaan van ondersteunende organisaties te zijn. Door hun financiële en professionele steun kunnen zij op een structurele manier de onderzoeksjournalist op pad helpen.

Redactiemanagement en hiërarchie

Daarnaast speelt volgens een aantal auteurs ook het management en de hiërarchie van een redactie een cruciale rol. Of er sprake is van onderzoeksjournalistiek in een medium, en op welk manier die tot stand komt heeft in grote mate te maken met hoe een redactie zijn journalisten er niet of wel in steunt, volgens van Eijk (2005). Hij onderscheidt zes verschillende modellen in de manier waarop een redactie onderzoeksjournalistiek managet. De opeenvolging van de modellen is niet arbitrair, maar geeft aan hoe weloverwogen en hoe professioneel een redactie aan onderzoeksjournalistiek doet. De modellen, van 1 tot 6:

1. De redactie dwarsboomt actief onderzoeksjournalistiek[48].
2. De redactie tolereert onderzoeksjournalistiek[49].
3. De redactie stimuleert onderzoeksjournalistiek[50].
4. De redactie heeft een beleid om aan onderzoeksjournalistiek te doen. De (hoofd)redacteur vraagt aan een paar journalisten om op een exclusieve basis aan onderzoeksjournalistiek te doen. De eindverantwoordelijkheid ligt bij de journalisten.

5. De redactie heeft een beleid om aan onderzoeksjournalistiek te doen. Er is een departement voor onderzoeksjournalistiek. De verantwoordelijkheid ligt bij het hoofd van dat departement[51].
6. De redactie heeft een beleid om aan onderzoeksjournalistiek te doen. Iedere journalist op de redactie mag aan onderzoeksjournalistiek doen[52] (van Eijk, 2005, p.248-252).

Met iedere stap worden de voordelen voor de onderzoeksjournalist ook groter[53]. Hoe verder een redactie gaat richting model 6, hoe professioneler een redactie opereert op het vlak van onderzoeksjournalistiek[54]. Daarbij merkt van Eijk (2005, p.252) niet onbelangrijk op dat de professionelere modellen niet per se meer middelen nodig hebben, maar dat de redactie dan vooral meer geavanceerde managementvaardigheden nodig heeft.

Naast het management op een redactie speelt ook de hiërarchie (van Eijk, 2005, p.252). Die kan sterk (top-down) of zwak (bottom-up) aanwezig zijn. Bij een zwakke hiërarchie bepalen (onderzoeks)journalisten zelf of ze verhalen najagen, bij een sterke beslist de redactie wat er juist gebracht wordt.

3. Historische evolutie van de onderzoeksjournalistiek in Vlaanderen

Er wordt vaak gesteld dat er een ontbrekende praktijk bestaat betreffende de Vlaamse onderzoeksjournalistiek. Dit wordt in vele thesissen[55] en boeken[56] onderschreven en werd ook zo gesteld door Debeer (2009): 'Vlaanderen heeft, in vergelijking met de Verenigde Staten, nauwelijks een traditie in de onderzoeksjournalistiek.'

Het is inderdaad zo dat een bloeiende praktijk in ons land ontbreekt, maar het is ook zo dat de al dan niet aanwezigheid van onderzoeksjournalistiek in Vlaanderen verward wordt met de weinige documentatie die er bestaat rond dit onderwerp. In de periode vóór het einde van de Tweede Wereldoorlog is (academische) lectuur zelfs volledig ontbrekend. Deze masterproef zal deze lacune echter niet vullen. Deels door dat gebrek aan bronnen, deels omdat er zelfs over de recente 40 jaar nog heel weinig bekend is. Daarom ligt de focus op de periode vanaf de jaren '70[57]. Maar aangezien onderzoeksjournalistiek niet los staat van een steeds veranderend medialandschap, wordt eerst dat medialandschap vanaf het einde van de Tweede Wereldoorlog kort geschetst. Vervolgens wordt ingegaan op wettelijke ijkpunten die belangrijk zijn voor de onderzoeksjournalistiek. Tenslotte wordt de institutionalisering van het genre besproken.

3.1. Structurele evolutie: enkele krachtlijnen

De pers in België functioneerde na WO II in een verzuilde maatschappij: de bevolking was in meer of mindere mate opgedeeld in ideologisch gefundeerde maatschappijsegmenten[58]. Door de sterke politieke en ideologische tegenstellingen was het niet verwonderlijk dat die kranten enorm partijdig waren en een uitgesproken politieke mening verkondigden (Humphreys, geciteerd in: Williams, 2011, p.36). Tot diep in de jaren '50 varieerden de banden tussen de partijen en de pers in West-Europese landen van vrij hecht tot zeer hecht (Witte, 1993, p.125), dit was in België niet veel anders. 'De brede waaier van opiniedagbladen werd toen beschouwd als een waarborg voor de persvrijheid en als een bewijs van pluralisme' (De Bens & Raeymaeckers, 2010, p.96). De onafhankelijkheid van de krant was daarentegen ver zoek. De krant was door de ideologische verbondenheid immers ook economisch afhankelijk van een bepaalde politieke partij (Williams, 2011, p.36-39). Één van de voorwaarden om aan onderzoeksjournalistiek te doen is de ontwikkeling van een onafhankelijke pers is, aangezien de geloofwaardigheid van een verhaal staat of valt met de onafhankelijkheid van de bron. Zolang er een symbiotische relatie bestaat tussen de pers en een politieke partij is die onafhankelijkheid onmogelijk te garanderen (Bakker, Schreurders & van Stegeren, 1991, p.19).

Naast de politieke afhankelijkheid ziet Williams (2011, p.69), zich baserend op Chalaby (1996) en Hallin & Mancini (2004) nog een andere belangrijke factor waarom onderzoeksjournalistiek maar op een beperkte schaal werd beoefend in Europa, en dus ook in Vlaanderen. Het Europese model

van journalistiek legt meer de nadruk op interpretatie en analyse van gebeurtenissen en problemen, terwijl het Anglo-Amerikaanse model nieuwsgedreven is. Chalaby (1996) stelt dat de Europese journalistiek traditie erin bestaat om opinie en commentaar te verkiezen boven het weergeven van feiten. Dat zette zich voort tot diep in de twintigste eeuw. Ook Hallin & Mancini (2004) komen tot een gelijkaardige conclusie[59].

De neutrale en informatiegeoriënteerde verslaggeving, zoals dat in de VS gebeurde, werd door de redacties gezien als een aberratie. Een krant heeft volgens hen enkel een meerwaarde wanneer ze de lezer iets meer kan bijbrengen dan enkel informatie. De literaire bezigheden van de Europese journalistiek en de geringe nadruk op verslaggeving en nieuwsverzameling worden volgens Williams (2011, p.70) beschouwd als een afremmende kracht op de ontwikkeling van een 'waakhond'-functie. Die ontmoedigde op zijn beurt het onthullen van feiten en dus ook de onderzoeksjournalistiek.

Er is kritiek op deze veel te eenvoudige classificatie van Chalaby, Hallin & Mancini. Ten eerste wordt ervan uitgegaan dat het Anglo-Amerikaanse systeem superieur is aan het Europese. Daarbij zou het Europese systeem langzaam maar zeker evolueren naar het Anglo-Amerikaanse systeem ('Americanisation'). Deze evolutie naar een totstandkoming van een gemeenschappelijke aanpak van hoe journalistiek wordt beoefend, wordt tegengesproken door Weaver (1998). Na comparatieve analyses van verschillende landen besluit hij dat er geen sprake is van zoiets als gemeenschappelijke waarden in het journalistieke métier, behalve dan dat nieuws zo snel mogelijk tot bij de burger moet komen (Williams, 2011, p.71). Het tweede punt van kritiek gaat in op de theoretische afwezigheid van heterogeniteit binnen het Europese systeem terwijl die er in de praktijk wel degelijk is. van Eijk (2005, p.261): 'Journalism in Europe is simply too diverse to capture in [...] a one-to-one comparison.' De classificatie die Hallin & Mancini maken is dus wel heel arbitrair en wordt door enkele auteurs (zoals onder andere van Eijk) bekritiseerd als te simplistisch. Dit gezegd zijnde wordt nu bekeken hoe de pers in Vlaanderen verder evolueerde sinds de jaren vijftig.

Het Vlaamse, en bij uitbreiding Europese, medialandschap onderging grote veranderingen sinds het einde van de Tweede Wereldoorlog. Een waaier van ongekende technologische, sociale, economische, politieke en ideologische veranderingen (Williams, 2011) hadden elk op hun manier een impact op de media. Ze begonnen al op het einde van WO II maar zouden pas volledig tot uiting komen in de loop van de jaren '70 met 1968 als scharnierjaar (Deltour, 1996, p.51).

Op politiek vlak vond er een depolitisering en ontzuiling van de kranten plaats vanaf de jaren '50[60]. Over de effecten die de depolitisering had, lopen de meningen uiteen[61]. 'Zeker is dat de ontzuiling een grotere vrijheid inhield voor de journalist en dus meer kansen bood voor de onderzoeksjournalistiek' (Tabaku, 2005, p.19). Doordat kranten minder gebonden zijn aan een

bepaalde politieke partij of stroming, zal onderzoeksjournalistiek minder afhankelijk zijn van de manier waarop een krant zich positioneert. Het hele veld ligt met andere woorden open voor onderzoek, daarvóór 'konden journalisten politici van hun eigen strekking uiteraard niet aanvallen' (Tabaku, 2005, p.19). Een krant zal zo niet enkel onderzoeksjournalisten steunen die het gedachtegoed van hun krant aanhangt, maar werkelijk kritisch zijn voor elke (politieke) partij. Dat zou tenminste in theorie moeten gebeuren in een ontzuild landschap.

Ook de status van de journalist veranderde vanaf de tweede helft van de twintigste eeuw. Wat een journalist juist was, hoe hij zich moest gedragen, wat juist tot zijn takenpakket hoorde en welke algemene kennis hij juist moest hebben, werd steeds duidelijker vastgelegd. Er deed zich een geleidelijke professionalisering [62] voor. Deze positieve trend had een invloed op de onderzoeksjournalist. Een journalist met meer persoonlijke vaardigheden en een betere opleiding zou immers beter weten hoe hij kritisch en diepgravend te werk moet gaan. In België begonnen de journalisten zich formeel te organiseren sinds het einde van de negentiende eeuw. In 1886 werd de Algemene Belgische Persbond opgericht, de voorganger van de huidige Algemene Vereniging van Beroepsjournalisten in België (AVBB). De regels inzake journalistieke deontologie werden in het jaar 1954 internationaal voor het eerst opgenomen in de zogenaamde 'Code van Bordeaux'. In 1971 volgde de 'Verklaring der rechten en plichten van de journalisten' (München). Deze deontologische regels vonden ook hun toepassing in België. Het was de eerste keer dat er een gedeelde set van waarden en normen werd aanvaard. In 1982 kwam er de 'Code van Journalistieke Beginselen', aangenomen door de AVBB[63].

Op vlak van opleidingen voor journalisten speelde België nooit een voortrekkersrol. 'De universiteiten volgden niettemin de internationale evoluties' (Hoebeke en Paulussen, 2010, p.40). In 1962 werd aan de RUG de eerste licentie 'Pers- en Communicatiewetenschappen' opgericht, de KUL volgde wat later in 1975. Pas vanaf de jaren '90 wordt het academische opleidingsaanbod aangevuld met professionele opleidingen aan de hogescholen. In 1995-1996 komt het eerste postgraduaat in de Journalistiek er[64]. Maar het is wachten tot 2004-2005 voor de komst van een volwaardige journalistieke opleiding aan een hogere onderwijsinstelling in Vlaanderen[65]. In dit jaar zagen aan zes hogescholen de opleiding Journalistiek het levenslicht. Men ging in dat academiejaar redelijk snel van een onder- naar een overaanbod[66]. 'Also the explicit emphasis on journalism training at university level was introduced recently' (Terzis, 2009, p.98). In 2004-2005 was de UGent als eerste aan de beurt[67]. In 2007-2008 startte ook de VUB met een Masteropleiding in de Journalistiek. In datzelfde jaar zagen nog drie andere masteropleidingen, allen aan een hogeschool, het licht[68] (Terzis, 2009, p.97-104).

Ook op beleidsniveau werden regulerende maatregelen getroffen die bijdroegen tot de journalistieke professionalisering. In 1963 werd de titel 'beroepsjournalist' wettelijk erkend en

beschermd. Deze bescherming had slechts een beperkte draagwijdte[69]. Toch is een wettelijke bescherming en erkenning van de titel een eerste stap naar een verdere beroepsprofilering.

Naast de professionalisering en de ontzuiling was er ook sprake van een concentratievorming van eigendom in het medialandschap. De vermindering van het aantal kranten en het aantal dagbladondernemingen begon in Vlaanderen vanaf de late jaren ’50 (De Bens & Raeymaeckers, 2010, p.74-75). In 1950 had je 18 Vlaamse krantentitels die werden uitgegeven door 14 dagbladondernemingen. In 1980 was dat aantal gedaald naar respectievelijk 12 en 7. Anno 2014 is dat verder gedaald naar respectievelijk 7 en 2 (VRM, 2013). Door persfusies willen de dagbladondernemingen beter kunnen reageren op economische omstandigheden. Deze fusies werden door de Vlaamse of federale overheid nooit verboden, wat de concentratievorming nog versterkte. Door concentratievorming kan de media-inhoud sterker worden uitgemolken. Verschillende media-aanbieders die deel uitmaken van één grote onderneming kunnen immers informatie opnieuw en opnieuw hergebruiken. Daarnaast hebben grote conglomeraten ook meer advertentieruimte door de verschillende media waarvan ze eigenaar zijn. Dit levert hen betere deals op bij het aantrekken van hun adverteerders. ‘Concentratie en convergentie verscherpen de onderlinge concurrentiestrijd, en de grote afhankelijkheid van reclame-inkomsten heeft de mediagroepen aangezet tot verregaande commercialisering’ (De Bens & Raeymaeckers, 2010, p.63). ‘In the process, newspapers are becoming part of larger media groups whose interests are far removed from traditional newspapers owners, who tended to see themselves as publishers rather than capitalists’ (Williams, 2011, p.35). Paulussen (2004, p.169): ‘na de ontzuiling komt de commercialisering’. Terwijl voor onderzoeksjournalistiek de ontzuiling op politiek vlak goed nieuws was, is de concentratievorming op economisch vlak dat veel minder. Doordat een krant meer een commercieel product wordt, moet de informatie zo goedkoop mogelijk, of tenminste zo efficiënt mogelijk, geproduceerd worden. Het resultaat wordt snel duidelijk, dat is minder onderzoeksjournalistiek, aangezien daar inherent een hoog prijskaartje aan vasthangt. Daarnaast mag het de belangen van de grootste adverteerders van de krant niet schaden. Zij vormen immers een onmisbare inkomstenbron voor een krant. Op een uitzondering na halen vandaag alle Vlaamse kranten hun inkomsten minstens voor de helft uit reclame (De Bens & Raeymaeckers, 2010, p.115). Een mogelijk resultaat hiervan is dat onderzoeksjournalistiek waarschijnlijk niet zal gaan over de grote belanghebbenden in en adverteerders van dat medium. Tenslotte ontstaan er door de sterke concentratievorming mediaconglomeraten. Ten eerste zorgen mediaconglomeraten voor een vermindering van het mediapluralisme[70] (Baker, 2002, p.178). Dit kan een effect kan hebben op welk soort onderzoeksjournalistiek gebracht wordt. Ten tweede, en belangrijker zorgt die concentratievorming voor mogelijke belangenvermenging in en tussen de grote mediaconglomeraten. Bagdikian (2000, p.47) heeft het in dit opzicht over zogenaamde ‘sacred cows’[71]. Dit kan een effect hebben over welke onderwerpen men aan onderzoeksjournalistiek doet.

Het zorgt er allemaal voor dat 'wat economisch potentieel interessant is [...], maatschappelijk wel degelijk schadelijk [kan] zijn' (Evens, 2013, 20 september) Of het er effectief zo erg voor staat, wordt later bekeken. De commercialisering in de krantensector komt pas ten volle tot uiting vanaf de jaren '80, waarna die maar blijft versnellen.

Pre jaren '70

In 1953 werd Panorama gelanceerd op het NIR, de voormalige VRT. Het is een 'duidingsmagazine dat eigen onderzoeksjournalistiek afwisselt met de allerbeste internationale current affairs-reportages' (VRT, n.d.), of dat is het tenminste vandaag toch. Panorama was in Vlaanderen het eerste programma waarbij men op een structurele manier (iedere week) aan diepgravende journalistiek deed. In hoeverre het een soort onderzoeksjournalistiek avant-la-lettre was, is niet duidelijk. Verder onderzoek zou dit moeten uitwijzen. Ivor Gaber (in: de Burgh, 2008, p.243-255) zocht in Groot-Brittannië uit in hoeverre het Britse Panorama[72] aan echte 'investigative TV' deed. Hij kwam tot de conclusie dat de meeste reportages die dateren van voor 2007[73] maar moeilijk voldeden aan de definitie van onderzoeksjournalistiek[74].

In de jaren '60 groeide Maurice De Wilde, BRT-journalist, uit tot het symbool van de onderzoeksjournalist in Vlaanderen. Met zijn *enquêtes*[75] zorgde hij voor heel wat opschudding. Hij had een uitstekende dossierkennis en kon in z'n interviews vlijmscherp uithalen. Door z'n uiterst kritische ingesteldheid, veelal ten aanzien van belangrijke politici, trad hij vaak in conflict met de BRT-top. In 1966 werd bijvoorbeeld zijn enquête 'Mijnalarm', over de mijnsluitingen in Limburg, uitgesteld en pas in een gecensureerde versie later uitgezonden. Zijn visie op de journalistiek stond haaks op de gezagsgetrouwe berichtgeving van de openbare omroep. Eind jaren '60 werd hij weggepromoveerd en werd hij gedwongen tot journalistiek routinewerk. Hij zou echter midden jaren '70 terugkeren (Lievens, 2005, p.104-105).

Jaren '70

Samen met en net door de ontzuiling vond er een individualisering plaats in de maatschappij. In de politieke context vertaalde dit naar burgers die minder loyaal waren aan één bepaalde politieke zuil en de daarbij horende organisaties. Een krant kopen en ze lezen hing minder af van bepaalde ideologische, religieuze of politieke keuzes. Hier moesten kranten op inspelen. Door individualisering werd het falen van de politiek minder verklaard door het verwijzen naar een slecht politiek systeem. Het waren individuen die steeds meer verantwoordelijk werden geacht voor hun acties. Corruptie en afwijkend gedrag werden steeds vaker aan de kaak gesteld (Williams, 2011). Daarnaast groeide in de journalistieke wereld het besef dat de journalistiek de macht heeft om politieke verandering te bewerkstelligen. Dit werd het meest duidelijk in het Watergate-schandaal in Amerika en de RTT- en Ibramco-affaire in België (zie infra). Men vond het niet langer aanvaardbaar om enkel de officiële persmededelingen weer te geven of de lijn van die bepaalde politieke partij te duiden. Ook verhalen over het wangedrag van politici of conflicten in de regering

en in politieke partijen werden gecoverd. Schandalen en wandaden begonnen een prominentere plaats te krijgen in de krant en het was mogelijk voor de onderzoeksjournalistiek om zich te ontwikkelen en om zelfs te bloeien (Williams, 2011, p.71). Williams (2011) haalt aan dat deze veranderingen samenvielen met de opkomst van een nieuw soort journalist, die meer toegewijd is aan het brengen van diepgravende verhalen en onthullingen. In hoeverre dit klopt voor Vlaanderen is niet onmiddellijk duidelijk.

De Vlaamse krant De Standaard trok steeds vaker de kaart van de onderzoeksjournalistiek. De krant vormt een goed voorbeeld van wat hierboven werd besproken. 'Hét thema waarin de krant [De Standaard] zich [...] meer en meer profileerde, was de strijd tegen corruptie en het pleidooi voor een herwaardering van de controletaak van het parlement' (Van Nieuwenhuyse, 2005, p.266). De nieuwe koers werd duidelijk in de zomer van '73. De Standaard bracht toen twee corruptieschandalen [76] aan het licht die rechtstreeks zouden leiden tot de val van de Regering-Leburton II. Deze twee politieke schandalen waren de grootste in het België van de jaren '70.

In 1971 werd Knack[77] gelanceerd, een nieuwsmagazine dat opiniërend wilde berichten over Vlaanderen en de wereld. Het zou zich mettertijd gaan positioneren als tegenhanger van weekbladen als Time, Newsweek en Der Spiegel en een monopoliepositie verwerven op de Vlaamse weekbladmarkt als belangrijk opiniërende nieuwsmagazine. Internationaal speelden nieuwsmagazines al langer een vooraanstaande rol in het bedrijven van onderzoeksjournalistiek. In Europa werd dit pas het geval vanaf het eind van de Tweede Wereldoorlog[78]. Dit is breder te kaderen in de 'Amerikanisatie' van de Europese journalistiek. Een onderzoekstraditie zou zich heel langzaamaan gaan ontwikkelen in enkele van die magazines, met name Knack en later Humo (Caenen, 1998, p.22).

Het kwam in de late jaren '70 tot een krachtmeting tussen een onderzoeksjournalist van Knack – Frank De Moor – en toenmalig minister van Landsverdediging – Paul Vanden Boeynants (VDB). De Moor legde op een systematische wijze de dubieuze legeraankopen van VDB bloot. Iedere keer zo'n artikel nieuwe wantoestanden aan het licht bracht, bombardeerde de minister het blad met rechten op antwoord. Daarin vervatte hij een lijst met onjuistheden en onvolkomenheden, die zo de geloofwaardigheid van de journalist moest aantasten (Deltour, 1996, p.94). Het is een methode die later nog regelmatig zou terugkeren in de onderzoeksjournalistiek. Knack zou later, tijdens de jaren '80, steeds meer inzetten op onderzoeksjournalistiek. De Moor blijft op deze redactie een sleutelfiguur (Lievens, 2005).

Maurice De Wilde won ettelijke prijzen voor z'n diepgravende journalistieke werk dat hij leverde in de jaren '60, wat de BRT in een moeilijk parket bracht. Z'n werk werd bij het grote publiek duidelijk gesmaakt, waardoor de directie het niet kon maken om zo'n talentvol journalist

routineklusjes te laten opknappen. Hij werd verplaatst naar de buitenlandredactie, alwaar hij in 1973 vertrok naar Chili om verslag uit te brengen over de rechtse staatsgreep van Pinochet[79]. In 1974 begon De Wilde samen met een geschiedkundige aan een documentairereeks over het collaboratieverleden van de Belgen in de Tweede Wereldoorlog. Het zou zijn levenswerk worden en zijn reputatie als de oervader van de Vlaamse onderzoeksjournalist definitief vestigen (Lievens, 2005, p.104)[80]. Hij kreeg de reputatie een ongenadige inquisiteur te zijn en er volgde heel wat kritiek en protest vanuit de katholieke en Vlaams-nationalistische hoek. In zijn zoektocht naar de waarheid beet hij zich als een pitbulterriër vast in de zaak (Lievens, 2005, p.104). Ondanks de aanhoudende kritiek werd hij nooit op een fout betrapt.

Jaren '80

De professionalisering van de journalist bleef zich voortzetten. In 1982 werd de Code van Journalistieke Beginselen opgesteld, die door beroepsjournalisten geacht werd na te leven. Ze bevatten een aantal rechten en plichten[81] die ertoe moeten bijdragen de economische en ideologische onafhankelijkheid van de journalist te waarborgen (Voorhoof, 2003, p.438). In 1988 werd er even een deontologische raad opgericht binnen de schoot van de AVBB. Het kon adviezen formuleren en had tot taak feiten te onderzoeken die strijdig waren met de beroepsdeontologie. Ook wou het een buffer vormen tegen politieke druk[82]. Het was alweer een stapje in de goede richting om de professionele cultuur bij de journalisten te verhogen. In het jaar 1983 had ongeveer 60% van de beroepsjournalisten een diploma hoger of universitair onderwijs op zak (De Bens, 1983). Een aandeel dat in de jaren daarna stelselmatig zou blijven stijgen.

Ook in de jaren '80 wordt de Vlaamse dagbladenmarkt gekenmerkt door een consolidering van de concentratiebeweging. Zoals al werd aangehaald zou deze concentratievorming gaan leiden tot een sterkere commercialisering van de krant. Terwijl een personderneming in feite een hermafrodiet is – aan de ene kant moet het winst maken, aan de andere kant dient het een publieke functie – slaat de slinger vanaf de jaren '80 vooral door naar het maken van winst door de bedrijven die de krant uitgeven. Het informeren van de lezer met relevant nieuws werd steeds meer een bijkomstige taak (Lievens, 2005, p.34). Die lezer moet immers bovenal geëntertaind worden door human-interest items, sensatieverhalen en minder hard politiek nieuws. Daarnaast mogen de belangen van grote adverteerders niet worden geschonden. Het leidde in de jaren '80 tot een kalme periode voor de onderzoeksjournalistiek. Die zou steeds meer, en dan vooral vanaf midden jaren '90 zijn focus gaan verschuiven naar het onthullen van feiten en daarbij niet nalaten om zo sensationeel mogelijk het verhaal te brengen. De ontzuiling en depolitisering lopen langzaam op hun eind. Dit zou uitmonden in een pers die 'volledig onafhankelijk' is van de politiek in het midden van de jaren '90[83]. Op dat moment is er geen enkele Vlaamse krant meer die een structurele band heeft met een bepaalde politieke partij of beweging. Deze formele onafhankelijkheid zou echter plaats maken voor een informele afhankelijkheid. En deze keer niet alleen van politieke partijen, maar ook dus

van commerciële belangen, en dan vooral van de financieel-economische sector die nauw vervlochten is met de dagbladsector (De Bens & Raeymaeckers, 2010; Biltereyst, 2010). Onderzoeksjournalistiek zou in deze omstandigheden moeilijk blijken te zijn[84]. Er was in de onderzoeksjournalistiek een focus op de brede, sensationele output, met een input die niet steeds betrouwbaar bleek te zijn (lekken kwamen er niet steeds uit algemeen belang maar wel vanuit eigenbelang).

Toen in 1989 VTM werd gelanceerd, was het gedaan met het monopolie van de BRT. Ook in de televisiesector tekende zich dus een commercialisering af[85]. De Wilde bleef in die jaren '80 de vaste waarde op vlak van de onderzoeksjournalistiek. Maar naast de vele reeksen van De Wilde kwam ook Panorama nu steeds meer op de voorgrond. Het trio Muys, Van Laeken en Jambers zouden enkele ophefmakende reportages draaien. Die waren niet altijd bepaald het resultaat van pure onderzoeksjournalistiek. Veelal signaleerden ze sociale, economische, politieke en culturele trends waarbij de journalisten veranderingen in de samenleving aan het licht wilden brengen[86]. De kijkcijfers piekten, iets ongewoons eind jaren '80, aangezien de BRT steeds meer concurrentie te verduren kreeg vanuit het buitenland[87]. Met de komst van de commerciële zender VTM in 1989 werd het programma-aanbod heel wat sensationeler. Onderzoeksjournalistiek zou, met de komst van VTM een nieuwe weg inslaan. Jambers zocht bijvoorbeeld veel meer het sensationele op (De Clerck, 1994, p.28)[88]. Ondertussen was de BRT wat ingedommeld door hun jarenlange monopoliepositie. Welk effect dit had op het aanbod van onderzoeksjournalistiek moet nog verder onderzocht worden.

Jaren '90

Het onderaanbod aan informatie over onthullingsjournalistiek en onderzoeksjournalistiek voorafgaand aan de jaren '90 wordt ruimschoots gecompenseerd door de overvloed aan informatie die er bestaat vanaf die periode. Het lijkt wel alsof onthullings- en onderzoeksjournalistiek een uitvinding was van dit decennium. Wanneer er wordt verwezen naar de ontbrekende traditie van de onderzoeksjournalistiek, dan verwijst men vooral naar het feit dat dit fenomeen pas in deze jaren in Vlaanderen verscheen[89] en dat onderzoeksjournalistiek vóór deze periode enkel op marginale basis werd beoefend. Niets is minder waar. Het maakte wél heel wat ophef in de jaren '90 doordat het werd vermengd met schandaal- en sensatiejournalistiek en later ook een negatieve connotatie kreeg.

Het valt trouwens op dat heel wat academische bijdragen die geschreven zijn in de jaren '90 niet de term onderzoeksjournalistiek hanteren maar het eerder hebben over 'onthullingsjournalistiek'[90]. Enerzijds werd de term 'onderzoeksjournalistiek' vroeger veel meer vermeden omdat men vond dat dit te tautologisch klonk. Anderzijds is het goed mogelijk dat men toen effectief veel meer aan het onthullen van feiten deed dan aan het systematisch en optimaal onderzoeken van bronnen om zo

(vaak bewust) verborgen gehouden informatie te openbaren. Terwijl bij de onthullingsjournalistiek de output centraler staat, is dat bij de onderzoeksjournalistiek de input (van Eijk, 2005, p.23)[91].

Het was op de redactie van De Morgen dat er tussen 1990 en 1997 steeds professioneler aan onderzoeksjournalistiek werd gedaan. In die jaren' 90 was er een toegewijd team van onderzoeksjournalisten ontstaan rond de figuur van Walter De Bock, één van de bekendste onderzoeksjournalisten [92] . Zijn onderzoeken waren vaak gerelateerd aan corruptie- en misdaadzaken[93] (van Eijk, 2005, p.43). Door zijn passie voor onderzoeksjournalistiek kwamen er heel wat wantoestanden aan het licht die echter later vaak uitmondden in een schandalenstroom. Hij had het vuur voor de onderzoeksjournalistiek op zijn redactie aangewakkerd en heel wat (jongere) journalisten begonnen zo zaken uit te pluizen[94]. Door de hoge outflow aan nieuws, gebaseerd op diepgravende en kritische journalistiek, was de politiek argwanend over hoe De Bock aan al die informatie kwam. Een politie-raid in '95 viel de redactie van De Morgen en het huis van De Bock binnen om te zoeken naar bronnenmateriaal[95] (van Eijk, 2005, p.43).

Het zou in de jaren '90 niet de laatste keer zijn dat de plicht van de journalist om z'n bronnen geheim te houden, zou worden geschonden[96]. Juridisch was er immers nog steeds geen kader voor de bronnenbescherming[97]. Door de vele schendingen van het bronnengeheim kwam het debat over een wettelijk kader ervan volop op gang[98]. De vooraanstaande cases die door het De Morgen-team werden behandeld, zouden uiteindelijk leiden tot de ontbinding van dat team. Meerdere oorzaken lagen aan de basis daarvan. Ten eerste is het goed mogelijk dat de teamleden wat te enthousiast waren waardoor belangrijke dossiers zich tegen hen keerden. Ten tweede bleek het te moeilijk om aan onderzoeksjournalistiek te doen zonder dat die geïntegreerd was in de ruimere sfeer van de volledige redactie. Doordat ze zich zodanig gingen focussen op de onderzoeksjournalistiek raakten ze wat geïsoleerd van de redactie en ontwikkelde het team een soort zwarte vlek in hun verhalen door het gebrek aan kritische feedback en steun (van Eijk, 2005, p.44). Na de Dutroux-affaire in 1996 publiceerde De Morgen enkele artikels die waren gebaseerd op anonieme getuigen (X-getuigen). Door de wel heel boute stellingen die werden aangehaald door die getuigen, werd de geloofwaardigheid ervan in twijfel getrokken. Het verdeelde de verschillende Vlaamse kranten in 'believers' en 'non-believers'. Ze gebruikten daartoe hun eigen medium om hun gelijk te halen (van Eijk, 2005, p.45). Hierdoor kwam de onderzoeksjournalistiek in een slecht daglicht te staan, en verschillende journalisten kregen de stempel "leugenaar" of "cowboy" (VVOJ, 2002, p.8; Debeer, 2009, p.13). 'It seemed the only question that mattered was not 'What are the facts' but 'What are the facts that fit in my theory" (van Eijk, 2005, p.45).

Heel wat van die schandalen in de jaren '90 kwamen aan het licht met behulp van een mengelmoes aan onthullings-, onderzoeks- en sensatiejournalistiek. Enkele ervan worden besproken in *Bijlage 5*.

Het valt op dat de grens tussen sensationele berichtgeving en onderzoeksjournalistiek wel heel dun was in de jaren '90. De concurrentie in een sterk geconcentreerd krantenlandschap, gecombineerd met een nieuwe commerciële TV-omroep, was dodelijk[99]. 'Het publiek bepaalt of een medium wordt afgenomen, en dus of dat levenskansen heeft' (Deltour, 1996, p.54). Er werd inderdaad aan onderzoeksjournalistiek gedaan, maar de vraag is of dat niet meer om pragmatische redenen gebeurde (als eerste de scoop hebben). Door eerste te willen zijn, werden er deontologische fouten gemaakt. Bronnen werden te weinig gecheckt. De krant streefde zijn doel voorbij door aan opiniemakerij te doen. Objectiviteit werd ondergeschikt gemaakt aan het halen van het eigen gelijk. De betrouwbaarheid was weg, de geloofwaardigheid ook. Onderzoeksjournalistiek begon symbool te staan voor sensationele berichtgeving. 'Het aanklagen van een maatschappelijke wantoestand is een mogelijkheid [van onderzoeksjournalistiek], maar ook de paparazzi van de sensatiepers claimen het statuut van onthullingsjournalist, wanneer ze met een nieuwe intrige over een of ander koningshuis voor de dag komen' (Deltour, 1996, p.68). Desmet (toenmalige hoofdredacteur van De Morgen) probeerde nog de meubelen te redden en z'n redacteurs te verdedigen door aan te halen dat onderzoeksjournalistiek onvermijdelijk gepaard gaat met intimidatie, verborgen agenda's en twijfelachtige bronnen. Hij was echter fout door de vele schandalen die aan het licht waren gekomen allemaal te koppelen met 'onderzoeksjournalistiek' (Lievens, 2005, p.107). Zo degradeerde hij zelf de onderzoeksjournalistiek – die hij zo hoog in het vaandel droeg – tot een minderwaardige vorm van journalistiek.

Tijdens deze jaren werd er enorm gefocust op de corruptie in de politiek (Caenen, 1998). Niet alleen de vele zaken die focussen op politieke mistoestanden bewijzen dit, het valt ook op in de (academische) lectuur. Het lijkt wel alsof het orgelpunt van de politieke ontvoogdingsstrijd er komt in de jaren '90. Een ultieme strijd tussen de media en de politieke klasse wordt dan gestreden. De verhouding tussen media en politici was toen meer gespannen dan ooit (Govaerts, Geciteerd in: Caenen, 1998, p.32). Die eerste voelt zich voor de eerste keer echt onafhankelijk maar wordt, deels door een gebrekkige professionele (onderzoeksjournalistieke) cultuur, meegesleept in de vele politieke affaires. De pers wordt plots een medespeler op het politieke veld. De politiek op haar beurt wil haar boodschap kunnen overbrengen naar het publiek en probeert subtiel invloed te hebben op redacties door onder meer het inzetten van spindoctors (Esser, Geciteerd in: De Bens & Raeymaeckers, 2010, p.97). Wanneer een tegenovergestelde boodschap wordt gebracht, gebruikt ze de achterhaalde rechtsmiddelen die ze ter beschikking heeft om de geloofwaardigheid van de journalist en dat medium onderuit te halen[100]. Dat de politiek de macht heeft het rechtskader te scheppen in dewelke zij functioneert, geeft haar een bijkomende macht. Meer dan ooit tevoren staan de media zelf in de belangstelling, en het zou de onderzoeksjournalistiek zijn die er het slachtoffer van zou worden (Deltour, 1996; van Eijk, 2005; Lievens, 2005; Vandeneede, 1996).

Samen met deze aanzienlijke focus op (binnenlandse) politieke wantoestanden, valt de bijna complete verwaarlozing van onderzoeken rond economische belangen op. Verschillende factoren kunnen daarvan de oorzaak vormen, maar veel onderzoek werd hierover nog niet uitgevoerd. Allereerst was er door de grote politieke dossiers waarschijnlijk te weinig aandacht voor de economische dossiers[101]. Daarnaast waren enkele politieke zaken wel degelijk gelinkt aan economische actoren. De nadruk werd echter meer gelegd op de politieke dan op de commerciële actoren[102]. Een andere verklaring kan zijn dat bepaalde bedrijven steeds meer belangen hebben in de media en daardoor ook een bepaalde macht hebben over die media[103]. (Caenen, 1998; Lievens, 2005; Vandeneede, 1996).

In het licht van de schandalenstroom werd in 1995 een ‘Raad voor Deontologie’ opgericht door de AVBB. De procedure tot zelfcontrole inzake journalistieke deontologie werd hiermee verder uitgebouwd. Ze kon adviezen formuleren over de deontologie en standpunten innemen bij klachten. Ieder jaar werd ze geconfronteerd met steeds meer klachten[104]. De Raad had een gebrekkige organisatie en werd maar beperkt ondersteund. Een aantal van de klachten gingen over onderzoeksjournalistiek[105]. Ondanks de kritiek op de Raad vormden haar adviezen en standpunten wel de eerste krijtlijnen voor verdere professionele regulering (Voorhoof, 2011).

De digitalisering vanaf de jaren ’60, maar vooral de komst van het internet eind jaren ’90 zorgde voor nieuwe mogelijkheden bij (onderzoeks)journalisten. Het gebruik van nieuwe methodes (CAR) en nieuwe soorten bronnen (internet) zouden het gamma waarmee onderzoeksjournalisten aan de slag konden gaan, groter maken. Nieuwe mogelijkheden zorgen voor nieuwe soorten onderzoeksjournalistiek, niettegenstaande het in Vlaanderen niet onmiddellijk zorgde voor een revelatie. Pas later in de jaren ’00 zouden deze nieuwe mogelijkheden wat meer worden uitgetest (van Eijk, 2005).

Met de komst van de WOB in 1995 kreeg de journalist er theoretisch een nieuwe bron bij. De wet wordt in de praktijk echter nauwelijks gebruikt. Een hele rist informatie laat men zo links liggen (zie supra). Ze vormt immers de hefboom om documenten te verkrijgen van de verschillende overheden in ons land.

Ook op vlak van educatie werden vooral in de jaren ’90, zoals reeds aangehaald, verdere stappen ondernomen naar een professionelere journalistieke cultuur. De eerste kritieken over het (over)aanbod aan journalistieke richtingen zouden langzaam opduiken[106]. De voortschrijdende professionalisering van de journalistiek had op verschillende manieren een positieve invloed op de onderzoeksjournalist(iek)[107]. Maar een professionalisering van de onderzoeksjournalistiek zelf vond daarentegen nog niet plaats. Er was bijvoorbeeld geen enkele opleiding die zich specifiek focuste op onderzoeksjournalistiek, waardoor onderzoeksjournalisten zichzelf technieken moesten aanleren en zichzelf ethische codes moesten opleggen. Door de ontbrekende professionalisering

van het genre zouden redacties niet veel investeren in het genre, aangezien ze er minder het nut en de voordelen van inzien[108].

De stichting van het Fonds Pascal Decroos (FPD) op het einde van de jaren '90 mag op z'n minst opmerkelijk genoemd worden. Onderzoeksjournalistiek leek toen immers door z'n slecht imago ten dode opgeschreven[109]. Het FPD zou zich in het begin vooral focussen op 'bijzondere journalistiek'. Pas later zou die focus verlegd worden naar 'onderzoeksjournalistiek'. Het is goed mogelijk dat dit niet zomaar toevallig was, dat de term gewoon té verbrand was[110].

Toch gingen niet alle onderzoeksjournalistieke stukken mee in de maalstroom van de sensationele journalistiek[111]. Het was een teken aan de wand van de opkomende professionele cultuur, waarbij minder persoonlijke of politieke motieven meespelen, maar eerder professionele motieven de bovenhand haalden. Deze weg was minder het resultaat van lekken die (toevallig en dus minder betrouwbaar) tot de journalist kwamen, maar meer van journalisten die hun bronnen zelf opzochten en systematisch problematieken probeerden bloot te leggen. De nadruk bij die journalisten ligt dus op de input (kritisch en diepgravend) en minder op de output (onthullend)[112]. Het zou een veiligere manier zijn van onderzoeksjournalistiek, waarbij de aard van het genre minder in het middelpunt van de belangstelling zou komen te staan. De politieke, persoonlijke en professionele motieven die hierboven werden aangehaald bevinden zich op een evolutionair pad. Hoe politieker de motieven, hoe minder professioneel aan onderzoeksjournalistiek gedaan wordt. Hoe professioneler de motieven, hoe professioneler ook de manier van werken (van Eijk, 2005, p.258).

Jaren '00

Rond de eeuwwisseling ontstond niet alleen het FPD, ook een andere organisatie zou zich op een structurele manier inzetten om onderzoeksjournalistiek te ondersteunen. De Vereniging van Onderzoeksjournalisten (VVOJ) is een Vlaams-Nederlandse organisatie die ontstond in 2002. Terwijl het FPD zich bekommert om de financiering van de onderzoeksjournalist, zorgt de VVOJ voor de professionalisering van het genre. De twee organisaties zorgden samen voor de institutionalisering van het genre. Het onderzoek naar onderzoeksjournalistiek in Vlaanderen kwam zo in een stroomversnelling terecht.

In 2002 organiseerde de VVOJ een bevraging over de stand van de onderzoeksjournalistiek in Vlaanderen en Nederland. Het was het eerste (en ook het laatste!) grootschalige onderzoek dat werd uitgevoerd rond het genre. Het vormt een uniek referentiepunt omdat het voor de eerste keer een inkijk gaf in de wereld van de Vlaamse onderzoeksjournalist[113]. Het rapport komt met twee grote conclusies. Ten eerste wordt er in het Vlaams-Nederlandse gebied meer aan onderzoeksjournalistiek gedaan dan men dacht[114]. Toch moet deze uitspraak voor het Vlaamse taalgebied wat genuanceerd worden. In Vlaanderen zou slechts drie procent van de journalisten

eens een onderzoeksklus doen, tegenover tien procent in Nederland. Deltour (1996, p.68) had het bijna juist in 1996 toen hij zei: 'Heuse, vrijgestelde onderzoeksjournalisten kunnen in Vlaanderen in elk geval op twee handen worden geteld'. Het meest ontnuchterende cijfer is echter het aantal journalisten in Vlaanderen die toen (bijna) geheel vrijgesteld werd om aan onderzoeksjournalistiek te doen: één. In Nederland zijn er dat 87. Toch is Vlaanderen nog beter af dan Wallonië[115]. Een tweede conclusie was de dringende nood aan de professionalisering van de discipline. Er zou nood zijn aan meer geld, tijd, vaardigheden en kennis (VVOJ, 2002).

Het geld zou er gaan komen door de steun van het FPD[116]. Of er tijd is om aan onderzoeksjournalistiek te doen, ligt vooral aan de redacties. De vaardigheden zouden in de toekomst moeten verbeteren door de professionalisering van het beroep en door de verschillende opleidingen die zowel het FPD als de VVOJ aanbieden. Kennis omtrent onderzoeksjournalistiek wordt sinds 2003 aangeboden door de VVOJ in de vorm van jaarboeken. Zowel de vaardigheden als de kennis worden bijgewerkt op conferenties van de VVOJ en het FPD.

De VVOJ definieerde in 2002 wat onderzoeksjournalistiek voor hen betekent. Deze begripsbepaling zou één van de belangrijkste verwezenlijkingen zijn van de organisatie. Niet alleen het FPD zou vanaf dat moment deze definitie gaan gebruiken, ook Europees onderzoek naar onderzoeksjournalistiek zou op deze definitie terugvallen. Alle werken die in Vlaanderen zijn verschenen maken sindsdien wel ergens gebruik van deze definiëring. De reden is de heel pragmatische invalshoek van de VVOJ.

Het jaar na de begripsbepaling en het onderzoeksrapport begint ze onmiddellijk met de publicatie van jaarboeken. In 2005 brengt ze een volledig rapport uit over onderzoeksjournalistiek in Europa. Het onderzoek naar onderzoeksjournalistiek kwam duidelijk op volle toeren vanaf de jaren '00. De VVOJ vloog er met een vaart in[117]. Het enthousiasme over het genre vergrootte jaar na jaar, zonder daarbij na te laten om af en toe eens kritiek te uiten. Ook het FPD groeide jaar na jaar. Hun aantal aanvragen verdubbelde van 50 in de jaren 2000 en 2001 naar ongeveer 100 in 2003 en 2004. Het leek wel alsof er een nieuwe era aanbrak voor de Vlaamse onderzoeksjournalistiek[118].

De 'Raad voor deontologie' kampte met organisatorische en deontologische problemen[119]. In 2002 werd aldus een nieuwe organisatie in het leven geroepen die komaf zou moeten maken met die problemen: de 'Raad voor de Journalistiek' (RvdJ) werd geïnstalleerd. Ze werkt op basis van zelfregulering en zou in de jaren '00 belangrijke deontologische standpunten innemen. Die werden na een aantal jaar omgevormd tot richtlijnen, die dan uiteindelijk leidde tot de 'Code van de Raad voor de Journalistiek' in 2010. Het was een grote stap vooruit voor de professionalisering van de journalistiek doordat de beroepsethiek op Vlaams niveau eindelijk heel concreet werd vastgelegd.

Op vlak van onderzoeksjournalistiek was er in het begin van de jaren ’00 voor de eerste keer sprake van professionalisering[120]. Onder andere door de seminaries, congressen en de website van de twee instellingen konden onderzoeksjournalisten zich bijscholen. Met de start van de opleiding ‘postgraduaat internationale researchjournalistiek’ was de eerste onderzoeksjournalistieke opleiding in Vlaanderen anno 2004 een feit. Ze wordt gefinancierd door het FPD. Daarmee wil het Fonds de overlevingskansen en de kwaliteitsverbetering van het genre vergroten en aan jonge mensen de kansen bieden om een volwaardige onderzoeksjournalist te worden (Debruyne, Geciteerd in: Tabaku, 2005, p.27).

Ook op juridisch vlak zijn er positieve ontwikkelingen. Zo wordt het bronnengeheim sinds 2005 wettelijk beschermd. In 2008 oordeelde De Raad van State dat een overheidsdienst niet kan weigeren een journalist inzage te verlenen in overheidsdocumenten.

Toch valt op te merken dat het genre nog steeds geen hoge vlucht neemt in Vlaanderen[121]. De reden? *It takes two to tango*. Men kan heel wat investeren in onderzoeksjournalistiek, maar wanneer de redacties en de journalisten niet meegaan in dit verhaal gebeurt er nog steeds niet veel. Vooral aan de mentaliteit van de redacties moest er blijkbaar nog heel wat gesleuteld worden. ‘Het besef dat onderzoeksjournalistiek geen zaak is van individuele redacteuren maar teamwerk vergt, is nog niet bij veel hoofdredacties aanwezig’ (VVOJ, 2011a, p.29). De VVOJ en het FPD kunnen blijven sleuren aan de kar van de onderzoeksjournalistiek. Wanneer de redacties niet meetrekken, zal die echter maar heel traag vooruitgaan of zelfs blijven stilstaan.

Natuurlijk hebben de redacties niet altijd de mogelijkheid om te investeren in onderzoeksjournalistiek. Vooral economische factoren spelen daarbij een rol. Zo kent Vlaanderen in de jaren ’00 een hyperconcurrentieel medialandschap. Aan aanbodzijde is er een enorme concentratie van mediagroepen[122]. Deze concentratie wakkert concurrentie aan, wat op zich niet slecht is. Het grote nadeel is dat economische motieven nog meer spelen. In zo’n landschap krijgt ‘een dure en onzekere discipline als researchjournalistiek weinig kansen’ (Tabaku, 2005, p.17). Door de oligopolische situatie in Vlaanderen en de sterke concurrentie die eruit voortvloeit, krijgt de marketingafdeling ook meer impact op het redactioneel beleid (De Bens & Raeymaeckers, 2010, p.66). Het zorgt ervoor dat er minder of geen onderzoeksjournalistiek gepubliceerd zal worden over bedrijven die banden hebben met de mediagroep. Volgens enkele auteurs wordt het berichten over bedrijven één van de grote moeilijkheden voor onderzoeksjournalisten (Armao, 2000, p.46). Ook aan de vraagzijde kent Vlaanderen een structureel probleem. Ten eerste vormt Vlaanderen een bijzonder kleine afzetmarkt. Ook de taalbarrière speelt hier mee, iets waar onderzoeksjournalisten in de VS of in Groot-Brittannië bijvoorbeeld geen last van hebben. Ten tweede dalen de oplagecijfers van de kranten en de magazines gestaag. Ontlezing bij jongeren en de komst van het internet (en gratis nieuws) worden beschouwd als belangrijkste verklaringen.

Enkele onderzoeksjournalistieke stukken uit de jaren ’00 worden besproken in *Bijlage 5*.

Jaren ’10 – de toekomst
De rol die het internet en de nieuwe technologieën vanaf de jaren ’00 zijn gaan spelen, wordt alleen maar groter in de jaren ‘10. Aanvankelijk aarzelden heel wat kranten om deze nieuwe mogelijkheden te gebruiken waardoor ze een aantal kansen aan zich voorbij lieten gaan (De Bens & Raeymaeckers, 2010, p.202). In de jaren ’10 beseffen de kranten echter dat hun volledige businessmodel er anders zal moeten gaan uitzien en dat ze de nieuwe technologieën zullen moeten gebruiken in hun voordeel om niet hopeloos achterop te raken. Dit heeft ook een niet te onderschatten impact op de onderzoeksjournalistiek. Enerzijds komt ze voor nieuwe uitdagingen te staan. Anderzijds zorgt deze technologische evolutie voor heel wat nieuwe mogelijkheden.

De VVOJ (2012c, p.7) merkt op dat bij verscheidene redacties speciale onderzoeksunits zijn verdwenen. Nieuws moet nog sneller gebracht worden dan in het verleden en men heeft daardoor minder aandacht voor diepgravende en kritische onderzoeksjournalistiek. Ook de inkomsten van de kranten dalen doordat veel nieuws gratis online wordt aangeboden. Minder inkomsten betekent minder uitgaven. Bij veel kranten vertaalt zich dit in besparingen op de duurste vormen van de journalistiek. Aan de andere kant zijn er voor onderzoeksjournalisten enorm veel mogelijkheden bijgekomen. Op vlak van informatiegaring werden de verschillende practices die kunnen zorgen voor meer onderzoeksjournalistiek reeds besproken[123]. Een spectaculair voorbeeld is de Cablegate-affaire van Wikileaks[124]. Maar ook op vlak van nieuwsverspreiding zijn er heel wat nieuwe initiatieven opgedoken die zonder de recente technologische evoluties niet mogelijk waren geweest. Op Vlaams niveau is er bijvoorbeeld de komst van ‘Apache’ eind 2009[125]. In datzelfde jaar vond ook een andere alternatieve nieuwswebsite de weg naar de Vlaamse online-lezer: ‘DeWereldMorgen.be’[126] (De Bens & Raeymaeckers, 2010, p.211-212). Maar er zou, met de recente technologische veranderingen, zelfs ruimer gekeken moeten worden, verder weg van de nieuwsredacties en meer naar de onderzoeksjournalist zelf. Die zijn door demassificatie belangrijker aan het worden, aangezien lezers en kijkers via het internet makkelijker gepersonaliseerd nieuws kunnen krijgen (McQuail, 2010, p.158).

Tussen 2010 en 2014 zijn er een aantal projecten die het resultaat waren van onderzoeksjournalistiek. Ze worden besproken in *Bijlage 5*.

Wanneer anno 2014 de balans wordt opgemaakt van de Vlaamse onderzoeksjournalistiek is die lichtjes positief. De recente institutionalisering van het genre zorgde niet alleen voor de professionalisering van het genre door opleidingen en training aan te bieden, het zorgde ook voor

financiële ondersteuning. Op technologisch vlak werd al gewezen op de vele mogelijkheden die het internet en nieuwe technologieën hebben voor onderzoeksjournalisten. Het grote pijnpunt aan het internet blijft het economische aspect: lezers verwachten dat alle informatie gratis is[127]. De recente opstelling van de 'Code van de Raad voor de Journalistiek' zorgt ervoor dat (onderzoeks)journalisten nu ook kunnen handelen volgens duidelijk opgestelde professionele standaarden. Het lijkt dat het belangrijkste probleem voor onderzoeksjournalisten ligt bij hun redacties. Die hebben zichzelf nog altijd geen cultuur aangekweekt om structureel in te zetten op onderzoeksjournalistiek. Het werd al opgemerkt dat onderzoeksjournalistiek geen zaak mag zijn van individuele journalisten die af en toe eens zin hebben om een zaak eens wat grondiger uit te spitten, maar vooral vanuit de redactie moet ondersteund worden. Zolang die ingesteldheid niet verandert, blijft het onmogelijk om in Vlaanderen een gezonde atmosfeer te verkrijgen om aan onderzoeksjournalistiek te doen.

Natuurlijk mag niet vergeten worden dat redacties én (onderzoeks)journalisten zelf onder enorme druk staan. Dit zou echter te ver leiden. Voor een bespreking van de journalistieke autonomie kan verwezen worden naar het werk van De Keyser (2012). Zelf zijn journalisten niet optimistisch over diepgravende onderzoeksjournalistiek. Drie op vier Nederlandstalige journalisten geloven 'dat er in de mainstream-media amper ruimte is voor diepgravende onderzoeksjournalistiek' [128] (Raeymaeckers et al., 2013, p.48). Het is een bittere noot om mee te eindigen.

3.2. Wettelijke ijkpunten

Hoe professioneel onderzoeksjournalisten zijn en kunnen zijn, hangt ook af van het wettelijke kader waarin hij moet opereren. Hieronder worden de relevante wettelijke bepalingen voor de onderzoeksjournalist besproken.

Recht van Antwoord

De Wet van 23 juni 1961 kent aan elke Belgische burger een recht van antwoord toe, zowel in de periodieke geschriften als in de audiovisuele media[129].

Lievens (2005, p.94) merkt op dat het recht van antwoord geregeld leidt 'tot onenigheid binnen de pers. Het wordt vaak aanzien als een vorm van censuur'. Onderzoeksjournalistiek is het resultaat van kritisch en diepgravend werk, wat zich af en toe vertaalt in het blootleggen van wantoestanden gepleegd door grote bedrijven of de overheid. Daardoor is een artikel dat het resultaat is van onderzoeksjournalistiek vaak onderhevig aan het gebruik van het recht op antwoord. Op die manier kunnen bedrijven of politici immers makkelijk en kosteloos hun 'juiste versie' van de feiten weergeven. Doordat de wet nergens een maximum stelt aan het aantal rechten van antwoord laat het grote bedrijven of belangrijke politici toe om op een onrechtmatige manier excessief gebruik te maken van dit rechtsmiddel.

Wanneer er meerdere rechten van antwoorden in het desbetreffende medium moeten komen, ondervinden de journalisten daardoor redactionele beperkingen. Dit kan onrechtstreeks leiden tot een grote mate van censuur door het muilkorven van de media (Lievens, 2005, p.95). Daarnaast kan het recht op antwoord uitmonden in een welles-nietes-spel tussen journalist en de tegenpartij, aangezien een repliek vanwege de redactie niet verboden is. De tegenpartij beschikt veelal over meer financiële middelen dan de journalist, waardoor hij zo de geloofwaardigheid van die journalist gemakkelijk in twijfel kan doen trekken[130].

Wet Openbaarheid van Bestuur

Terwijl al sinds 1831 de openbaarheid van wetgeving en rechtspraak grondwettelijk erkend zijn, was het pas in de federale wet van 11 april 1994 dat de er een wettelijk kader vastligt voor het recht van toegang op bestuursdocumenten met de 'Wet op de Openbaarheid van Bestuur' (Voorhoof, 2003)[131]. Tien jaar later werd er een nieuwe stap gezet naar 'betere en ruimere openbaarheid van bestuursdocumenten' (Schram, 2009, p.9) door het decreet van 26 maart 2004. Tot op vandaag wordt de openbaarheid van bestuur in Vlaanderen nog steeds geregeld door dit decreet.

De wettelijke bepaling van openbaarheid van bestuur vormt een aanvullende waarborg in functie van de vrijheid van meningsuiting en de persvrijheid. 'Iedere burger heeft [...] het recht om een kopie te ontvangen van de gevraagde bestuursdocumenten, tenzij er uitzonderingen zijn die dit onmogelijk maken' (Deltour, geciteerd in: Merckx, 2007, p.38). Tot voor 1995 kende de Belgische overheidsadministratie een 'strakke traditie van geheimhouding' (Voorhoof, 2010, p.56)[132].

De vele moeilijkheden die er voor journalisten bestaan om de WOB te gebruiken werden al besproken (zie supra). De slechte harmonisering tussen de verschillende bestuursniveaus, de omslachtige beroepsprocedure, de decentralisering van informatie en het hoge aantal uitzonderingen op de openbaarheid van documenten zijn de belangrijkste. Voorhoof (2010) besluit dat politieke transparantie, na ruim 15 jaar WOB nog te weinig ingang heeft gevonden[133]. Het opmerkelijkste is echter dat de media en de journalistiek zich er nauwelijks over bekommeren, terwijl het een grote stap voorwaarts betekent voor efficiënt journalistiek onderzoek. In andere landen toont onderzoek aan dat een hoge journalistieke professionele cultuur het gebruik van de WOB aanmoedigt.

Bronnengeheim

De waarborg tot het beschermen van journalistieke bronnen bestond tot voor kort niet in het Belgische recht[134]. Toch vinden heel wat journalisten en onderzoeksjournalisten het recht om bronnen geheim te houden heel belangrijk[135] (De Keyser, 2010, p.88). Aangezien het voor onderzoeksjournalisten essentieel is om hun bronnen (meestal lekken) te kunnen beschermen, doordat die meestal over vertrouwelijke (soms strafbare) informatie bezitten, was het dus heel wat

moeilijker werken in zo'n klimaat. Het zorgde er immers voor dat onderzoeksjournalisten geen rechtszekerheid hadden over het beschermen van hun bronnen.

Het is pas eind jaren '80, begin jaren '90 dat er zich een mentaliteitswijziging voordeed[136]. Ook Europese rechtspraak en Europees beleid versnelden het proces naar een strikter kader voor het journalistieke bronnengeheim[137]. Tussen 1996 en 2005 maakte de Belgische rechtspraak (soms[138]) toepassing van dit arrest. Soms dus. Er speelden tussen 1996 en 2005 immers enkele heel pijnlijke zaken af, waarbij journalisten steeds vaker werden gevraagd om hun bronnen prijs te geven.

Het is pas met de wet van 7 april 2005 dat het journalistiek bronnengeheim in België ten volle wordt beschermd en zo afdwingbaar wordt gemaakt[139]. Deze wet is een belangrijke stap naar een betere rechtsbescherming van de onderzoeksjournalistiek in België als die wordt nageleefd in de praktijk (Voorhoof, 2008). De vrije en kritische pers kan dus enkel werken naast een goed functionerend rechtsapparaat.

3.3. Institutionalisering

Volgens van Eijk (2005) bestaat er een relatie tussen de persvrijheid (die een premisse is om aan onderzoeksjournalistiek te kunnen doen) en het bestaan (of poging tot oprichting) van ondersteunende organisaties voor onderzoeksjournalistiek in een bepaald land. Ook de professionaliseringsgraad van journalisten, de dreiging van de groeiende commercialisering en het doorknippen van de politieke banden tussen pers en media worden aangehaald als eventuele factoren die het oprichten van zulke organisaties hebben versneld (Lievens, 2005 en Baggi, 2011). Als laatste schiep de context van een verregaande internationalisering en globalisering organisaties naar de gelijkenis en evenbeeld van reeds bestaande onderzoeksjournalistieke organisaties[140]. In Vlaanderen vond de institutionalisering van de onderzoeksjournalistiek plaats op het einde van de twintigste eeuw. Met het FPD als bron voor de financiering en de VVOJ als motor voor verregaande professionalisering wordt het genre beter ondersteund dan ooit tevoren. Het effect van die institutionalisering mag zeker niet onderschat worden[141].

Fonds Pascal Decroos

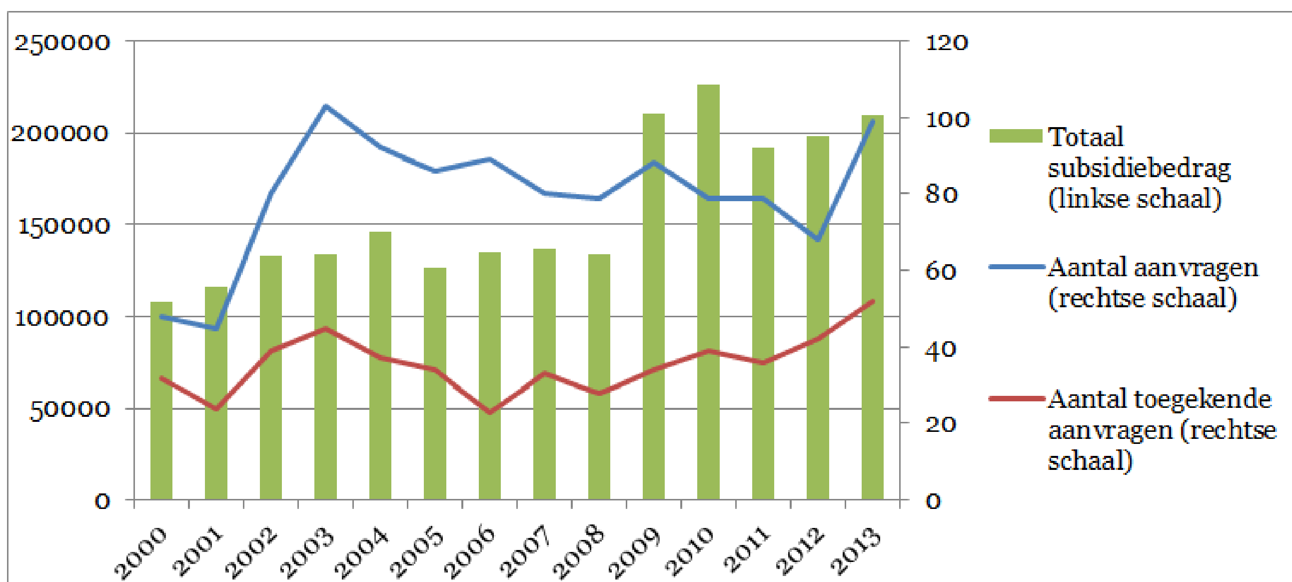
In 1998 werd het 'Fonds Pascal Decroos voor Bijzondere Journalistiek' gesticht. Om de herinnering aan Decroos levendig te houden wil het Fonds zijn levenswerk voortzetten, voornamelijk door het bevorderen van kwaliteits- en onderzoeksjournalistiek[142].

Dit doet het fonds door te werken met een systeem van werkbeurzen. 'Wat het FPD dus doet, is het genre van de onderzoeksjournalistiek structureel ondersteunen. Zij richten zich daarbij evenwel op de individuele journalist en niet op het blad of de zender in kwestie' (Tabaku, 2005, p.22). Naast die werkbeurzen startte het fonds ook (soms in samenwerking met andere organisaties) een aantal andere initiatieven op[143] (Journalismfund.eu, n.d.).

Sinds zijn ontstaan breidde het takenpakket van het FPD door de vele initiatieven stevig uit. Een constante in deze expansie is de verschuivende nadruk op Europa. In samenwerking met de VVOJ is het zelfs aan het uitgroeien tot de sterkmaker van Europese projecten rond onderzoeksjournalistiek. Zo veranderde het fonds in januari 2013 zijn officiële naam zelfs naar 'Journalismfund.eu'. Het FPD blijft echter bestaan als Vlaams project, maar onder de bredere koepel van Journalismfund.eu. Met de naamswijziging wil het volop gaan voor die Europese oriëntatie.

Voor de financiering is het FPD hoofdzakelijk afhankelijk van de Vlaamse Overheid die jaarlijks een vast bedrag stort. In 2000 bedroeg dat ongeveer 187.500 euro, anno 2013 is dat bedrag 300.000 euro. Daarnaast kan het FPD rekenen op projectsubsidies[144], steun van particulieren, bedrijven en andere. Het totale werkbudget van het Journalismfund.eu bedroeg in 2013 ongeveer 615.000 euro (Journalismfund.eu, 2014b, 11 februari). Een volledigere financiering van het FPD wordt ook weergegeven in *Bijlage 6*[145].

Opvallend is dat het aantal leden sinds de start van het fonds niet toeneemt maar gestaag afneemt, ondanks de noodzakelijke rol die hen door het FPD wordt toegedicht: 'een goede ledenwerving is essentieel voor de toekomst van het Fonds' (Fonds Pascal Decroos voor Bijzondere Journalistiek, 2013, 22 januari). In 2000 telde het fonds er 390, in 2004 waren het er 236, in 2013 blijven er nog maar 114 over (Tabaku, 2005 en Journalismfund.eu, n.d.). Een open vraag blijft of het afkalvend aantal leden te maken heeft met een verminderde belangstelling in het fonds. Door dit dalend aantal leden wordt het hoogstwaarschijnlijk moeilijker om het nut van onderzoeksjournalistiek te promoten.

Figuur 2 - Aanvragen FPD.
Bron: Fonds Pascal Decroos voor bijzondere journalistiek, 2013a, 22 januari

Tussen 2000 en 2003 nam het aantal aanvragen voor een werkbeurs toe, waarna het aanhoudend daalde tot in 2012. Het bereikte toen een dieptepunt met 68 aanvragen, een cijfer dat enkel in de beginjaren (2000 en 2001) lager lag. Het leek dan ook alsof de animo voor het FPD helemaal aan het verdwijnen was. Maar in 2013 stond het FPD er opnieuw: er werden 99 aanvragen ingediend, waarvan 52 werden goedgekeurd. Debryune, directeur van het FPD, liet zich ontvallen dat de selectieprocedure daarom strenger zal worden in de toekomst (sdf, 2013, 4 december). Het bedrag per werkbeurs varieert meestal tussen €3000 en €6000 euro, met €4500 als gemiddelde (zie *Bijlage 6*).

Het aantal toegekende aanvragen bleef redelijk stabiel de voorbije jaren en schommelde tussen de 20 en 45, met 52 aanvragen in 2013 als uitschieter. Toch is het opmerkelijk dat er geen grote stijging wordt opgetekend in de toegekende aanvragen. Het totaal toegekende bedrag voor de projecten verdubbelde immers sinds het ontstaan van het FPD, van ± €100.000 naar ± €200.000. Dit vertaalt zich dus niet naar een verhoging van het aantal toegekende aanvragen.

Een groot voordeel aan het FPD is z'n onafhankelijkheid en transparantie. Onafhankelijk aangezien het Fonds zijn geld haalt uit subsidies en fundraising. Maar ook omdat de projecten door een anonieme jury worden beoordeeld. Transparant, omdat de website van het Fonds een schat aan informatie bevat[146] (Tabaku, 2005, p.34). De website is één van de grote troeven van het Fonds, ze wordt ook heel regelmatig bijgehouden.

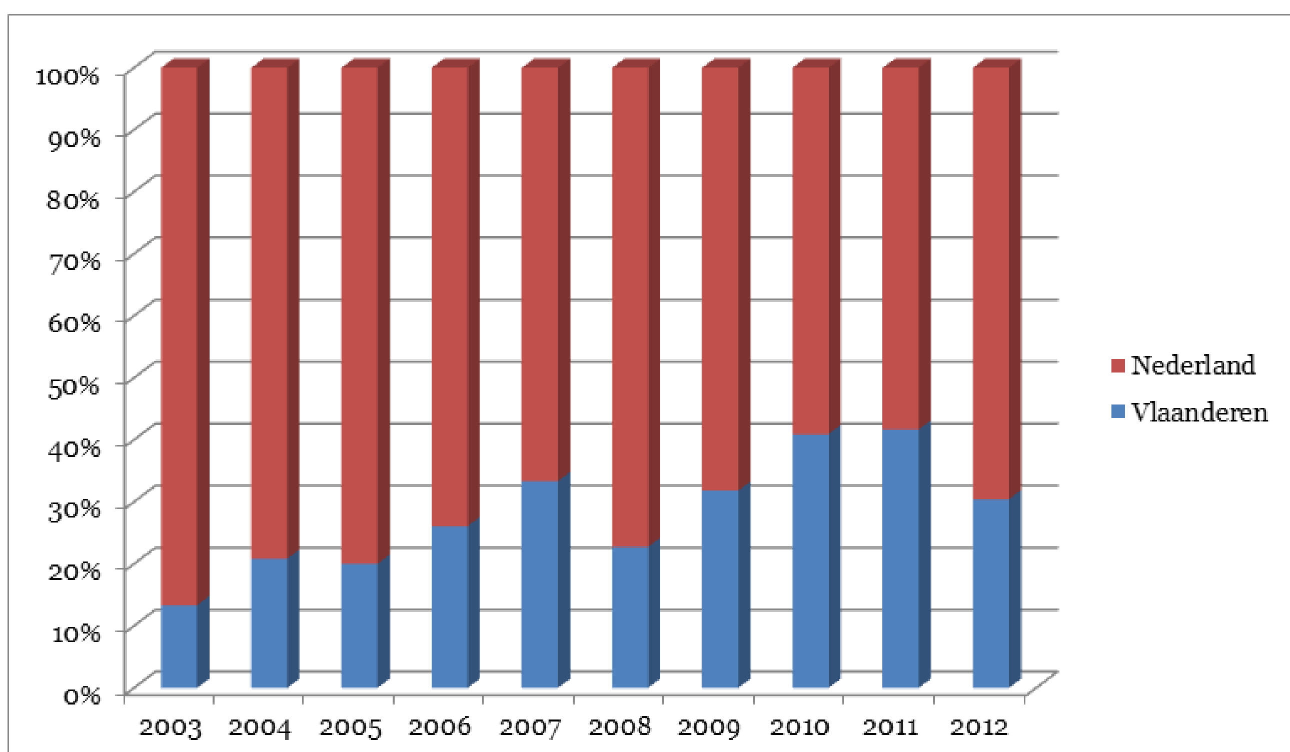
Het was niet de bedoeling een kritische doorlichting te maken van het FPD, maar uit de aangehaalde cijfers blijkt dat er jaarlijks bijna nooit meer dan 100 aanvragen werden ingediend, waarvan er bijna nooit meer dan 50 werden goedgekeurd. Het lijken lage aantallen te zijn, maar daarvoor is een vergelijking met het buitenland noodzakelijk. Uit deze cijfers en ook uit de weinige nieuwsberichten over het Fonds lijkt het dat journalisten nog steeds te weinig hun weg vinden naar het FPD. Waaraan dit ligt, zou nog onderzocht moeten worden. Toch is het FPD meer dan goed nieuws voor de Vlaamse onderzoeksjournalistiek. Tussen 2000 en 2013 steunde het fonds zo'n 500 projecten voor een bedrag van ongeveer €2 miljoen. Dat is toch heel wat als je weet dat er voor 1998 geen enkel organisatie bestond die onderzoeksjournalistiek ondersteunde.

Vereniging van Onderzoeksjournalisten

Vanuit de idee dat men samen sterker staat, richtten enkele Vlaamse en Nederlandse journalisten in 2002 de VVOJ op[147]. De VVOJ ontstond vanuit een internationale context en zou hier ook op voortborduren. Hun grote voorbeeld was het IRE, die reeds een lange ervaring had opgebouwd sinds de jaren '70 in de ondersteuning en de netwerking van onderzoeksjournalistiek (Armao, 2000, p.41). Net als het IRE zou de VVOJ het genre verder institutionaliseren. En net zoals het IRE in het jaar 1996 voor het eerst zou definiëren wat hedendaagse onderzoeksjournalistiek is, deed de VVOJ dat in 2002.

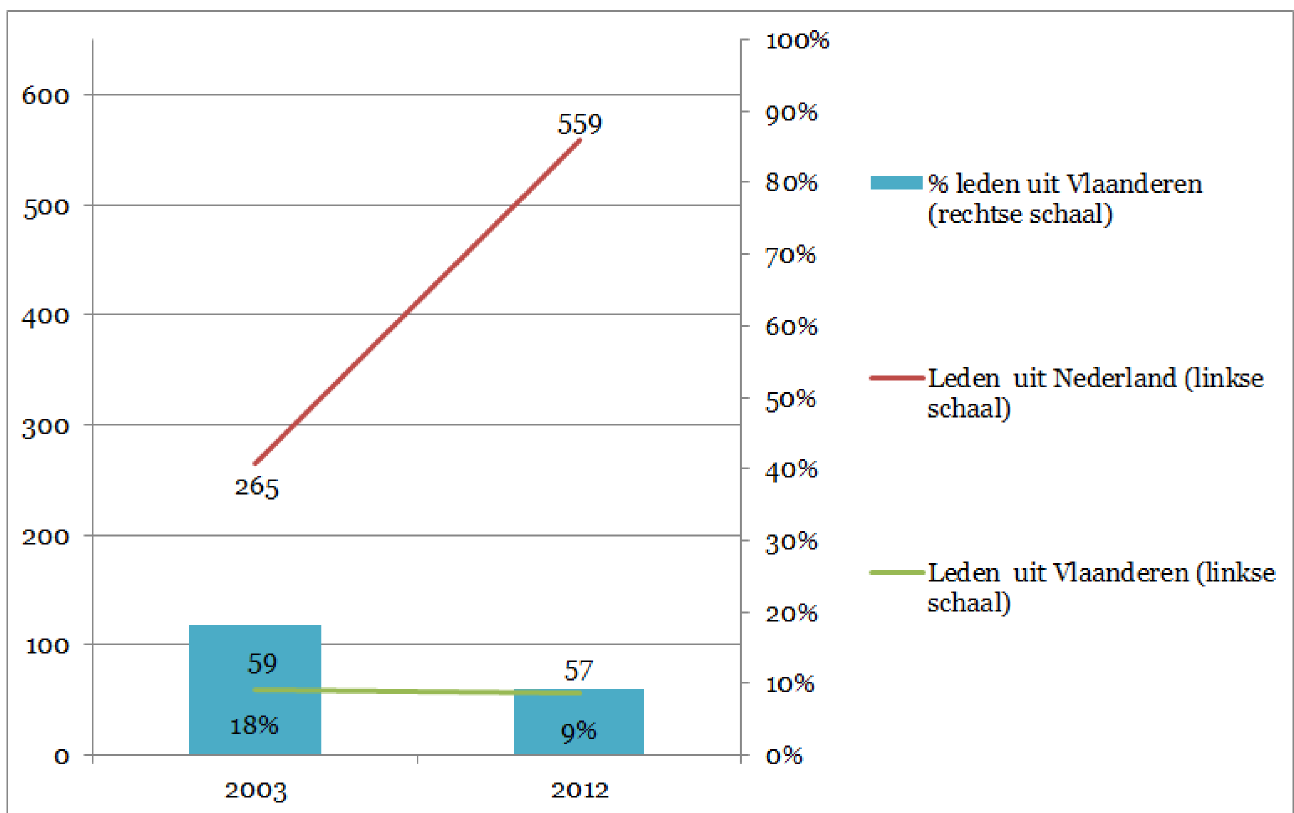
Terwijl het belangrijkste doel van het FPD de financiering is van de onderzoeksjournalistiek, is dit van de VVOJ de professionalisering ervan. Door op vier vlakken actief te zijn probeert de VVOJ die professionalisering zo goed mogelijk te sturen (Tabaku, 2005, p.28). Ten eerste is er het uitwisselen van kennis en ervaring door conferenties, seminaries en een goed uitgebouwde website[148]. Ten tweede wil het voorzien in scholing[149]. Ten derde wil de VVOJ door lobbying in nationale en internationale netwerken subsidies ronselen en hoofdredacteurs warm maken om zijn redacteurs aan onderzoeksjournalistiek te laten doen. Als laatste doet de VVOJ aan research rond onderzoeksjournalistiek[150]. Ook in 2013 blijven dit de belangrijkste pijlers (VVOJ, 2012a, 17 november). Ieder jaar publiceert de VVOJ een jaarboek met een selectie van spraakmakende onderzoeksjournalistieke publicaties die in dat jaar in Nederland en Vlaanderen het licht zagen[151]. Het brengt voor het eerst onderzoeksjournalistiek in Vlaanderen en Nederland in kaart.

Toch heeft de VVOJ een aantal problemen. De idee om één organisatie op te richten voor het Nederlandstalige gebied mag dan wel heel mooi klinken in theorie, in de praktijk is het duidelijk dat er tussen droom en daad praktische bezwaren in de weg staan. Want ondanks het kwalitatief goede werk dat de VVOJ al afleverde valt op te merken dat er wel degelijk moeilijkheden optreden door deze Vlaams-Nederlandse combinatie, niet in het minst omdat onderzoeksjournalistiek in de twee landen op een andere manier tot stand kwam. De sterkere (professionele) cultuur qua (onderzoeks)journalistiek in Nederland in vergelijking met België is er één van (van Eijk, 2005 en Tabaku, 2005). In de jaarboeken van de VVOJ worden de opmerkelijkste werken die het resultaat zijn van onderzoeksjournalistiek gebundeld. Sinds het eerste jaarboek bestaat er een ongelijke verdeling tussen de verhouding Vlaamse en Nederlandse werken (zie 'Figuur 3'). In 2002 komt maar 10% (= 2) van de werken uit Vlaanderen. Die ratio verbetert wat in de volgende jaren tot ongeveer 1 op 3 in de laatste jaren. Harde conclusies kunnen hier niet aan gekoppeld worden

Figuur 3 – Percentage aan onderzoeksjournalistieke stukken uit Vlaanderen en Nederland
Bron: Jaarboeken VVOJ

aangezien de keuze voor die werken heel arbitrair is. Toch is het heel goed mogelijk dat het iets te maken moet hebben met het kwaliteitsniveau van de onderzoeksjournalistiek in Vlaanderen[152].

Figuur 4 - Aantal leden uit Nederland en Vlaanderen
Bron: Tabaku, 2005 en VVOJ, 2013, 16 november

Ook het enthousiasme voor de organisatie is veel groter in Nederland dan in Vlaanderen (zie 'Figuur 4'). De verdeling van de VVOJ-leden over Vlaanderen en Nederland spreekt boekdelen: in 2003 telt de organisatie 265 (82%) Nederlanders en 59 (18%) Vlamingen. 'Het is moeilijk gebleken Vlaamse journalisten voor de VVOJ te interesseren en hen vervolgens ook als lid te behouden' (VVOJ, 2004a, p.1). Door het hoge aantal leden wordt het ook meer als een Nederlandse organisatie dan als een Vlaams-Nederlandse organisatie aanzien. De voorbije jaren verslechterde de situatie nog. In vergelijking met 2003 waren er in 2012 twee Vlaamse leden minder. In Nederland kwamen er 294 bij. In het jaarverslag van 2011 laat de VVOJ weten dat ze in 2012 'een extra, ditmaal op individuele journalisten gerichte inspanning [...] [doet] om meer Vlaamse journalisten bij de vereniging te betrekken' (VVOJ, 2012b, 17 november)[153].

Een ander probleem voor de VVOJ ligt bij haar financiering. In tegenstelling tot het FPD wordt de VVOJ niet gesubsidieerd door de overheid. Haar motto 'door journalisten, voor journalisten' trekt ze ook door wanneer het over geld gaat. Haar inkomsten haalt ze daarom uit bijdragen van leden. Professionele journalisten, docenten, studenten journalistiek en iedereen die op een professionele manier actief is in de journalistieke wereld, kan lid worden van de vereniging. In 2012 telde de

VVOJ 616 leden (VVOJ, 2013, 16 november) die samen goed zijn voor ongeveer €21.000 lidgeld. Dit relatief lage bedrag wordt de laatste jaren aangevuld door sponsoring en donaties. Uit het 'Werkplan 2013-2015' blijkt dat de VVOJ ieder jaar immers ongeveer €250.000 nodig heeft. Dit bedrag ophalen blijkt een hele klus te zijn. Voor de komende drie jaar is de VVOJ nog op zoek naar €120.000, ongeveer de helft van wat ze nodig heeft (VVOJ, 2012a, 17 november).

Ondanks de tekortkomingen van zowel het FPD en de VVOJ moet ook onderstreept worden dat ze enorme gelegenheden hebben geboden voor de onderzoeksjournalistiek in Vlaanderen. De professionalisering en de financiering van het genre is er met reuzensprongen op vooruit gegaan. Uiterst jammer is het dan om te zien dat die reuzensprongen niet samen worden genomen. Het FPD en de VVOJ profileren zich nog te weinig als één motor. Tabaku (2005, p.40) haalde het reeds in 2005 aan: 'De VVOJ en het FPD zijn uiterst complementair. Doordat zij elk op een andere manier – de ene door professionalisering van onderzoeksjournalistiek, de andere door middel van financiële ondersteuning – hetzelfde doel dienen, komen zij niet in elkaars vaarwater terecht als zij elkaar meer zouden promoten.' Iets wat tot op vandaag te weinig gebeurt.

DEEL 2: Exploratief onderzoek

1. Methodologie

Onderzoeksopzet

Er worden drie onderzoeksjournalisten (Hugo De Ridder, Chris De Stoop en Marleen Teugels) bevraagd over hun cases. Die cases situeren zich elk in een ander decennium (respectievelijk in de jaren ’70, de jaren ’90 en de jaren ’00). Met dit onderzoek is het niet de bedoeling dat er gegeneraliseerd wordt. Een empirische benadering wordt dus niet beoogd. Die zou een andere manier van aanpak vragen, met een groter aandeel aan respondenten. Het doel is om een eerste inzicht te krijgen in de leefwereld van de onderzoeksjournalisten in drie diverse contexten. Zo zal er gepoogd worden die cases te plaatsen in het bredere historische kader dat in de literatuurstudie werd uiteengezet.

Respondenten

In totaal werden drie diepte-interviews afgenomen met drie onderzoeksjournalisten. Omdat een historische vergelijking van de laatste 40 jaar werd nagestreefd, was het wenselijk cases uit verschillende decennia te belichten om zo een goede spreiding qua tijdsperiode te verkrijgen. Er werd geopteerd om twee cases uit de voorbije decennia te belichten en één uit de jaren ’70. Het laatste criterium bestond erin dat de onderzoeksjournalistieke stukken in een Vlaams(e) magazine of krant verschenen of op de Vlaamse TV werden uitgezonden. Daarnaast moest het om een relevant onderzoeksjournalistiek stuk gaan. De keuze voor juist deze drie onderzoeksjournalisten werd dan verder gebaseerd op basis van de beschikbaarheid en de bereidwilligheid van de onderzoeksjournalisten om mee te werken. Een beschrijving van de cases en de respondenten werd opgenomen in *Bijlage 8*. De volledig uitgetypte interviews zijn te vinden in *Bijlage 10*. Ze geven een compleet beeld van de manier waarop de onderzoeksjournalisten toen in het veld stonden.

Topiclijst

Aan de hand van een topiclijst (*Bijlage 9*) werd getracht structuur aan te brengen in de diepte-interviews. Enkel zo kan een vergelijkende analyse worden uitgevoerd.

2. Analyse

In deze analyse worden allereerst de 'Structurele omgevingsfactoren' onderzocht. Hierbij staat de steun van de redactie, de commerciële en politieke druk op die redactie, de juridische bijstand aan een onderzoeksjournalist en de hulp van ondersteunende organisaties centraal. Vervolgens wordt gekeken naar de 'Practices van de onderzoeksjournalistiek'. Ten slotte wordt gefocust op de onderzoeksjournalist zelf. Centrale thema's daarbij zijn de opleiding van de onderzoeksjournalist, de wijze waarop ze ethisch handelen, de motieven om aan het onderzoek te beginnen en het statuut van de onderzoeksjournalist.

Er wordt getracht om zoveel mogelijk informatie uit de interviews weer te geven in deze analyse, waarna pas in de 'Conclusie' teruggekoppeld wordt naar het theoretische luik.

2.1. Structurele omgevingsfactoren

Steun van de redactie

A. *Management en hiërarchie*

In dit onderdeel staat het management van de redactie ten aanzien van onderzoeksjournalistiek centraal. Ook wordt bekeken of die redactie al dan niet strak hiërarchisch was georganiseerd.

Hugo De Ridder geeft aan dat de twee grote cases waarbij hij aan onderzoeksjournalistiek deed in zijn 'schoot vielen' en dat hij die zelf verder uitploos. Dit was puur toeval, dus. Maar hij was geïnteresseerd, wist dat er iets niet klopte en ging zich er verder in verdiepen. 'Ik heb van de redactie niet veel steun gekregen.' Ook was er geen vast team van onderzoeksjournalisten op de redactie in die tijd.

Na z'n allereerste artikel, dat volledig gebaseerd was op één bron, een lek binnen overheidsbedrijf RTT, vond zijn redactie dat het genoeg was geweest. De zaak moest maar 'door het gerecht verder worden uitgespit'. De Ridder was persoonlijk een andere mening toegedaan. Hij zette zijn tanden in het dossier en kreeg er langzaam maar zeker meer ruimte en steun voor. 'Achteraf was men blij en zei men: kijk, we hebben toch onze plicht gedaan'. Maar dat was in het begin dus allerminst zo. Vooral toen de aandacht van de publieke opinie voor dit specifieke dossier vergrootte, 'is men vanuit de krant natuurlijk bijgesprongen om te zeggen dat ze aan duidelijke onderzoeksjournalistiek deden.'

Mocht hij er zich niet verder in verdiept hebben, had 'ik [...] daar ook geen boterham minder voor gegeten [...], zelfs niet voor gestraft of beloond [ge]worden.' Onderzoeksjournalistiek was incidenteel, maar De Ridder zelf geeft aan dat er voor de jaren '70 zeker nog 'stukken van onderzoeksjournalistiek zijn geweest.' Die situeerden zich hoogstwaarschijnlijk[154] echter meer in de onthullingsjournalistiek.

Chris De Stoop had het geluk in een omgeving (Knack, jaren ’90) te vertoeven waar er veel werd ingezet op onderzoeksjournalistiek. ‘Men stond gunstig tegenover zoiets’. Er was een zekere traditie gegroeid, dankzij onder andere Walter De Bock en Frank De Moor, zegt De Stoop. Die laatste ‘heeft dat pad geëffend bij Knack’. Het werk van De Stoop gebeurde ‘zeker met volle ondersteuning die men kon geven op dat moment. En dat ging eigenlijk verder dan nu.’ De hoofdredacteur stond daar toen ook ‘200 procent achter.’ ‘Toen werkte de redactie zeker helemaal op die manier zo. Die redactie was een verzameling van sterke, eigenzinnige figuren.’ Bij het samenstellen van het blad keek men ook ‘naar buitenlandse voorbeelden, zeker in de kwaliteitsjournalistiek.’ De redactie zette dus bewust in op onderzoeksjournalistiek. De Stoop werkte echter niet fulltime als onderzoeksjournalist[155].

In het geval van Marleen Teugels is er op de Knack-redactie (jaren ’00) geen vast team aan onderzoeksjournalisten meer aanwezig. Knack is niet langer meer dat blad van eigenzinnige figuren, en onderzoeksjournalistiek is geen genre meer waar Knack zich nog echt op profileert, weet Teugels. Anno 2006 werden er maar ‘heel weinig’ onderzoeksprojecten uitgevoerd, zegt Teugels. En als het al gebeurde, moest het komen van de journalist zelf. ‘De voorstellen kwamen dus [...] niet van hen.’ Onderzoeksjournalistiek gebeurde ‘eerder in de marge, dus niet op grote schaal.’ Ondanks de afwezige sturing vanuit de redactie, steunde ze Teugels wel, eens het project werd goedgekeurd. ‘Zij het dat het niet ging gepubliceerd worden, mochten we ondermaats werk afleveren.’ De steun was dus zeker niet onvoorwaardelijk. Bij de stukken die vertaling nodig hadden, moest Teugels bijvoorbeeld rekenen op iemand die toevallig op de redactie aanwezig was.

Redacties verschillen niet enkel in hun management, maar ook in hun hiërarchie[156]. De Ridder gaf aan zijn eigen baas te zijn op de redactie. De hiërarchie was dus zeker (tenminste voor De Ridder zelf) niet top-down. Op de redactie van De Stoop bestond er een sterke bottom-up beweging. Iedereen moest zijn eigen onderwerpen ‘aanbrengen, uitwerken en de gevolgen ervoor dragen’. Maar wanneer dat niet gebeurde, kwam er ook geen onderzoeksjournalistiek. Er bestond zeker niet zoiets als ‘een beleid dat gericht was op het aanmoedigen of op het opleiden of het instrueren van onderzoeksjournalisten en dergelijke.’ Met andere woorden: journalisten kregen heel veel vrijheid, wat uiteindelijk zorgde voor een gunstig klimaat om aan onderzoeksjournalistiek te doen. Die onderzoeksjournalistiek kwam op de redactie vooral van de eigenzinnige personen. De Stoop laat weten dat in vergelijking met de jaren ’90, de manier van werken op een redactie vandaag ‘een beetje meer top-down geworden’ is. Met die top-down benadering koppelt hij ook de drang naar commercie van de hoofdredactie. Met andere woorden: een hoofdredactie zal ‘stimuleren om sneller en oppervlakkiger te werken’. Teugels laat weten dat de redactie tijdens haar stuk inderdaad echt top-down werkte. ‘Mensen moeten luisteren, er vliegen mensen buiten doordat er minder jobs zijn. Men is daardoor bang om daar tegenin te gaan.’ Op de vraag of die top-down benadering een oorzaak kan zijn van het kleine aantal onderzoeksjournalistieke projecten in die tijd, antwoordt ze

volmondig ja. De drang naar winst van de hoofdredactie speelt daarbij blijkbaar enorm hard. Zelf werkte ze er als freelancer, waardoor de druk vanuit het management minder bestond (zie infra).

B. Tijd en middelen

Om een diepgravend en kritisch stuk te brengen heb je heel wat tijd en middelen nodig. Geen evidentie op de Vlaamse redacties, zo blijkt. Hoewel dat moet genuanceerd worden voor de manier hoe in de jaren '90 aan onderzoeksjournalistiek wordt gedaan, vertelt De Stoop.

De Ridder legt uit dat hij vooral in het begin vreemd werd aangekeken omdat hij zich zo op het dossier wilde toeleggen. 'Ondertussen moest ik toch ook wel andere dingen doen.' De onderzoeksjournalistiek moest hij dus combineren met z'n job als journalist. Dat combineren bleek niet eenvoudig te zijn. Hij moest daardoor ook extra tijd vrij maken. 'De meeste stukken heb ik […] thuis geschreven.' Ook extra financiële middelen kreeg hij niet. 'Ik had wel één reporter als hulp gekregen, maar dat duurde niet lang.' Na het eerste artikel publiceerde De Ridder nog heel wat artikels over de zaak. Aangezien die in de publieke opinie steeds meer de aandacht trokken, kon hij er zich ook meer op toeleggen. Het dossier kreeg gedurende zes maanden nog opvolging in de krant.

Begin jaren '90 lijkt de situatie op de Knack-redactie heel wat rooskleuriger. Dat kwam vooral omdat het hele sterke jaren waren voor de journalistiek. De Stoop: 'Het waren de gloriejaren […] en je kreeg echt meer ruimte en meer tijd.' Over zijn onderzoeksjournalistiek werk zegt De Stoop: 'Je kon de tijd […] nemen die je […] nodig had. Natuurlijk moest je geen drie maand met de vingers zitten draaien. Je krijgt die ruimte als je die verdient.' Knack had toen één fulltime onderzoeksjournalist, Frank De Moor, in dienst. Die wordt, naast Walter De Bock, door de drie respondenten aangehaald als één van de twee grote Vlaamse onderzoeksjournalisten. Beiden maakten vooral stukken eind jaren '80, begin jaren '90. Het bleek exemplarisch te zijn voor die tijd. De Stoop kreeg niet enkel heel wat tijd, hij kreeg ook heel wat middelen te zijner beschikking. Hij was bijvoorbeeld vast in dienst waardoor hij zich geen zorgen moest maken over zijn inkomen, wat geen evidentie is. Daarnaast moest hij voor zijn artikelenreeks reizen naar de Filipijnen en naar Thailand. Die reizen werden volledig door de redactie betaald. Ondanks die grote vrijheid, was dat voor hem persoonlijk niet genoeg. Het onderwerp van zijn artikelenreeks (vrouwenhandel), was 'zo allesomvattend dat ik een boek nodig had om dat eens helemaal in kaart te brengen.' 'Dat is waar het [redacties] meestal aan ontbreekt. Hoofdredacteurs in Vlaanderen zijn zelden of nooit bereid om daar genoeg ruimte, tijd en middelen voor vrij te maken.'[157] In totaal verschenen er twee maal drie artikels, verspreid over twee jaar.

Teugels had heel wat minder middelen beschikbaar, en dat was ook typerend voor die tijd, laat ze weten. Als freelancer werd ze betaald per teken, en niet per uur, waardoor ze goed moest afwegen waar ze haar middelen juist voor zou inzetten. Hoeveel tijd en middelen ze vrij maakte voor haar

stuk, was voor de redactie dus van ondergeschikt belang. Hoeveel ruimte een onderzoeksjournalist krijgt om een artikel te maken dat gebaseerd is op onderzoeksjournalistiek hangt dus niet alleen af van tijd, plaats of soort redactie. Het hangt ook af van het eigen statuut. Teugels werkte freelance terwijl de andere twee journalisten als redacteurs aan de slag waren. In totaal bestond haar reeks uit 5 artikels.

Dit onderdeel heeft het over de tijd en middelen die een redactie ter beschikking stelt aan een onderzoeksjournalist. Dat zijn er veelal niet heel veel, waardoor de onderzoeksjournalist er zelf op zoek moet naar gaan. De Stoop bijvoorbeeld, wilde zich verder verdiepen in z'n onderwerp. Daarom werkte hij een jaar lang aan een boek. De kosten voor dat boek kwamen volledig voor eigen rekening[158]. Hij zegt daar nog over: 'Het is vreselijk moeilijk om hier met eigen middelen zo'n project te financieren.'[159] Teugels was niet volledig afhankelijk van haar redactie, aangezien ze als freelancer werkte. Haar middelen kwamen voornamelijk vanuit het FPD (zie infra).

C. *Juridische bijstand*

Juridische bijstand vanuit de redactie is voor een onderzoeksjournalist onontbeerlijk. De drie respondenten kregen die ook ten volle, zo blijkt.

De Ridder maakte zich blijkbaar niet al te druk over die juridische bijstand. 'Het enige wat gebeurde was dat [de toenmalige directeur-generaal] me riep om te vragen of ik wel zeker was. Toen ik zei dat ik zeker was omdat ik de documenten had, dan was het goed'. Toch was het belangrijk die juridische dekking te hebben vanuit die krant, want 'er zijn wel een paar pogingen geweest om de krant het zwijgen op te leggen.' Hoe dit juist gebeurde, vertelde De Ridder er niet bij.

De Stoop was zich heel bewust van de steun die hij genoot vanuit de redactie. Die steun 'was een evidentie in die tijd. Dat als er iets was, dat die redactie 100 procent achter je stond, en advocaten aanstelde, en de procedures bekostigden die nodig waren om je te verdedigen.' De juridische bijstand bestond bij Knack al vanaf het begin en was zowat vanzelfsprekend voor iedere journalist.

Ook Teugels genoot die steun, wat minder evident kan lijken, aangezien ze er werkte als freelancer. Voordat het stuk werd gepubliceerd, vond bijvoorbeeld overleg plaats, vooral dan met de jurist van de Roulartagroep. En dat was blijkbaar niet onbelangrijk, want er werden toch nog 'heel wat van zijn bedenkingen en bemerkingen uitgevoerd'. En vooral dan bij het eerste stuk van de artikelenreeks, waar een bekende 'captain of industry' werd aangepakt.

Graad van commercialisering
De graad van commercialisering van het perslandschap – en dus van een redactie – speelt heel zeker een rol voor de onderzoeksjournalistiek. Is het doel van een medium winst maken? Of is het de verhalen vertellen die alle burgers zouden moeten weten?

A. *Focus van de redactie*

In dit onderdeel wordt de al dan niet bestaande commerciële focus van de redactie onderzocht, ten tijde van de drie cases.

De Ridder legt uit dat De Standaard toen vooral probeerde te tonen waar de mechanismen faalden en vooral uit te leggen hoe dat kwam. De commerciële focus kwam dus zeker niet op de eerste plaats. Hij liet ook nergens verstaan dat die commerciële focus van belang was. Toch haalt hij aan dat onderzoeksjournalistiek weinig gebeurde, juist vanwege onder andere commerciële motieven. Het was tegen een hoofdredacteur moeilijk uit te leggen dat je weken de tijd nodig had voor slechts één stuk, zeker als daar niets uitkwam. 'Die hoofdredacteur kan dat niet blijven aanvaarden.'

De Knack-redactie van de jaren '90, legt De Stoop uit, was een broeihaard van journalistiek talent die heel wat wilde doen met onderzoeksjournalistiek. Dat kon ook door de gezonde financiële situatie. 'Toen waren het de sterkste jaren in de pers, er werd zeer veel geld verdiend. [...] Als je Knack van de jaren '90 bekijkt, dan zal je zien dat die minstens voor de helft uit reclame bestond.'[160] Daarnaast was onderzoeksjournalistiek toen een factor 'die gezien werd als een manier om meer serieux, meer credibiliteit en dus meer lezerspotentieel aan te boren. Iedereen zei toen van: onderzoeksjournalistiek, dat moeten we doen.'[161] Samengevat, onderzoeksjournalistiek als een emanatie van de goede financiële tijden en als profilering naar de lezers toe. Onderzoeksjournalistiek werd gezien als doel[162] én als middel[163] van Knack. Het vormde dus een deel van de commercialisering, hoewel De Stoop dit niet zo expliciet verwoordt.

Zelf ervaart De Stoop een groot verschil met vandaag. 'De pers krijgt enorme klappen. Het aantal journalisten is serieus gedaald. Dus er blijven minder journalisten over die meer moeten werken, die sneller moeten werken en daardoor oppervlakkiger moeten werken.' Een uitzondering daarop is Panorama. 'Die hebben nog de luxe natuurlijk van een eigen budget te hebben.' De veranderingen in het medialandschap vandaag[164] beschrijft De Stoop als tegenstrijdig met het wezen van de onderzoeksjournalistiek. De focus van de redactie ligt vandaag op het maken van winst, aldus De Stoop.

De in de literatuur veelbesproken neergang van de onderzoeksjournalistiek midden jaren '90 haalt De Stoop aan en zijn volgens hem te wijten aan de commercialisering. Er zijn 'ongetwijfeld veel missers geweest van slechte, snelle, sensationele onderzoeksjournalistiek.' 'En die hebben negatieve gevolgen voor een blad uiteraard.' Het lijkt dus alsof de commercialisering een dubbele, zelfs paradoxe rol speelde voor onderzoeksjournalistiek. Het liet de onderzoeksjournalistiek

enerzijds bloeien als nooit tevoren doordat het er lezers mee aantrok. Anderzijds zorgde het voor de sensationalisering van het genre wat leidde tot zijn verbrand imago.

Tien jaar later vormt onderzoeksjournalistiek geen manier meer om zich als blad te onderscheiden. Op de Knack-redactie is blijkbaar bijna geen plaats meer voor onderzoeksjournalistiek. Teugels: 'Er is sprake van commercialisering die daarna nog verder werd doorgedreven.' Een blad moet met andere woorden liefst zo veel mogelijk winst maken (of beter, overleven), waardoor onderzoeksjournalistiek niet meer past in dat plaatje, verduidelijkt Teugels. Er is financieel dus gewoon geen ruimte meer voor én het doel lijkt ook niet meer te liggen op het onderscheiden door aan onderzoeksjournalistiek te doen.

B. Focus op het lezerspubliek

In dit onderdeel wordt bekeken of het brengen van onderzoeksjournalistiek als doel heeft de lezers te bekoren. Want een krant of tijdschrift wil niet enkel zijn lezers informeren, het wil daar ook winst uit halen. Het effect van een onderzoeksjournalistiek stuk, gekoppeld aan een schandaalsfeer heeft bijvoorbeeld zeker commerciële gevolgen, aangezien een schandaal heel wat lezers de krant doet kopen.

Of dit gebeurde bij de zaak van De Ridder is onduidelijk[165]. Ook of dit de bedoeling was, is onduidelijk. Er werden toen wel al statistieken bijgehouden om de oplage van een krant na te gaan, zegt De Ridder. Het was dus iets waar de krant waarschijnlijk wel rekening mee hield. Zeker naarmate de bal verder aan het rollen ging en De Ridder zich verder ging verdiepen in het dossier. Hoezeer dit in het begin zo was in de RTT-zaak is onduidelijk.

De Stoop weet zeker dat het de bedoeling was om via de onderzoeksjournalistieke stukken meer lezers te bereiken. 'Die series werden [...] heel prominent gebracht. Op de cover van Knack.' Onderzoeksjournalistiek werd 'als een troef gezien.' 'Dat werd zeker zo gebruikt. Vandaar dat al die verhalen van mij altijd op de cover stonden van Knack, en zo bekendheid werd gegeven. Om mee uit te pakken, om zo de naam van het blad op te krikken, om zo een groter potentieel te krijgen.' Maar het moesten niet steeds per se sensationele dossiers zijn, iets wat nu wel het geval is, geeft De Stoop aan.

Teugels ziet dat Knack, of tenminste de uitgever Roularta, vooral wilde verkopen. 'Het moet aanspreken, het moet sexy zijn, het moet verkopen. Vooral dat laatste. En dus gebeuren er daar ingrepen waarbij je soms koppen boven artikelen hebt die niet meer overeenstemmen met de werkelijkheid.' Voor haar stuk zijn er bijvoorbeeld verschillende teksten op de cover verschenen die voor haar niet aanvaardbaar waren. De reden waarom de cover gevuld was met het dossier van Teugels, lijkt dus voor een andere reden bestemd dan dat van De Stoop. Bij Teugels ligt de focus van de redactie vooral op de verkoop, terwijl bij De Stoop de redactie dit deed om te verkopen én om zich te onderscheiden.

C. Focus op de adverteerders

Een ander mogelijk effect van een onderzoeksjournalistiek stuk is de gevolgen op de advertentieruimte van bepaalde bedrijven in het blad. Lieten bedrijven die door een onderzoeksjournalistiek stuk op de korrel werden genomen hun macht gelden door bijvoorbeeld advertenties te schrappen? Dat is de centrale vraag in dit onderdeel.

De Ridder: 'Volgens wat men mij toen vertelde heeft dat geen enkel effect gehad. [...] De advertentie van Bell Telephone bleef even groot. Er kwam wel een groot artikel van de baas van Bell Telephone.'[166] Daarnaast ontving De Ridder ook dreigtelefoontjes[167], maar dit heeft uiteindelijk niets met de adverteerders te maken. Volgens wat De Ridder vertelde, keek de krant dus niet of de artikels schadelijk konden zijn voor hun advertentie-inkomsten.

De Stoop ervoer geen enkele druk vanaf adverteerders op zijn stuk. Niet moeilijk te begrijpen, aangezien zijn stuk niets te maken had met een of ander bedrijf. Of andere onderzoeksjournalistieke stukken een effect hadden op de advertentie-inkomsten van het blad, is onduidelijk. Wat wel opvalt is dat veel stukken uit de jaren '90 voornamelijk politiek getint waren. Dit kan liggen aan de ontzuiling (zie infra). In hoeverre dit lag aan de bladen die steeds afhankelijker werden van adverteerders, is onduidelijk.

In de jaren '00 verschenen volgens Teugels enkele stukken niet door druk vanuit de commerciële wereld. Volgens haar gebeurde dit anticiperend[168]. De focus van de redactie lag dus, naast het brengen van nieuws, zeker ook bij de adverteerders. De media evolueerden steeds meer naar bedrijven die winst moeten maken. De 'aandeelhouders willen mooie cijfers zien en als de reclamebudgetten in de pers verminderen, dan begint dat heel zwaar meer te spelen.' Een kritisch stuk brengen over een bedrijf dat heel wat geld uitgeeft aan het mediabedrijf in kwestie, is dus niet zo voor de hand liggend. Bij haar stuk had ze hier evenwel geen last van.

Graad van politisering

Niet enkel de graad van commercialisering stuurt mee of en hoe aan onderzoeksjournalistiek wordt gedaan. Ook de mate waarin het medialandschap gepolitiseerd is, doet dat.

Het dossier van De Ridder was bij uitstek een politiek getint dossier. Het lek werkte bij een overheidsbedrijf en De Ridder's stuk zou uiteindelijk zorgen voor de val van de socialistische regering Leburton. De Standaard werd in die tijd gezien als een Vlaamsgezinde krant die aanleunde bij de katholieke zuil (De Bens & Raeymaeckers, 2010, p.97). De Ridder ontkent dit echter ten stelligste. 'Die banden die u aanhaalt zijn een mythe die men vandaag ingang wil doen vinden. [...] De Standaard heeft op tientallen domeinen een andere koers gevaren dan de koers van de CVP.' 'Het is veeleer de CVP die z'n kar heeft gehangen aan De Standaard dan De Standaard aan de CVP', laat hij nog weten. Toch kan de onafhankelijkheid van de krant ten aanzien van de katholieke zuil, zoals De Ridder dit verwoordt, sterk in vraag worden gesteld. Onafhankelijkheid tout court was er

alvast zeker niet. ‘We kenden mekaar, we nodigden elkaar uit. [...][169] Wij probeerden zoveel mogelijk contact te onderhouden. We hadden zoiets als “de vrienden van de krant”.’ Het ‘debat over de partijgebondenheid van de kranten’ wenste De Ridder niet verder aan te gaan.

Of die partijgebondenheid weerslag heeft op wat in de krant verschijnt, antwoordt De Ridder: ‘Tuurlijk heeft dat weerslag op de krant.’[170] Daarnaast beaamt De Ridder, zowel in zijn biografie als in het interview, dat de krant achterhaald is wat betreft pure, objectieve verslaggeving. Maar meer nog dan partijpolitieke gebondenheid speelt ook de persoonlijkheid van de journalist een belangrijke rol, zegt De Ridder. En dit ‘veel meer dan voor welke krant je werkt’. Tenslotte haalt hij niet aan of er in deze zaak politieke druk werd uitgeoefend op de krant.

Volgens De Stoop was de depolitisering (of misschien beter, de ontzuiling) die in Vlaanderen langzaam ingang vond tijdens de jaren ’70 en ’80, een belangrijke drijfveer voor de onderzoeksjournalistiek in die periode. ‘Je kwam in Vlaanderen uit een totaal verzuilde pers.[171] [...] Objectiviteit was absoluut geen heilige koe zoals het nu is.’ Het was ‘een pers van elke ideologie zijn eigen kant. Dus ieder zijn eigen waarheid.’ ‘En die generatie van mij en van net voor mij, die ontworstelde zich aan die verzuiling.’ Om het smet van die verzuiling af te gooien ‘hebben ze denk ik extra veel opgekeken naar grote buitenlandse kwaliteitsmedia. Zich daaraan opgetrokken.’ De Stoop gaat zelfs verder: onderzoeksjournalistiek was een manier om ‘te bewijzen dat je onafhankelijk was. Dat je kritisch was. Dat je losstond van die zuilen.’ De depolitisering zou zo de noodzakelijke brandstof geweest zijn om de motor van de onderzoeksjournalistiek te laten draaien.

Teugels geeft aan dat die verzuiling voltooid verleden tijd is. ‘Ik heb het gevoel dat je niet echt meer kranten hebt die gelinkt zijn aan bepaalde politieke partijen.’ Maar daarmee wil nog niet zeggen, laat ze weten, dat er nog steeds bepaalde gekleurde redactionele keuzes gemaakt worden. Die hangen daarbij niet per se vast aan een blad, maar vooral aan personen. Er zijn individuele contacten tussen hoofdredacties en politici. Dat staat los ‘van zelfs de kleur’. Die persoonlijke contacten hebben wel degelijk invloed op de inhoud. Een voorbeeld haalt ze aan bij de VRT: ‘Er zijn uitzendingen niet verschenen’. Persoonlijke contacten spelen dus een steeds belangrijkere rol. En dat niet enkel bij politieke actoren, maar zoals al vermeld ook bij commerciële. Zichtbare druk wordt dus steeds meer vervangen door onzichtbare, volgens Teugels.

Wettelijk kader

Door de jaren heen veranderde het wettelijk kader waarin onderzoeksjournalisten functioneerden. Uit de gesprekken blijkt dat dit niet zo’n danig grote invloed had op hun manier van werken. Het kader dat vandaag geldt, is wel duidelijk beter voor onderzoeksjournalisten. Zo was het bronnengeheim tot voor kort wettelijk niet verankerd. In het geval van De Ridder was dit niet nodig aangezien z’n bron publiek bekend was. Ten tijde van het onderzoek van De Stoop was die wettelijke verankering er ook nog niet. Toch gebruikte hij het bronnengeheim. ‘Het was iets

vanzelfsprekends in de journalistiek. Het was een heilig principe en het werd denk ik algemeen aanvaard, misschien op een paar uitzonderingen na door justitie.' Hiermee ontkracht hij deels wat uit literatuurstudie blijkt, namelijk dat het (nog niet wettelijk verankerde) bronnengeheim in de jaren '90 niet altijd werd gerespecteerd. Ten tijde van het onderzoek van Teugels lag het bronnengeheim wel wettelijk vast. Ze maakte hier ook gebruik van. 'Het bronnengeheim hebben we gebruikt. Sommige bronnen hebben we geanonimiseerd omdat dat beter was voor henzelf.'

Daarnaast geldt sinds 1961 het Recht van Antwoord voor elke publicatie in zowel de gedrukte als de audiovisuele media. De drie onderzoeksjournalisten gaven niet aan of hier al dan niet gebruik van werd gemaakt. Er werd wel niet expliciet gevraagd of de eventuele personen die in opspraak kwamen dit Recht van Antwoord hebben toegepast. Er kan dus niet besloten worden of er al dan niet verschillen bestaan tussen de drie contexten.

Ten slotte bestaat de Wet Openbaarheid van Bestuur (WOB) ook nog maar heel recent, sedert 1994. Zowel De Ridder als De Stoop konden hier dus geen gebruik van maken. Maar dit weerhield De Stoop er niet van om bestuurs- en andere politionele documenten te bemachtigen, via informanten. 'Ik denk dat voor 'Ze zijn zo lief,meneer' ik ongeveer alle dossiers had, zeker rond de bende van de miljardair, die in de loop der jaren ooit ergens waren aangelegd, op een politiedienst of op een parket.' Teugels heeft de WOB niet gebruikt voor haar onderzoek. 'Wat we wel hebben gedaan is dat we hebben gebruik gemaakt van stukken die we via advocaten hebben gekregen en die naar boven zijn gekomen in rechtszaken. Bedrijven leggen soms stukken neer die bezwarend zijn voor hen. Die hebben we soms gebruikt.' Ook ziet ze dat de WOB niet echt heel veel wordt toegepast, terwijl men dit wel laat uitschijnen. Dit zou misschien kunnen liggen aan de vele onvolkomenheden van de WOB. Veeleer via onderhandelingen gaan kranten informatie van de overheid bekomen, en minder via de WOB, laat Teugels weten. Dit is niet hoe de WOB zou moeten functioneren.

Ondersteunende organisaties

Op vlak van ondersteunende organisaties konden de respondenten niet veel kwijt. Zowel de VVOJ als het FPD zijn pas actief sinds de eeuwwisseling. De Ridder en De Stoop konden hier dus geen gebruik van maken, Teugels wel. En dat deed ze dan ook, door een beurs aan te vragen. Die steun van het FPD was van noodzakelijk belang voor haar stuk. Zo geeft Teugels aan dat het stuk er niet geweest zou zijn zonder die financiële steun van het FPD. Toch heeft Teugels haar aanvraag tweemaal moeten indienen.

Ze is ook kritisch voor het Fonds. 'Er is nog altijd nood aan structurele ondersteuning.' Het FPD is goed voor ad hoc-steun, maar daarbuiten zouden er te veel andere 'fondsen gaan naar de uitgevers [...] voor bijvoorbeeld de abonnementen en de verzendingskosten.' Niet die uitgevers, maar hun journalisten moeten meer ondersteund worden, laat ze weten. Ook De Stoop denkt er trouwens zo

over. 'Ik denk dat dat voor sommige projecten zeker een hulp is, een bescheiden hulp. Want dat zal ook niet verder gaan dan enkele duizenden euro's.' 'Maar of het veel onderzoeksjournalistieke projecten oplevert, daar hoor ik toch ook van zeggen dat het daar niet uitkomt,' geeft De Stoop nog mee. De Ridder stelt zich vooral vragen bij de steevaste ondervertegenwoordiging van Vlamingen bij congressen over de onderzoeksjournalistiek. Dit heeft feitelijk niets met de organisaties te maken, maar geeft wel aan dat 'het genre in Vlaanderen onderschat wordt, of tenminste te weinig aandacht krijgt,' aldus De Ridder. Een laatste kritiek komt van Teugels. Volgens haar ontheffen de twee organisaties de redacties van de plicht om zelf werk te maken van onderzoeksjournalistiek, iets wat ook al in de literatuurstudie werd aangehaald.

2.2. Practices van de onderzoeksjournalistiek

In dit onderdeel worden de verschillende soorten practices besproken. Daarna wordt vergeleken welke practices er vaak gebruikt worden en welke de meest relevante zijn voor de onderzoeksjournalisten.

Lek

De belangrijkste bron die De Ridder gebruikte was zonder twijfel een lek. Paul Demaegt, een hoge functionaris bij de RTT, kwam met een berg interne informatie van de RTT aankloppen bij De Standaard. Een lek was in die periode niet uitzonderlijk. De Standaard kreeg wel nog meer van 'die fantasten'. Vooraleer Demaegt naar de Standaard stapte, ging hij ook al naar twee andere kranten waar de informatie nooit werd gebruikt. De Ridder schatte zijn bron geloofwaardig in aangezien Demaegt een hoge positie had en omdat er geruchten bestonden over corruptiezaken binnen de RTT. Toch was hij beducht voor de informatie die hij kreeg van Demaegt. Hij was een geschorste ambtenaar en 'daarmee moet je ook enorm opletten'. Toch was het op basis van enkel deze bron, en het dossier 'van ongeveer een meter hoog' dat De Ridder zijn eerste artikel schreef. Met andere woorden heeft De Ridder het check-dubbelcheck-principe niet toegepast. En dat had gevolgen voor zijn artikel. 'Achteraf is gebleken dat in dat stuk een aantal fouten stonden'. De Stoop maakt gebruikt van lekken in de minder traditionele zin van het woord. Hij gaat zelf op zoek naar personen die meer te vertellen kunnen hebben. 'Dus [lekken] die tijdens mijn onderzoek bloot komen. Omdat ik het gaan vragen ben, en opnieuw gaan vragen ben en opnieuw gaan vragen ben.' Het lek is zo een passieve informatiebron en geen actieve[172], wat meestal wel het geval is wanneer men spreekt over een lek. Die lekken, of 'vertrouwensrelaties', zoals De Stoop ze noemt, vindt hij overal. 'Ik had denk ik informanten op alle niveaus toen'. Teugels maakte geen gebruik van lekken. Wel haalt ze, net zoals De Stoop, mensen aan die haar met bijkomende informatie heeft geholpen.

Archief

De Ridder kreeg de informatie via een lek maar haalde de informatie vooral uit het vele archiefmateriaal, aangeboden door dat lek. Dat archiefmateriaal bestond uit een metershoog dossier met bedrijfsinformatie over de RTT. Informatie die Demaegt dus had opgespaard of

gekopieerd. Aangezien hij die informatie zwart op wit had, had De Ridder een heel sterke zaak. Omdat Demaegt schrik had werd het in de brandkast van De Standaard bewaard. Daarnaast legde De Ridder ook een persoonlijk archief aan, die hij aanvulde met nieuwe ontdekkingen. De Stoop maakte gebruik van archiefmateriaal 'van de politie en van Knack, die toen nog allemaal van die enorme uitgewerkte kelders van mappen hadden en dossiers.' Over één individu en zijn omgeving[173] liet De Stoop verstaan 'ongeveer alle dossiers' te hebben, die ooit over dat individu op een politiedienst of parket waren aangelegd. Teugels maakte voornamelijk gebruik van digitale archieven. Dit deed ze door het raadplegen van de website van belangenvereniging IBAS, die verschillende transnationale krantenknipsels, algemene informatie en documenten uit rechtszaken over asbest bundelde. Ook via persoonlijke contacten (met gespecialiseerde advocaten) kreeg ze interne studies over de sector zelf in handen.

Overheidsarchieven zijn voor onderzoeksjournalisten een interessante bron van informatie. Vooral via de al besproken WOB kunnen ze er heel wat informatie uithalen. Die wordt daarom ook als 'practice' gezien. Wie ze gebruikte en hoe er gebruik van gemaakt werd, werd al besproken[174].

Internet
Het internet werd niet gebruikt door De Ridder, noch door De Stoop. Het maakt een onderzoek er niet makkelijker op, lieten ze beiden verstaan. Zonder internet moet je immers alles opzoeken via papier. Een tijdrovende bezigheid. Teugels merkt inderdaad op dat internet alles enorm versnelt. De Stoop zegt dat het ook heel wat zaken heeft bemoeilijkt, maar dan heeft hij het niet over internet als 'practice', maar eerder over het effect van een online wereld op het medialandschap. Teugels maakte gebruik van het internet, door de reeds aangehaald website van IBAS te raadplegen. Het was voor haar een heel belangrijke informatiebron. Maar ook om bijkomende informatie op te zoeken, was het voor haar van cruciaal belang. 'Anders was het er misschien nooit geweest,' verduidelijkt Teugels over het gebruik van internet in dit dossier. Dit is een heel opmerkelijke vaststelling en maakt duidelijk hoezeer internet een sleutelpositie inneemt in de manier waarop aan onderzoeksjournalistiek gedaan wordt. Over onderzoeksjournalistiek op zich merkt ze op dat 'ik niet [denk] dat je nog onderzoek kan doen zonder het internet.'

Digging
Met digging wordt vooral het controleren en zoeken naar informatie op een langdurige en dus kostelijke manier bedoeld. Hoeveel tijd en middelen de onderzoeksjournalisten vrij konden maken om op een langdurige basis naar informatie te graven, werd al besproken[175].

Interview
De Ridder haalt het gebruik van interviews niet aan als belangrijke 'practice'. Hij heeft het wel over de vele telefonische en persoonlijke gesprekken. De telefonische gesprekken vonden iedere dag plaats om 11u. De Ridder had geen idee wie die bron was, en hij zou het ook nooit te weten komen. De bron gaf hem informatie over welke informatie fout was en wat juist bleek te zijn. De

persoonlijke gesprekken had De Ridder op dagelijkse basis met een werknemer van de RTT die dagelijks samen met De Ridder de trein nam. De Stoop maakte vooral gebruik van interviews voor 'een onderliggend ondersteunend niveau', om zeker te zijn van zijn zaak. Het was een van de vele andere practices die hij hanteerde. Teugels heeft het niet over interviews maar over de persoonlijke gesprekken die ze gevoerd heeft met de verschillende betrokkenen. Daaruit verkreeg ze heel wat informatie. Ze wijst op de trend om steeds meer werk te verrichten vanop de redactie, achter een bureau. Volgens haar is het nochtans belangrijk om naar de mensen toe te gaan, aangezien 'ter plaatse rondlopen en mensen aan de praat krijgen [...] minstens even belangrijk [is] als al die ingewikkelde methodes die vaak aan onderzoeksjournalistiek worden gekoppeld.' Er waren niet enkel de gesprekken met de betrokkenen, maar ook met advocaten die op het dossier zaten.

Computer Assisted Reporting

Het inzetten van een computer om zo data te analyseren werd door geen van de drie onderzoeksjournalisten gebruikt. CAR wordt meestal gebruikt voor kwantitatieve analyses en is niet zo nuttig in de 'verhalende journalistiek', zoals De Stoop het zegt.

Undercover

Zowel De Ridder als De Stoop gebruikten de undercover-methode. De Ridder geeft wel aan dat het 'niet echt undercover' was. Hij deed zichzelf voor als iemand anders, om zo meer te weten te komen over de structuur van een bedrijf. Dit was de enige keer dat hij 'undercover' ging. Voor De Stoop is undercover gaan een 'courante methode die ik gebruikte'. Zo leerde hij het milieu van de prostitutie van binnenuit kennen. Bij z'n undercoveroperaties hield hij zich altijd, naar eigen zeggen, aan de principes van dit soort journalistiek. Ten eerste gaat hij enkel undercover 'als er geen andere gebruikelijke journalistieke methode bestaat om aan die informatie te komen.' 'En ten tweede dat het natuurlijk om een zeer relevant onderwerp moet gaan.' Teugels maakte geen gebruik van deze methode. Ook Teugels wijst op de beperkingen die moeten gelden bij het gebruik van de undercoverjournalistiek, zoals aangegeven door de RvdJ.

Comparatieve analyse van de verschillende practices

Vooral de 'saaie', traditionele practices lijken populair te zijn: de drie onderzoeksjournalisten maakten allen gebruik van een archief, ook gebruikten ze alle drie interviews om meer informatie te verzamelen. Dit is opmerkelijk aangezien de drie onderzoeksjournalisten hun werk in drie verschillende contexten uitvoerden. Terwijl voor De Ridder het lek zijn voornaamste 'practice' vormde, was dat bij De Stoop de undercovertechniek en bij Teugels het diggen. De undercovertechniek is niet onbesproken maar leverde voor De Stoop geen probleem op aangezien hij ze gebruikte volgens de regels van de kunst[176]. Het 'diggen' moest Teugels doen in haar vrije tijd, aangezien ze als freelancer werkte. Internet werd enkel gebruikt door Teugels aangezien het daarvoor in Vlaanderen (praktisch) nog niet bestond. Geen van de meer gesofistikeerde technieken, zoals CAR en de WOB, werden gebruikt door de onderzoeksjournalisten. Ook blijken sommige

practices geschikter te zijn om achtergrondinformatie te weten te komen dan andere. Dat is vooral het geval bij interviews, en is natuurlijk ook zo bij digging.

Wanneer gefocust wordt op de kwaliteit van de practices, dan is vast te stellen dat deze voornamelijk bij De Ridder niet steeds optimaal was. Er werd immers bijzonder veel gewerkt met lekken, toevallige bronnen en interviews. Het eerste artikel dat hierover verscheen was het werk van enkele uren, waardoor niet alles in het artikel correct bleek te zijn. Er gebeurde met andere woorden geen check-dubbelcheck. Als gekeken wordt naar de variatie van de practices, valt op te merken dat deze redelijk gevarieerd zijn. De drie onderzoeksjournalisten maakten steeds gebruik van minstens drie verschillende practices, wat ook een invloed heeft op de kwaliteit van het stuk in zijn geheel.

De variatie in het gebruik van practices is de afgelopen jaren vergroot, door eerst de digitalisering en daarna de komst van het internet. Teugels gebruikt inderdaad het internet als belangrijke 'practice', maar verwaarloost zeker niet de andere bestaande practices. Het valt daarnaast op dat de drie onderzoeksjournalisten geen gebruik maken van practices waarbij op een kwantitatieve manier data wordt onderzocht. Dit zou volgens de literatuur de practice zijn die aangeeft of een regio al in een ver gevorderd stadium aan onderzoeksjournalistiek doet.

2.3. De onderzoeksjournalist

Het valt op hoe weinig van de practices de drie onderzoeksjournalisten bezaten toen ze aan hun artikelenreeks begonnen. Dit is zeker voor De Ridder het geval, een journalist 'van de oude stempel' die met zijn journalistieke carrière begon toen er nog geen opleidingen bestonden om journalist te worden. De verschillende practices die hij toepaste moest hij zichzelf dus aanleren. Het bleek bovendien geen gewoonte te zijn om zo'n zaak nog verder uit te pluizen. Journalistiek werkte gewoon volledig anders. Hij geeft aan dat hij 'vrij alleen' stond toen hij bezig was aan z'n onderzoek. Hij kreeg van niemand hulp of aanmoediging om hierop in te zetten. 'Op de krant vroegen ze me waarom ik er zo mee bezig bleef, het gerecht was er toch al mee bezig'. Hij zag zichzelf ook niet als onderzoeksjournalist, aangezien de twee zaken die hij als onderzoeksjournalist behandelde 'in mijn schoot vielen.'

Ook De Stoop gaf aan weinig ervaring te bezitten over de practices van de onderzoeksjournalistiek: 'Ik had zeker niet het gevoel dat ik dat voldoende beheerste. Maar het kon mij er zeker ook niet van weerhouden. Ik vloog in alles.' In vergelijking met vandaag werd volgens hem toen wel veel meer aangeleerd *on the spot*. Je kreeg toen veel meer tijd om te groeien, iets wat vandaag niet meer zo is, volgens hem.

Teugels, één van de meest gedreven onderzoeksjournalisten uit de jaren '00, zegt dat ze werkt 'op basis van de methodes die ik mezelf aanleer.' Ze heeft 'veel [...] geleerd, door het te doen. Door vast

te stellen dat bepaalde zaken heel goed lukken'. Toch belette het hen niet om goede, betrouwbare, geloofwaardige en evenwichtige artikels af te leveren die het werk zijn van onderzoeksjournalistiek.

Het geeft aan dat er, ondanks een gebrek aan een onderzoeksjournalistieke opleiding, veel kan geleerd worden *on the spot*. Het ontbreken van aangeleerde techniek zorgde er bij deze journalisten immers niet voor dat ze minder sterk voor hun zaak gingen. Of deze journalisten een beter werk zouden afgeleverd hebben, mochten ze een onderzoeksjournalistieke opleiding hebben gevolgd, is een legitieme vraag, maar ook een die hier onbeantwoord blijft.

Qua ethisch handelen werd in de literatuur opgemerkt dat een onderzoeksjournalist soms op een onethische manier te werk moet gaan vooraleer hij onethische zaken kan aanklagen.

Dit deed De Ridder bijvoorbeeld door zich in een gesprek voor iemand anders uit te geven om zo informatie te kunnen bemachtigen. Ook het opzetten van een val vindt hij te rechtvaardigen. Als laatste gebruikte hij voor z'n eerste artikel slechts één enkele bron, wat niet strookt met de noodzakelijke bronnencontrole die een journalist moet trachten na te leven. Het lek kan immers persoonlijke motieven hebben om iets aan het licht te brengen. Door de afwezigheid van een tweede bron, is er geen zekerheid over de waarheidsgetrouwheid van de informatie.

De Stoop ging voor z'n werk een hele tijd undercover, een niet onbesproken techniek. Maar, zoals al werd aangegeven, hield hij zich daarbij steeds aan de regels van de kunst. In die tijd ontbrak echter nog steeds een echte deontologische raad, laat staan richtlijnen omtrent het gebruik van undercoverjournalistiek. Daardoor deed De Stoop 'dingen die achteraf gezien ongelooflijk verregaand waren en [...] totaal ongebruikelijk waren.' Of hij hiermee het gebruik bedoelt van technieken die nu als onethisch worden bestempeld, is onduidelijk. Maar het is goed mogelijk. Dit werd toen immers nog niet bestraft.

Teugels ging heel voorzichtig te werk. Als ze niet volledig zeker was over de informatie, gebruikte ze die bijvoorbeeld niet in het artikel. En nog is het volgens haar belangrijk om de verhalen die je brengt zo correct mogelijk te brengen. Dat doet ze door zo dicht mogelijk aan te sluiten bij wat de verschillende bronnen haar vertelden. Ten slotte haalt Teugels ook aan dat ze zelf niet undercover ging, maar dat een journalist dat enkel kan doen door zich te houden aan de richtlijnen van de RvdJ.

Uit de gesprekken met de drie respondenten kon worden afgeleid dat ze in grote lijnen wel ethisch correct handelden. Toch blijkt voor alle drie de these op te gaan dat onethische methoden tot op zekere hoogte te rechtvaardigen zijn, zo lang ze een groter onrecht blootleggen. Er zit ook een lijn in het ethisch handelen. Teugels lijkt dit meer te doen dat De Stoop en die op zijn beurt meer dan De Ridder. Zelfrapportering is echter niet het ideale middel om correcte informatie te verkrijgen over dit thema. Een verder grondiger onderzoek zou hier meer informatie kunnen over verschaffen.

De motieven van de onderzoeksjournalisten om zich op een project toe te leggen kunnen van politieke, persoonlijke of professionele aard zijn. Bij De Ridder waren de motieven van een politiek-persoonlijke aard. Politiek, aangezien de reden om te publiceren voor de bron gericht was op politieke motieven. In hoeverre politieke motieven voor de krant meespeelden, is niet duidelijk. Het is wel mogelijk, aangezien de katholieke De Standaard een regering aanviel waarvan de premier een Waalse socialist was. Dit kwam echter niet aan bod in het interview met De Ridder. Persoonlijke motieven waren er ook, aangezien De Ridder zich in het dossier vastbeet, terwijl hij van zijn krant daar eerst niet de tijd voor kreeg. Zijn stukken waren voornamelijk het resultaat van solowerk. Op zijn redactie was hij een soort *lone hunter*.

De Stoop zijn onderzoek kwam er doordat het hem opviel dat de bladen voor landbouwers plots vol stonden met advertenties voor Filipijnse meisjes. Dat leidde hem naar huwelijksbureaus. Het onderwerp leek hem heel sterk, waardoor hij het verder uitzocht. Op zijn manier was ook De Stoop een *lone hunter*. Maar dit wel net zoals die andere *lone hunters* op zijn redactie. Want ze deden elk hun ding zonder het genre echt te institutionaliseren op de redactie. Zijn interesse voor het onderwerp kwam er niet enkel vanuit persoonlijke motieven. Het kwam er ook vanuit professionele. Volgens De Stoop was het een topic dat maatschappelijk relevant was en dat nog niet geweten was door het grote publiek.

Het werk van Teugels kwam ongeveer op dezelfde manier tot stand. Ze kwam de asbest-problematiek ter ore via vrienden. Ze zocht er heel wat informatie over op en merkte dat er in Vlaanderen nog maar heel weinig over bericht was. Aangezien het een maatschappelijke problematiek betrof, én omdat een grote speler blijkbaar een Belgisch bedrijf was, vond ze het de moeite om hier dieper op in te gaan. Het waren dus zowel persoonlijke als professionele motieven die haar ertoe aanzette om het stuk te schrijven.

Hoeveel ruimte een onderzoeksjournalist krijgt om een artikel te maken dat gebaseerd is op onderzoeksjournalistiek hangt niet alleen af van tijd, plaats of soort redactie. Het hangt, zoals reeds vermeld, ook af van het eigen statuut. Teugels werkte freelance terwijl de andere twee journalisten vaste redacteurs zijn. Hoewel de drie respondenten at random zijn gekozen is het geen toeval dat juist Teugels (wier case in 2006 werd gepubliceerd) freelancer is[177]. Doordat ze freelance werkte, kon ze volledig onafhankelijk van gelijk welke redactie werken, iets wat ze zelf behoorlijk belangrijk vond. Want geen enkele redactie is volgens haar volledig onafhankelijk.

3. Conclusie

Drie onderzoeksjournalisten werden ondervraagd over hun case, de omgeving waarin ze werkten en de manier waarop ze het tot een goed eind brachten. Hun antwoorden werden geanalyseerd en vergeleken met elkaar. In deze conclusie wordt het exploratief onderzoek gekoppeld aan de theoretische inzichten, zoals beschreven in de literatuurstudie. Aangezien maar drie zaken werden besproken kan er niet aan theorievorming worden gedaan. De drie zaken geven wel een inzicht in de manier waarop bij hen aan onderzoeksjournalistiek werd gedaan.

Als de redactiemodellen van van Eijk (2005, p.248-252) erbij worden gehaald, kunnen De Ridder en Teugels geklasseerd worden onder model 2 en De Stoop onder model 3. Zoals van Eijk opmerkte is model 2 voornamelijk aanwezig in landen waar geen echte traditie van onderzoeksjournalistiek bestaat, wat in de jaren '70 het geval was in Vlaanderen. Zoals in de literatuurstudie al werd opgemerkt was dit een van de eerste onderzoeksjournalistieke stukken. Het hoeft dus geen verwondering dat er ook nog geen structurele steun vanuit de redacties werd geleverd. Het is wél opvallend dat ook Teugels onder model 2 valt. De recente verregaande professionalisering van de onderzoeksjournalistiek leidt nog te weinig tot een journalistieke cultuur die daarmee overeen stemt. De Stoop krijgt met zijn stuk in de jaren '90 veel meer vrijheid. De zwakte in model 3 bestaat erin dat het volledig afhangt van sterke figuren op een redactie, en dat het onderzoeksjournalistiek vuur snel uitdooft wanneer het niet meer wordt aangewakkerd door de redactie. Dit is waarschijnlijk wat ook gebeurde in Vlaanderen. Dit gaf De Stoop ook aan. 'Iedereen zei toen van: [...] doen. Maar het is altijd veel meer lippendienst gebleven dan werkelijkheid.' Juist wanneer een top-down hiërarchie interessant werd, bleef de redactie bottom-up werken.

Het is zeker één van de opmerkelijkste vaststellingen: De Stoop en zijn collega's kreeg heel wat ruimte om aan onderzoeksjournalistiek te doen. Het genre schakelde duidelijk naar een hogere versnelling in de jaren '90. De aanwezigheid van die sterke, eigenzinnige figuren, speelde zeker mee. Maar vooral: tijd en middelen waren er toen blijkbaar genoeg. Dit had te maken met het toenmalige perslandschap. Het waren de 'gloriejaren van de journalistiek.' Maar zoals uit de theorie blijkt, raakte die motor al snel oververhit doordat slechte brandstof werd gebruikt. De focus verschoof namelijk te snel naar sensationele verhalen, waardoor onderzoeksjournalistiek een verbrand genre werd. De Ridder moest zelf de tijd vinden om zijn stuk tot een goed einde te brengen, Teugels was qua middelen dan weer vooral op zichzelf aangewezen.

Uit de interviews met de respondenten kon worden afgeleid dat de actie om het artikel te schrijven steeds van de journalist zelf kwam. Sturing vanuit de redactie bleef in alle drie de gevallen uit. Dit kwam ook naar boven uit de literatuurstudie: redacties verwaarlozen onderzoeksjournalistiek als genre. Als Teugels nog steeds te klasseren valt onder model 2, dan is dat hoogstwaarschijnlijk te wijten aan de afwezige mentaliteitswijziging van de Vlaamse redacties ten aanzien van

onderzoeksjournalistiek. Aan de professionaliseringsgraad kan het meer dan waarschijnlijk niet liggen. Aan steun vanuit organisaties die de onderzoeksjournalistiek willen helpen, ook niet.

Juridische bijstand vanuit de redactie werd door de drie onderzoeksjournalisten als iets vanzelfsprekends gezien. Dit is een nieuw element, dat in de literatuurstudie niet naar boven komt. Deze juridische bijstand is van levensbelang. Mogelijke 'chilling effects' mogen, zoals aangehaald in de literatuurstudie, niet onderschat worden[178].

De depolitisering wordt door de drie onderzoeksjournalisten mooi geschetst. De Ridder weerlegt deze banden, maar geeft tegelijkertijd toe dat er goede contacten bestonden tussen de krant en de politici en dat de krant bepaalde waarden verdedigde. Voornamelijk De Stoop ziet de depolitisering als een belangrijke drijfveer om aan onderzoeksjournalistiek te doen op zijn redactie en als een noodzakelijk element om objectief te kunnen berichten. Hij maakte hier dan ook gretig gebruik van. Onderzoeksjournalistiek was voor hem de manier om te bewijzen dat hij en zijn redactie onafhankelijk, kritisch en gedepolitiseerd was. Teugels laat weten dat anno 2005 er geen sprake meer is van media die gelieerd zijn met één bepaalde politieke partij. Daarmee is een redactie volgens haar echter nog niet volledig onafhankelijk.

Commerciële motieven vormden voor geen van de drie een reden om aan hun project te beginnen. Dit kan niet voor alle drie hun uitgevers gezegd worden. Bij De Ridder nam zijn krant de extra aandacht mooi mee, maar vormde het zeker geen hoofdreden. Knack zag ten tijde van 'Ze zijn zo lief, meneer' onderzoeksjournalistiek als zowel doel als middel. Het blad kon er zich mee profileren én het haalde er meer lezers door. Teugels ziet dat Knack haar stuk bracht omdat het een maatschappelijk interessant stuk was, maar merkt – net zoals De Stoop – op dat de redactie zich voornamelijk laat leiden door commerciële motieven.

Door de concentratievorming merkt Teugels op dat individuele contacten tussen hoofdredacties en politici steeds hechter worden. Maar ook uitgevers die banden hebben met bepaalde bedrijven zijn problematisch én de realiteit, volgens Teugels. Deze steeds sterkere concentratie van eigendom in het medialandschap wordt ook in de literatuurstudie aangehaald.

Enkel Teugels kon gebruik maken van een organisatie die onderzoeksjournalistiek steunde. Dit deed ze dan ook. Verder onderzoek moet uitwijzen hoeveel van de recentste publicaties van onderzoeksjournalistiek enkel mogelijk waren door het FPD. Teugels merkt op dat ze zonder het FPD niet aan haar stuk begonnen zou zijn. Toch is er ook kritiek te horen op de organisatie. De organisatie zou meer structurele ondersteuning moeten bieden, daarnaast blijft het een te bescheiden hulp.

Het valt op dat de drie onderzoeksjournalisten bitter weinig gebruik maken van de nieuwere practices. Vooral de traditionele, inclusief de undercovermethode, worden gebruikt. Alles wat met

kwantitatieve dataverwerking te maken heeft en waarvoor dus wat technische kennis nodig is, werd niet gebruikt. Dit is in de lijn met wat blijkt uit de literatuurstudie. Het internet blijkt een heel belangrijke practice te zijn voor Teugels. Zo belangrijk dat het vandaag misschien wel een onmisbare tool geworden is.

Geen van de drie journalisten bezat de juiste technieken om aan onderzoeksjournalistiek te doen. Dit is een mogelijke reden voor het niet toepassen van de iets meer gesofistikeerde onderzoeksjournalistieke practices. Uit de literatuurstudie kwam inderdaad naar boven dat de focus op een opleiding er inderdaad pas heel recent is.

Qua correct ethisch handelen, valt het op dat vooral Teugels heel voorzichtig te werk gaat. Dit past in het theoretisch kader. Voor de jaren '80 werd meestal door de journalist zelf, of soms door de redactie, bepaald wat ethisch gezien door de beugel kon. Er waren immers geen bindende regels, noch een orgaan die mogelijke regels controleerde. Daar is heel wat verandering in gekomen de voorbije jaren met de oprichting van de Raad voor de Journalistiek.

Tenslotte blijkt ook het statuut van een onderzoeksjournalist van belang te zijn. Als freelancer kan je kiezen hoe lang je met een artikel bezig bent en kan je ook onafhankelijk van een redactie het onderwerp van het artikel kiezen. Het statuut geeft dus meer vrijheid aan een onderzoeksjournalist. Teugels gaf dit ook aan als belangrijk pluspunt. Maar, het is aan de andere kant ook een heel makkelijk excuus voor de hoofdredactie om zo niet meer aan onderzoeksjournalistiek te doen. Zeker als vooral freelancers stappen naar het FPD. Want dan kunnen hoofdredacties zich van de taak kwijtschelden om onderzoeksjournalistiek te verrichten. Dit werd ook aangehaald in de literatuurstudie. Mocht dit effectief zo zijn, kan de opleving van de Vlaamse onderzoeksjournalistiek vanaf de jaren '00 in vraag gesteld worden.

Het is heel opmerkelijk hoe de drie onderzoeksjournalisten in de interviews vaak tot dezelfde conclusies komen. Dezelfde belangrijke namen worden aangehaald, de trends die hierboven werden besproken, merkten ze ook eigenhandig op. De evolutie van de onderzoeksjournalistiek, zoals besproken in de literatuurstudie, bevestigen ze heel vaak.

DEEL 3: Algemeen besluit

Deze masterproef had tot doel een historische analyse te maken van de onderzoeksjournalistiek in Vlaanderen. Ze was heel summier, maar ze heeft toch geleid tot een beter inzicht in de materie. In dit algemeen besluit worden enkele belangrijke conclusies opgesomd.

Hoe actief onderzoeksjournalistiek aanwezig is in het medialandschap hangt af van heel wat factoren op economisch, politiek en technologisch vlak, maar ook van de ingesteldheid en de daarbij horende professionaliteit van de journalist en de redactie.

Op economisch vlak werden media na de Tweede Wereldoorlog steeds minder afhankelijk van partijen, maar daardoor steeds meer van privé-investeerders. De politieke afhankelijkheid werd zo vervangen door commercialisering. Dit had op de onderzoeksjournalistiek een negatieve weerslag en beknotte haar groei die mogelijk werd gemaakt door de andere factoren. De effecten van de commercialisering werden pas duidelijk vanaf de jaren ’80 en de jaren ‘90, wanneer nieuws sensationeler dan ooit gebracht zou worden. Een opstoot van onderzoeksjournalistiek vond plaats in de jaren ’90, maar juist onder andere door die sensatiezucht raakte ze danig verbrand. Na de jaren ’90 blijft de commerciële grip verstrakken. Het blijft de belangrijkste afremmende factor voor onderzoeksjournalistiek, aangezien ‘diepgravend’ en ‘winst maken’ niet zomaar samen blijken te gaan. Ook het concentratieproces speelt een uiterst negatieve rol. Door oligopolievorming zal een uiterst kritisch stuk over belanghebbenden in de mediaondernemingen er moeilijker komen.

Op politiek vlak start vanaf de jaren ’50 het ontzuilingsproces. Kranten, en dus ook journalisten, zijn minder afhankelijk van politici waardoor ze hun rol als onafhankelijke verslaggever beter kunnen uitoefenen. Deze onafhankelijkheid blijkt een van dé belangrijkste voorwaarden te zijn om onderzoeksjournalistiek een kans te geven. Onderzoeksjournalisten zouden meer vertrekken vanuit persoonlijke motieven en minder vanuit politieke motieven. Onderzoeksjournalistiek blijft echter het werk van *lone hunters* en wordt nog niet gestuurd vanuit de redactie. Toch is de evolutie sinds de jaren ’50 positief.

Op technologisch vlak gebeuren er tal van veranderingen die elkaar steeds sneller opvolgen, en dan vooral vanaf de jaren ’80. Het zou onderzoeksjournalisten een veelheid aan extra tools geven. Die tools blijven zich verder ontwikkelen, waardoor een degelijke opleiding noodzakelijker wordt. De komst van het internet vanaf de jaren ’00 zorgt voor een veranderende doorstroom van informatie, wat onderzoeksjournalisten eventueel de mogelijkheid zou kunnen bieden om onafhankelijker te werken van redacties. Daarnaast wordt het een onmisbare tool voor onderzoeksjournalisten om informatie op te zoeken. Voor die redacties zouden de technologische veranderingen voor heel wat problemen zorgen, grotendeels door de komst van het internet. Kranten bijvoorbeeld, verloren

inkomsten en zouden zich anders moeten gaan organiseren. Ruimte voor onderzoeksjournalistiek blijft daardoor beperkt.

Bij de journalisten valt de voortschrijdende professionalisering sinds de jaren ’50 op. Tot op vandaag zet die zich voort. De professionalisering van de onderzoeksjournalist startte volop vanaf de jaren ’00. De professionalisering blijkt de belangrijkste voorwaarde te zijn om een omgeving te scheppen waar aan onderzoeksjournalistiek gedaan kan worden. De professionalisering zorgde voor onder andere de institutionalisering van het genre, die op zich dan weer een positief effect had op de professionalisering. Journalisten opereren steeds meer als onafhankelijke verslaggevers en hechten veel belang aan hun autonomie. Het geeft onderzoeksjournalistiek enorme mogelijkheden. Dat die nog steeds zo weinig worden benut, ligt hoofdzakelijk aan de andere, juist aangehaalde factoren. Een laatste stap naar een nog professionelere onderzoeksjournalist, is een volledige ommezwaai van de mentaliteit bij de redacties. Die lijkt momenteel echter nog niet in zicht.

De steeds veranderende factoren mogen niet los van elkaar worden gezien. Ze zijn zodanig verweven dat ze elkaar op meerdere manieren onderling beïnvloeden. Om een volledige geschiedenis te kunnen schetsen van de onderzoeksjournalistiek in Vlaanderen is daarom een grondigere studie nodig die deze factoren vollediger in kaart brengen.

De invloed van het FPD en de VVOJ valt niet te onderschatten. Hoewel deze twee organisaties nog niet optimaal functioneren, zorgde hun aanwezigheid de afgelopen vijftien jaar voor een kwantumsprong in de professionalisering en de ondersteuning van het genre. Heel wat verhalen zouden er niet gekomen zijn zonder hen. Heel wat journalisten zouden nog steeds niet weten hoe een onderzoeksjournalistiek project te beginnen, of zouden er de middelen niet voor hebben.

Onderzoeksjournalistiek lijkt echter nog te veel in een kunstmatige coma te worden gehouden door deze organisaties. De twee organisaties zouden redacties kunnen sensibiliseren om op een structurele basis werk te maken van onderzoeksjournalistiek. Het lijkt tot op vandaag nog steeds te veel een activiteit te zijn die afhangt van persoonlijk initiatief.

Ten slotte moet de niet te onderschatten rol van bepaalde sleutelfiguren in de stimulering van de Vlaamse onderzoeksjournalistiek opgemerkt worden. Dat is zowel in Vlaanderen als daarbuiten het geval. Vlaamse voorbeelden zijn De Wilde, De Moor en De Bock. Ze deden veel meer dan wat van hen verwacht werd, ze creëerden een window of opportunity voor andere journalisten om ook aan onderzoeksjournalistiek te doen.

Een studie naar de geschiedenis van de Vlaamse onderzoeksjournalistiek werd nog nooit uitgevoerd. Het is dan ook onmogelijk om op basis van een masterproef er een volledige historische analyse van te schetsen. De analyse van de drie besproken cases is eerder kort. Meer tijd en meer ruimte zijn nodig om een volledige analyse te maken van het onderzoeksjournalistieke veld in de

regio Vlaanderen. Een proefschrift over dit onderwerp zou dan ook een bestaand hiaat over dit onderwerp kunnen opvullen.

Bibliografie

Anderson, D. & Benjaminson, P. (1976). *Investigative reporting*. Bloomington: Indiana university press.

Apache (2012, 7 september). *Onderzoeksjournalistiek onder commerciële en andere druk.* Geraadpleegd op 1 augustus 2013 op het World Wide Web: http://www.apache.be/2012/09/07/onderzoeksjournalistiek-onder-comerciele-en-andere-druk/

Apache (2013, 5 februari). *De luidruchtige terugkeer van onderzoeksjournalistiek.* Geraadpleegd op 1 augustus 2013 op het World Wide Web: http://www.apache.be/2013/02/05/de-luidruchtige-terugkeer-van-onderzoeksjournalistiek/

Armao, R. (2000). The history of investigative reporting. In M. Greenwald & J. Bernt (Eds.), *The big chill. Investigative reporting in the current media environment* (pp. 35-50). Iowa: Iowa State Press.

Aucoin, J. L. (2005). *The evolution of American investigative journalism.* Missouri: University of Missouri Press.

Bagdikian, B. H. (2000). *The media monopoly.* Boston (Mass.): Beacon Press.

Baggi, G.R. (2011). *Nonprofit investigative journalism in Europe: motives, organizations and practices*. Niet-gepubliceerde thesis, Hamburg, Vakgroep Kunstwetenschappen.

Baker, C.E. (2002). *Media, markets and democracy.* Cambridbge: Cambridge University Press.

Bakker, P. , Schreurders, G. & van Stegeren T. (Eds.) (1991). *Onthullingsjournalistiek.* Groningen: Wolters-Noordhoff.

Barr, L. (2000). Libel insurance. Taking care of business. In M. Greenwald & J. Bernt (Eds.), *The big chill. Investigative reporting in the current media environment* (pp. 157-175). Iowa: Iowa State Press.

Biltereyst, D. (2010). *Internationale communicatie.* Gent: Academia Press.

Caenen, I. (1998). *Onthullingsjournalistiek in Vlaanderen. Case-study: de affaire Delcroix.* Niet-gepubliceerde licentiaatsverhandeling, Gent, Faculteit Politieke en Sociale Wetenschappen.

Cannie, H. & Voorhoof, D. (2010). Hoofdstuk 7: de opvattingen van de Vlaamse beroepsjournalist. In S. Paulussen & K. Raeymaeckers (Eds.), *Journalisten: profiel van een beroepsgroep* (pp. 99-113). Tielt: LannooCampus.

Chalaby, J. (1996). Journalism as an Anglo-American invention: a comparision of the development of French and Anglo-American journalism, 1830s-1920s. *European Journal of Communication, 11,* 303-326.

Coppens, L. (2000). Dwarsdoorsnede van het Fonds Pascal Decroos. *De Journalist, 22,* 7-8.

Cox, M. (2000). *The development of Computer Assisted Reporting*. Paper gepresenteerd voor de Newspaper Division, Association for Education in Journalism and Mass Communication, Southeast Colloquium, Chapel Hill.

De Bens, E. & Østbye, H. (1998). The European newspaper market. In D. McQuail & K. Siune (Eds.), *Media policy: convergence, concentration and commerce*. London: Sage.

De Bens, E. & Raeymaeckers, K. (2010). *De pers in België*. Tielt: Uitgeverij LannooCampus.

De Bens, E. (1983). *Het socio-demografisch en politiek-ideologisch profiel van de beroepsjournalist in Vlaanderen*. Brussel: VUB

De Bens, E. (1997). *De pers in België. Het verhaal van de Belgische dagbladpers gisteren, vandaag en morgen*. Tielt: Lannoo.

De Bock, W. (1995, 11 maart). Mijn getuige en ik. *De Morgen*.

De Brant, F. (2011). *Mediaconcentratie en de gevolgen voor het pluralisme en de redactionele onafhankelijkheid: een onderzoek binnen Corelio*. Niet-gepubliceerde masterproef, Gent, Vakgroep Politiek en Sociale Wetenschappen.

de Burgh, H. (Ed.) (2000). *Investigative journalism: context and practice*. London: Routledge.

de Burgh, H. (Ed.) (2008). *Investigative journalism (2nd ed.)*. New York: Routledge.

De Clerck, J. (1994). *Investigative Journalsim*. Niet-gepubliceerde scriptie, Gent, Vakgroep Communicatiewetenschappen.

De Keyser, J. (2010). Hoofdstuk 6: bronnen en nieuwe technologie voor nieuwsgaring. In S. Paulussen & K. Raeymaeckers (Eds.), *Journalisten: profiel van een beroepsgroep* (pp. 81-97). Tielt: LannooCampus.

De Keyser, J. (2012). *Journalistieke autonomie in Vlaanderen*. Niet-gepubliceerd onderzoeksrapport, Gent, Center for Journalism Studies.

de Ridder, H. (2001). *Geen blad voor de mond. Notities voor een biografie*. Tielt: Uitgeverij Lannoo nv.

De Waele, M. (2001). *Onderzoeksjournalistiek anno 2000: een zoektocht naar de mogelijkheden en beperkingen case study: Fonds Pascal Decroos voor bijzondere journalistiek*. Niet-gepubliceerde scriptie, Gent, Vakgroep Communicatiewetenschappen.

Debeer, D. (2009). *Onderzoeksjournalistiek in Vlaanderen*. Niet-gepubliceerde thesis, Brussel, Faculteit Taal en Letteren.

Deltour, P. (1996). *Man bijt hond: over pers, politiek en gerecht*. Antwerpen: Icarus.

Doig, A. (1997). The decline of investigatory journalism. In M. Bromley & T. O'Malley (Eds.). London, New York: Routledge.

Engelman, L. (1991). Op jacht in de regio. In P. Bakker , G. Schreurders. & T. van Stegeren (Eds.), *Onthullingsjournalistiek* (pp. 98-109). Groningen: Wolters-Noordhoff.

Ettema, J. & Glasser, T. (1998). *Custodians of conscience*. New York: Colombia University Press.

Evens, T. (2013, 20 september). Mediaconcentratie is wel degelijk een gevaar voor pluralisme en diversiteit. *De Tijd*.

Everaerts, J-P. (2011, 22 februari). *40 jaar "Knack" - Maar waar bleef "Spectator"?* Geraadpleegd op 20 juli 2013 op het World Wide Web: http://www.mediakritiek.be/blog/2011/02/40_jaar_knack_maar_waar_bleef_spectator.html

Feldstein, M. (2006). Muckraking model: investigative reporting cycles in American history. *The Harvard International Journal of Press/Politics, 11*(2), 105-120.

Folkerts, J & Teeter, D. L.. (1998). *Voices of a nation: a history of mass media in the United States (3rd ed.)*. Boston: Allyn & Bacon.

Fonds Pascal Decroos voor bijzondere journalistiek (1999, november). *Nieuwsbrief 1*. Geraadpleegd op 20 juli 2013 op het World Wide Web: http://issuu.com/fondspascaldecroos/docs/128ceedcb0bfc036b26bb3c9d92136

Fonds Pascal Decroos voor bijzondere journalistiek (2003, 11 juni). *Nieuws - Memorandum van het Fonds Pascal Decroos voor bijzondere journalistiek aan de nieuwe federale regering - Brussel, 11 juni 2003*. Geraadpleegd op 1 juli 2013 op het World Wide Web: http://www.fondspascaldecroos.org/inhoud/nieuws/memorandum-van-het-fonds-pascal-decroos-voor-bijzondere-journalistiek-aan-de-nieuwe-fe

Fonds Pascal Decroos voor bijzondere journalistiek (2013, 22 januari). *Jaarverslag 2012*. Geraadpleegd op 1 mei 2014 op het World Wide Web:

http://www.fondspascaldecroos.org/sites/fondspascaldecroos.org/files/imce/documenten/over_ons/FPD_jaarverslag2012_v2.pdf

Fonds Pascal Decroos voor bijzondere journalistiek (n.d.). *Fonds Pascal Decroos voor bijzondere journalistiek*. Geraadpleegd op 1 mei 2014 op het World Wide Web: http://www.fondspascaldecroos.org/

Goossens, K. (2006). *Onderzoeksjournalistiek als waakhond van de democratie(?)*. Onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Gent, Faculteit Politieke en Sociale Wetenschappen.

Greenwald, M. & Bernt, J. (2000). *The big chill. Investigative reporting in the current media environment*. Iowa: Iowa Press State.

Hallin, D. C., & Mancini, P. (2004). *Comparing media systems. Three models of media and politics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Harris, J. M. & Stein, H. H. (Eds.) (1973). *Muckraking: past, present and future*. University Park: Pennsylvania State University Press.

Hodges, L. W. (1988). Undercover, masquerading, surreptitious taping. *Journalism of mass media ethics, 3*(1), 26-36.

Hoebeke, T. & Paulussen, S. (2010). Hoofdstuk 3: De opleiding van de Vlaamse beroepsjournalist. In S. Paulussen & K. Raeymaeckers (Eds.), *Journalisten: profiel van een beroepsgroep* (pp. 39-51). Tielt: LannooCampus.

Hofstadter, R. (1955). *The age of reform: from Bryan to FDR*. New York: Vintage Books.

Houston, B. (2010). The future of investigative journalism. *Daedalus, 139*(2), 45-56.

Humo (2012, 21 mei). *'Keizer van Oostende': het machtsmisbruik van Johan Vande Lanotte*. Geraadpleegd op 1 augustus 2013 op het World Wide Web: http://www.humo.be/humo-archief/137008/keizer-van-oostende-het-machtsmisbruik-van-johan-vande-lanotte

Journalismfund.eu (2014a) *Funding*. Geraadpleegd op 15 mei 2014 op het World Wide Web: http://www.journalismfund.eu/funding-0

Journalismfund.eu (2014b, 11 februari). *Resultatenrekening 2013*. Geraadpleegd op 10 mei 2014 op het World Wide Web: http://www.fondspascaldecroos.org/sites/fondspascaldecroos.org/files/imce/documenten/jaarrekening%202013.pdf

Journalismfund.eu (n.d.). *Jaarverslag 2013*. Geraadpleegd op 10 mei 2014 op het World Wide Web: http://www.journalismfund.eu/sites/default/files/u8/JF%20Jaarverslag%202013.pdf

Kussendrager, N. (Ed.) (2007). *Onderzoeksjournalistiek*. Groningen: Wolters-Noordhoff.

Kussendrager, N., van der Lugt, D. & Rogmans, B. (1992). *Basisboek journalistiek*. Groningen: Wolters-Noordhoff.

Lievens, S. (2005). *Investigative journalism. Een kritische analyse*. Onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Gent, Faculteit Politieke en Sociale Wetenschappen.

McChesney, R.W. (2003). The problem of journalism: a political economic contribution to an explanation of the crisis in contemporary US journalism. *Journalism Studies, 4*(3), 299-329.

McNair, B. (1998). *The sociology of journalism*. London: Arnold.

McQuail, D. (2010). *Mass Communication Theory (6th ed.)*. London: Sage Publications.

Merckx, E. (2007). *Grenzen van de onderzoeksjournalistiek*. Onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Gent, Faculteit Politieke en Sociale Wetenschappen.

Meyer, P. (1979). *Precision journalism: a reporter's introduction to social science methods*. Bloomington: Indiana University Press.

Miraldi, R. (1991). Muckraking, democratie en vooruitgang. In P. Bakker , G. Schreurders. & T. van Stegeren (Eds.), *Onthullingsjournalistiek* (pp. 55-69). Groningen: Wolters-Noordhoff.

Paulussen, S. & Raeymaeckers, K. (Eds.) (2010). *Journalisten: profiel van een beroepsgroep*. Tielt: LannooCampus.

Paulussen, S. (2004). *Journalistiek@Internet.be. Een studie naar de mogelijkheden en gevolgen van het internet voor journalistieke nieuwsgaring en nieuwsproductie*. Niet-gepubliceerd proefschrift, Gent.

Protess, D.L., Cook ,F.L., Jack, C., Doppelt, J.C., & Ettema, J.S., Leff, D.R., Miller, P. (1991). *The journalism of outrage: investigative reporting and agenda building in America*. New York: Guilford.

Raad voor de Journalistiek. (2007). *Richtlijn over undercoverjournalistiek*. Niet-gepubliceerde richtlijn, Brussel.

Raeymaeckers, K., Heinderyckx, F., De Vuyst, S., Libert, M., De Maeyer, J., De Dobbelaer, R., Le Cam, F., Deprez, A., De Keyser, J. (2013). *De Belgische journalist in 2013*. Gent: Academia Press.

Redelfs, M. (1996). *Investigative reporting in den USA- Strukturen eines Journalismus der Machtkontrolle*. Hamburg: Westdeutscher Verlag.

Schram, F. (2009). Juridische evaluatie van het decreet van 26 maart 2004 betreffende de openpenbaarheid van bestuur. Niet-gepubliceerd onderzoeksrapport, KULeuven.

Schreurders, G. (1991). Inleiding. In P. Bakker , G. Schreurders. & T. van Stegeren (Eds.), *Onthullingsjournalistiek* (pp. 13-24). Groningen: Wolters-Noordhoff.

sdf (2013, 4 december). Freelancers steunen op Pascal Decroos. *De Standaard*.

Shapiro, B. (Ed.) (2003). *Shaking the foundations: 200 years of investigative journalism in America*. New York: Nation Books.

Smit, M. (2012). *Deterence of fraud with EU funds through investigative journalism in EU-27*. Brussel: Policy Department D: Budgetary Affairs.

Tabaku, A. (2005). *Onderzoeksjournalistiek in Vlaanderen. Analyse aan de hand van 2 cases: Fonds Pascal Decroos voor bijzondere journalistiek en de Vereniging van Onderzoeksjournalisten (VVOJ).* Niet-gepubliceerde thesis, Gent, Vakgroep Communicatiewetenschappen.

Terzis, G. (2009) *European Journalism Education*. Bristol: Intellect.

Ullman, J. & Colbert, J. (Eds.) (1991). *The Reporter's Handbook: An Investigator's Guide to Documents and Techniques (2nd ed.)*. New York: St. Martin's Press.

Van den Bossche, F. (1999). *Waar eindigt onthullingsjournalistiek en begint sensatiejournalistiek?* Niet-gepubliceerde thesis, Gent, Vakgroep Communicatiewetenschappen.

van Eijk, D. (2005). *Investigative journalism in Europe*. Amsterdam: VVOJ.

van Eijk, D. (Ed.) (2003). *Investigative journalism in the US and in Sweden*. Amsterdam: VVOJ.

Van Nieuwenhuyse, K. (2005). *De klauw van een papieren leeuw: een politieke geschiedenis van de krant De Standaard (1947-1976).* Leuven: Uitgeverij ACCO.

Vandeneede, H. (1996). *De politieke onderzoeksjournalistiek van de jaren negentig: analyse van de situatie in België en Frankrijk*. Onuitgegeven licentiaatsverhandeling, Gent, Faculteit Politieke en Sociale Wetenschappen.

Verhoeven, K. (2011, 28 januari). *Hoe 'De Standaard' inzage kreeg in de diplomatieke documenten van WikiLeaks*. Geraadpleegd op 2 augustus 2013 op het World Wide Web: http://www.standaard.be/cnt/dmf20110128_078

VLHORA (2007). *Journalistiek. Een onderzoek naar de kwaliteit van de professioneel gerichte bacheloropleiding Journalistiek aan de Vlaamse hogescholen*. Geraadpleegd op 5 mei 2014 op het World Wide Web: http://www.vlaamsehogescholenraad.be/documenten/KZvisitatierapporten/20070209/PCJ09feb07.pdf

VLUHR (2014). *Persbericht. Grote verschillen in kwaliteit opleidingen journalistiek*. Geraadpleegd op 7 mei 2014 op het World Wide Web: http://www.vluhr.be/media/docs/Visitatierapporten/persbericht_journalistiek.pdf

Voorhoof, D. (2003). *Handboek mediarecht*. Brussel: Larcier.

Voorhoof, D. (2010). Openbaarheid van bestuur in België: een losse flodder. *Samenleving en Politiek, 17*(3), 56-61.

Voorhoof, D. (2011). *Handboek mediarecht*. Brussel: Larcier.

Voorhoof, D. (Ed.) (2008). *Het journalistiek bronnengeheim onthuld*. Brugge: Die Keure.

VRM (2013). *Mediaconcentratie in Vlaanderen. Rapport 2013*. Brussel: Digitale Drukkerij Vlaamse Overheid.

VRT (n.d.) *Panorama*. Geraadpleegd op 1 mei 2014 op het World Wide Web: http://www.canvas.be/programmas/panorama/c0f01e73-857b-402b-83d8-3fb148515ae6

VVOJ (2002). *Onderzoeksjournalistiek in Nederland en Vlaanderen*. Amsterdam: VVOJ.

VVOJ (2004a). *Uitvoering werkplan 2004-2006*. Amsterdam: VVOJ.

VVOJ (2011a). *Een nieuwe impuls voor onderzoeksjournalistiek*. Geraadpleegd op 5 mei 2013 op het World Wide Web: http://www.vvoj.nl/cms/docs/Rapport%20Marjan%20Agerbeek.pdf

VVOJ (2012a, 17 november). *Werkplan 2013-2015*. Geraadpleegd op 5 mei 2014 op het World Wide Web: http://www.vvoj.nl/new/docs/conferentie2012/ALV%202012/Goedgekeurd%20werekplan%202013-2015.pdf

VVOJ (2012b, 17 november). *Jaarverslag 2011*. Geraadpleegd op 20 juli 2013 op het World Wide Web: http://www.vvoj.nl/cms/docs/conferentie2012/ALV%202012/definitief%20Jaarverslag%202011.pdf

VVOJ (2013, 16 november). *Jaarverslag 2012*. Geraadpleegd op 4 mei 2014 op het World Wide Web: http://www.vvoj.nl/new/wp-content/uploads/Jaarverslag-2012-Goedgekeurd.pdf

VVOJ (Eds.) (2003). *Jaarboek onderzoeksjournalistiek 2003*. Amsterdam: VVOJ.

VVOJ (Eds.) (2004b). *Jaarboek onderzoeksjournalistiek 2004*. Amsterdam: VVOJ.

VVOJ (Eds.) (2005). *Jaarboek onderzoeksjournalistiek 2005*. Utrecht: VVOJ.

VVOJ (Eds.) (2006). *Jaarboek onderzoeksjournalistiek 2006*. Utrecht: VVOJ.

VVOJ (Eds.) (2007). *Jaarboek onderzoeksjournalistiek 2007*. Zellik: VVOJ.

VVOJ (Eds.) (2008). *Jaarboek onderzoeksjournalistiek 2089*. Utrecht: VVOJ.

VVOJ (Eds.) (2009). *Jaarboek onderzoeksjournalistiek 2009*. Utrecht: VVOJ.

VVOJ (Eds.) (2010). *Jaarboek onderzoeksjournalistiek 2010*. Utrecht: VVOJ.

VVOJ (Eds.) (2011b). *Jaarboek onderzoeksjournalistiek 2011*. Utrecht: VVOJ.

VVOJ (Eds.) (2012c). *Jaarboek onderzoeksjournalistiek 2012*. Utrecht: VVOJ.

VVOJ (n.d.). *Onderzoeksjournalistiek*. Geraadpleegd op 20 april 2014 op het World Wide Web: http://www.vvoj.nl/cms/vereniging/profiel/onderzoeksjournalistiek

Weaver, D. (Ed.) (1998). *The global journalist. News people around the world*. Cresskill, New Jersey: Hampton Press.

Williams, K. (2005). *European Media Studies*. London: Bloomsbury Publishing Plc.

Williams, K. (2011). *European media studies*.London: Bloomsbury Academic.

Winch, S. P. (2000). Ethical Challenges for Investigative Journalism. In M. Greenwald & J. Bernt (Eds.), *The big chill. Investigative reporting in the current media environment* (pp. 121-136). Iowa: Iowa State Press.

Witte, E. (1993). *Media en politiek. Een inleiding tot de literatuur*. Brussel: VUB press.

Zelizer, B. & Allan, S. (2010). *Keywords in news and journalism studies*. Berkshire: Open University Press.

Overzicht Bijlagen

Bijlage 1: “Naar een internationaal aanvaardbare definitie van onderzoeksjournalistiek”

Een veelgebruikte, zij het nog steeds provisionele, definitie over Anglo-Amerikaanse onderzoeksjournalistiek werd opgetekend door Greene en valt uiteen in drie hoofdelementen. Deze elementen komen op veelvuldige basis terug in de Amerikaanse geschiedenis over onderzoeksjournalistiek en zijn de volgende: ‘the investigation [must] be the work of the reporter, not a report of an investigation made by someone else; [...] the subject of the story involves something of reasonable importance to the reader or viewer; and [...] others are attempting to hide these matters from the public’ (Greene in Ullman & Colbert, 1991, foreword). Deze definitie, voor het eerst geformuleerd in 1991, wordt ook gebruikt door de gerenommeerde Amerikaanse instelling IRE [179] . Het vormt een goede samenvatting van het Anglo-Amerikaanse paradigma rond onderzoeksjournalistiek en is volgens Aucoin (2005, p.132) ‘de eerste keer dat onderzoeksjournalisten een officiële en algemeen aanvaarde definitie hebben van hun vak’.

Het eerste element – het onderzoek moet het werk zijn van de onderzoeksjournalist – onderscheidt het werk van een onderzoeksjournalist van zomaar een verslag van een onderzoek dat werd uitgevoerd door bijvoorbeeld de politie, de overheid of een privéorganisatie (Aucoin, 2005; de Burgh, 2008, p.10). Hoewel de publicatie van verslagen uit bijvoorbeeld een politierapport heel waardevol kunnen zijn voor het publiek, zijn ze volgens Greene geen goed voorbeeld van onderzoeksjournalistiek. Dit soort documenten werd immers niet verkregen door het onderzoek van een journalist, maar door het vrijgeven – of lekken – van documenten die journalisten in handen kregen (Debeer, 2009). Het ‘redelijke belang’ dat door het tweede element wordt aangehaald, is van normatieve aard. Het benadrukt de waakhondfunctie van de media. Het ligt daarmee in het verlengde van wat de journalistiek behoort te doen: het publiek informeren over zaken die van belang zijn voor het dagelijkse leven van de bevolking. Wat van ‘redelijk belang’ is, en wie het publiek juist is, is heel vaak voer voor discussie. Het derde element legt de nadruk op het onthullen van geheimen. Maar, laat de Burgh (2008, p.15) weten: ‘not everything that someone wants to hide is worth going after’.

Deze definitie met z’n drie elementen blijft één van de meest geciteerde in de Anglo-Amerikaanse literatuur. Toch is ze niet vrij van kritiek. Ze wordt door verschillende auteurs op twee punten gehekeld, aldus van Eijk (2005, p.14-15): het (ontbreken van het) morele aspect en de voorwaarde dat iemand de informatie verborgen wil houden.

Ten eerste ontbreekt in deze definitie dus het morele aspect van de onderzoeksjournalistiek, volgens velen juist het belangrijkste kenmerk. Het morele aspect was voor de ‘muckrakers’ in het begin van de twintigste eeuw hun belangrijkste drijfveer, zonder dat ze daarbij de feiten lieten bezoedelen door een persoonlijke opinie. Hun verhalen kwamen er veelal door een soort verontwaardiging over bepaalde zaken die misliepen in de overheid of bij grote bedrijven. Protess,

Cook, Doppelt, Ettema, Gordon, Leff & Miller (1991) gaat zelfs verder en ziet onderzoeksjournalistiek eerst en vooral als 'the journalism of outrage'[180]. Die verontwaardiging drijft de onderzoeksjournalist om verder op zoek te gaan naar de waarheid. 'Definitions, although accurate, fail to capture the full flavor of investigative reporting' (Protess et al., 1991, p.5). De ethische of morele functie van de onderzoeksjournalistiek tast de grenzen af van de publieke verontwaardiging en geeft ze zo ook vorm (Tabaku, 2005, p.10). Nog volgens Protess (en ook volgens Greenwald & Bernt, 2000) is het de taak van de media om hun rol als vierde macht tot het uiterste uit te oefenen en zo positieve veranderingen in de maatschappij teweeg te brengen. Er wordt op die manier een actieve rol aan de onderzoeksjournalist toegedicht, een rol die niet algemeen wordt aanvaard. Toch staat hij niet alleen met zijn betoog. Ook Ettema en Glasser (1998) merken op dat je zonder een moreel besef geen wantoestanden kan aankaarten en dat het juist aan de onderzoeksjournalist is om die wantoestanden bloot te leggen. Door verontwaardigd te rapporteren over de schending van diepgewortelde waarden, willen ze impliciet die waarden in ere houden. Het is volgens Ettema en Glasser echter niet aan de journalist om te oordelen over wat moreel verkeerd of juist is, maar aan de lezer. Hoe dan ook, impliciet breng je zaken aan het licht die zullen worden gelezen en geëvalueerd door het publiek. Die zullen op hun beurt de morele orde van de maatschappij herdefiniëren. Volgens hen zijn de onderzoeksjournalisten dan ook de 'custodians of conscience'[181], de behoeders van het geweten. de Burgh (2008, p.10) is het hier deels mee eens. Zijn definitie van onderzoeksjournalistiek luidt als volgt: 'een onderzoeksjournalist moet zich tot doel stellen de waarheid te achterhalen en misstappen ervan aan het licht te brengen. Dit doet hij door het gebruik van gelijk welk medium.' Doordat hij die misstappen aan het licht brengt is hij hierdoor impliciet ook een behoeder en verdediger van die moraal. Op die manier 'bewaken onderzoeksjournalisten de grenzen tussen orde en afwijking. Door specifiek te appelleren aan die morele standaarden zal het publiek meer geschokt zijn door de schendingen ervan' (de Burgh, 2008, p.16). Of het morele aspect nu wel of niet een onderdeel uitmaakt van de onderzoeksjournalistiek blijft dus voer voor discussie.

Het tweede punt waar auteurs het niet eens zijn met Greene schuilt in het derde element van Greenes definitie. Dat element stelt als voorwaarde 'dat er informatie geheim wordt gehouden door bepaalde actoren'. Er is met andere woorden dus enkel sprake van onderzoeksjournalistiek als er informatie van die actoren ontfutseld kan worden. Ook het IRE ziet dit zo: onderzoeksjournalistiek moet betrekking hebben op 'uncovering something somebody wants to keep secret' (Shapiro, 2003, p.xv), de zogenoemde 'Watergate standard'. Anderson & Benjaminson (1976, p.5) zien het rapporteren van die geheime of verborgen gehouden informatie zelfs als enig bestanddeel waar onderzoeksjournalistiek verschilt van de gewone journalistiek[182]: 'simply the reporting of concealed information'. Toch is er heel wat kritiek op dit - volgens velen noodzakelijke - element van 'geheimhouding' (van Eijk, 2005, p.18)[183].

Naast de discussie over wat onderzoeksjournalistiek exact inhoudt, bestaan er ook academici en journalisten die het volledige concept van onderzoeksjournalistiek verwerpen. Sommige doen dit vanuit ideologische redenen, andere vanuit semantische. Degene die het concept verwerpen vanuit ideologische redenen, zien in onderzoeksjournalistiek een politiek wapen dat gebruikt wordt door arrogante en betweterige journalisten om hun gelijk te halen. Zo is onderzoeksjournalistiek volgens de ‘rechtse’ stroming geen discipline maar een tactisch wapen van het ‘linkse’ politieke veld. Aangezien onderzoeksjournalistiek erop gericht is wantoestanden en structurele ongelijkheden in de maatschappij aan te klagen door daarbij steeds de positie van de underdog te verdedigen, wil ze eigenlijk gewoon de grote bedrijven en hun bazen aanvallen. Deze kritiek wordt echter weggewuifd door academici en linkse politici die in het scepticisme over machtige instellingen juist één van de pijlers zien van het (rechts-)conservatieve gedachtegoed (de Burgh, 2008, p.18). Vanuit linkse hoek wordt ook beweerd dat zo’n soort journalistiek de status-quo versterkt (Protess et al., 1991, p.11) Zowel rechts als links maken dus gebruik van het genre om de geloofwaardigheid van de journalist in twijfel te trekken. Het toont aan dat het genre haar werk doet: op een kritische manier zaken die van redelijk belang zijn voor het publiek aan het licht brengen.

De semantische discussie over onderzoeksjournalistiek bestaat al sinds het ontstaan van het genre. Alle journalistiek is onderzoeksjournalistiek, of dat zou het toch tenminste moeten zijn, wordt er gesteld (Anderson & Benjaminson, 1976, Debeer, 2005; de Burgh, 2008); . Want aan elk onderdeel van de journalistieke berichtgeving komt altijd en overal onderzoek te pas (Bakker et al., 1991, p.16). ‘From the search for stories to the selection of sources to the format of interviews, reporters and editors ideally probe events to find the best available version of the truth’ (Protess et al., 1991, p.4). Onderzoeksjournalistiek is dus een tautologie. Toch is er een soort unanieme goedkeuring van het begrip. Enerzijds omdat er geen ander begrip op een zo passende manier deze soort van journalistiek omvat. Andere aanverwante begrippen die dat proberen zijn ‘analytical reporting’[184], ‘interpretive reporting’[185], ‘exposé journalism’[186] en ‘precision journalism’[187]. Anderzijds omdat onderzoeksjournalistiek zich wel degelijk onderscheidt van ‘gewone journalistiek’, en dan wel in de ‘time-consuming methods and potentially high-impact results (Protess et al., 1991, p.4). Calvert (Geciteerd in: de Burgh, 2008, p.17) drukt het zo uit: ‘Some stories you make five calls on, some twenty. When you are making a hundred, that’s investigative journalism.’ Of zoals Rusbridger (Geciteerd in: de Burgh, 2008, p.17) het stelt: terwijl journalistiek altijd onderzoekend is, zal in de onderzoeksjournalistiek het onderzoekselement uitgesprokener zijn. De grens tussen een ‘gewone journalist’ en een ‘onderzoeksjournalist’ is dus tot op zekere hoogte arbitrair. Onderzoeksjournalistiek en gewone journalistiek zijn dus geen volledig afgescheiden entiteiten, maar vormen eerder uitersten van een continuüm. Nog anderen vinden dat journalistiek meer verslaggeving geworden is, waardoor een nieuw begrip zich opdrong. Terwijl iedere journalist onderzoekend te werk zou moeten gaan, lukt het niet meer voor de journalist om genoeg tijd vrij te

maken voor een serieus onderwerp, volgens Pilger (Geciteerd in: de Burgh, 2008, p.13). De voorwaarden om aan onderzoeksjournalistiek te doen bestaan momenteel enkel bij specialisten en zijn niet aanwezig bij alle journalisten op een redactie. Volgens deze auteurs is journalistiek dus te veel opgeschoven naar het letterlijk verslagen van nieuws, zonder kritisch daarover te zijn. Onderzoeksjournalistiek is volgens hen de nieuwe soort kritische journalistiek.

De definitie van het IRE, bestaande uit de drie elementen, wordt - ondanks de kritieken - internationaal nog steeds het meest gebruikt.

Bijlage 2: "Juridische gevolgen bij vergaren, verwerken en verspreiden van informatie"

1. Bij het vergaren van informatie is het strafbaar om
   a. gesprekken af te luisteren met technische hulpmiddelen, telefoongesprekken af te tappen, of andermans computer over te nemen (Artikel 314 bis Sw.). Ook opnames die gemaakt zijn met een verborgen camera mogen niet worden uitgezonden zonder uitdrukkelijke toestemming te krijgen van de persoon (Rb. Brussel 19 mei 2000, *AM* 2000/3, 338). Het gebruik van bronnen, verkregen door een persoon die hiermee zijn beroepsgeheim heeft geschonden, is volgens de Belgische rechtspraak strafbaar (Art 505 Sw.). De journalist maakt zich daardoor schuldig aan heling. Recente rechtspraak van het EVRM acht de sanctionering van de journalist echter strijdig met artikel 10 EVRM.
   b. anderen te verleiden tot onwettig gedrag om daar vervolgens over te berichten. In dit geval doet de journalist aan heling en dit is strafbaar (Art. 66 Sw.)
   c. niet te melden dat iemand een misdrijf heeft gepleegd. Volgens Art. 30 Sv. moet een journalist zo'n misdrijf verplicht aangeven tenzij die persoon valt onder het bronnengeheim.
   d. bij een vordering van een rechter je bron niet openbaar te maken, indien die bron misdrijven kan voorkomen die een ernstige bedreiging opleveren voor de fysieke integriteit van één of meer personen. Voordat je die bron moet bekendmaken, moeten eerst nog aan bijkomende voorwaarden voldaan worden (Wet van 7 april 2005, Artikel 4).
2. Bij het verwerken van informatie is het strafbaar om
   a. Iemand te beschuldigen van een misdaad zonder daar goeie redenen voor te hebben. Wanneer een journalist een persoon kwaadwillig een bepaald feit ten laste legt, dat zijn eer kan krenken of hem aan de openbare verachting kan blootstellen, en waarvan het wettelijk bewijs niet wordt geleverd, is schuldig aan laster, wanneer de wet het bewijs van het ten laste gelegde feit toelaat, en aan eerroof, wanneer de wet dit bewijs niet toelaat (Art. 443 Sw.)
   b. lasterlijke informatie dat eerder als fout werd bestempeld uit een vorig artikel te reproduceren. Artikel 451 van het Belgische Strafwetboek bepaalt dat het louter reproduceren van wat elders reeds is gepubliceerd niet als verschonings- of rechtvaardigingsgrond kan aangevoerd worden.
   c. onnodig kwetsende termen te gebruiken of te verregaande grievende aantijgingen te brengen, (enkel) met de bedoeling schade toe te richten (Brussel 16 februari 2001, *AM* 2002/3, 282.)
3. Bij het verspreiden van informatie is het strafbaar om
   a. aan te zetten tot discriminatie, racisme of vreemdelingenhaat (antiracismewet van 1981)
   b. de privacy aan te tasten wanneer dat niet noodzakelijk blijkt te zijn (Art. 22 G.W.). Toch bestaan er hier een aantal uitzonderingen op. De belangrijkste is dat bij publieke personen of politici de bescherming van de privacy kan sneuvelen in de mate dat bekendgemaakte feiten 'politiek relevant' zouden kunnen zijn (Brussel 25 november 1981, *J.T.* 1982, 275.)

Bijlage 3: “Richtlijn over undercoverjournalistiek”
‘Als algemene regel geldt dat een journalist met open vizier optreedt. Dit betekent dat hij/zij zich bij elk professioneel contact als journalist kenbaar maakt. Journalistiek waarbij de journalist een andere hoedanigheid of identiteit aanneemt, zoals bij zogenaamde undercoverreportages, moet de uitzondering blijven.

Afwijking van deze regel is enkel toegestaan als aan volgende voorwaarden samen is voldaan:

1. De informatie, die de journalist op die manier hoopt te verkrijgen, heeft een grote maatschappelijke relevantie, zoals het geval is bij ernstige misstanden of schending van mensenrechten.
2. De gebruikelijke journalistieke methoden van informatiegaring zijn niet toereikend om het verhoopte resultaat te bereiken.
3. De risico’s, die het gebruik van de undercovermethode met zich kan meebrengen voor de journalist of voor anderen, staan in een aanvaardbare verhouding tot het verhoopte resultaat.
4. De beslissing tot realisatie van een undercoverreportage, alsook de realisatie en de openbaarmaking ervan, gebeuren in overleg met en onder verantwoordelijkheid van de hoofdredactie of haar gemachtigde.’ (Raad voor de Journalistiek, 2007)

Bijlage 4: “Struikelblokken WOB in België”

Ten eerste is de WOB in België te gefragmenteerd waardoor er op de negen verschillende beleidsniveaus ook negen maal een andere wetgeving van toepassing is (VVOJ, 2002, p.13). Hierdoor heeft de wetgeving zich ontwikkeld tot een onoverzichtelijk kluwen.

Ten tweede is de beroepsprocedure omslachtig. De wetgeving biedt geen garanties om op korte termijn de gevraagde informatie in handen te krijgen. Een administratie kan zonder enige motivatie zich het recht behouden niet te reageren op het verzoek tot openbaarheid. Na opnieuw aan te kloppen bij dezelfde instantie via een procedure van heroverwegingneming kan die alsnog het verzoek weigeren. In dit geval , kan het beroep aanhangig gemaakt worden bij de Raad van State. Die moet op zijn beurt het volledige dossier bekijken. Dan nog kan ze de afgifte van bestuursdocumenten niet afdwingen aangezien de rechter zich niet in de plaats mag stellen van het bestuur omdat ze anders de beleidsvrijheid van het bestuur zou aantasten. Er schort met andere woorden nog altijd iets fundamenteels aan de afdwingbaarheid van de WOB. Via een ellenlange procedure komt men steeds weer terecht in een doodlopend straatje (Voorhoof, 2010; Lievens, 2005; VVOJ, 2003).

Ten derde moet men als (onderzoeks)journalist in België zelf op zoek gaan naar de overheidsinstantie waar het document zich bevindt. Er is geen gecentraliseerd informatiebeheersysteem waardoor op die manier voor de journalist niet onmiddellijk duidelijk is waar het document zich bevindt. Daarnaast kunnen er zo ook documenten verloren gaan of verkeerd geklasseerd worden.

Als laatste wordt er weinig gewobd in Vlaanderen omdat nog te weinig (onderzoeks)journalisten afweten van deze wetgeving en hoe ze te gebruiken (De Keyser, 2010, p.93), ondanks de hulp die het FPD en de VVOJ hierin bieden. De VVOJ houdt op haar site, naast informatie over wobbing, ook de verschillende onderzoeken bij die gebruik maakten van deze soort bron. Het FPD gaat hier veel verder in. Zo promoot het FPD actief het gebruik van wobbing in Europa door een aparte website en houdt ze af en toe ook cursussen in samenwerking met Vlaamse universiteiten of hogescholen.

Bijlage 5: "Vlaamse onthullings- en onderzoeksjournalistieke verhalen vanaf de jaren '90"

Jaren '90

- In 1988 kocht het Belgische legers Agusta-helikopters aan. Die aankopen gebeurden echter in het licht van het omkopen van enkele Belgische (socialistische) politici. Het schandaal zou vanaf '91 (na de moord op Cools) voor vijf jaar lang de krantenkoppen domineren. Onder andere Knack, De Morgen, BRTN en VTM waren belangrijke media-actoren in dit verhaal. Maar ook de andere kranten en tijdschriften bleven over dit schandaal berichten.
- In 1992 bracht Chris De Stoop zijn boek 'Ze zijn zo lief, meneer' uit, waarin hij als eerste de internationale vrouwenhandel van binnenuit beschreef. Hij nam een jaar vrij bij Knack om dit boek te kunnen schrijven. Het onderzoek zou leiden tot de oprichting van een parlementaire onderzoekscommissie.
- Humo-journalisten Sauviller en Illegems brachten in 1994 een onthullende reportage over Leo Delcroix, een rechtse CVP'er (nu CD&V) en toenmalig minister van Landsverdediging. In de reportage pakken ze uit met zijn villa in Frankrijk die, net zoals vele van zijn andere praktijken, tot stand kwam via omkoperij, dubieuze affaires en schimmige deals. Het villa-schandaal zou leiden tot zijn ontslag als minister en tot enkele gerechtelijke onderzoeken. De journalisten bleven de affaires van Delcroix nog drie jaar volgen en die zouden in 1997 verschijnen in boekvorm.
- Panorama kwam in 1996 met een documentaire over de vleesmaffia: 'Bloed op het vlees'. Ze werd gemaakt door Pascal Decroos. Hij dook met veel gedrevenheid en volharding maandenlang onder in deze bloederige wereld.
- In 1998 startte Bouten, VRT-journalist, een undercoveronderzoek naar een Moldavisch prostitutienetwerk. Om ernstige redenen moest hij van de VRT-redactie zijn onderzoek staken, waarna hij zelf het onderzoek voortzette. Hij werd ontslaan door de redactie nadat hij werd aangeklaagd door de pooier van een van de prostituees. Nog later, in 2003 zou hij zelfs de advocaat van die pooier bedreigd hebben om hem geld te betalen.
- Nog in 1998 introduceerde De Morgen de getuige X1 aan het grote publiek. In een reeks artikels die gebaseerd waren op de X1-getuige berichtte De Morgen dat er een geheim netwerk bestond van hoge ambtenaren die kinderen misbruikte en vermoordde[188]. Dutroux zou ook lid geweest zijn van dit netwerk. Een nooit geziene mediaoorlog barstte uit. Het zorgde voor een enorm slechte reputatie ten aanzien van onderzoeksjournalistiek in het algemeen.
- Verduyn, een gerenommeerd De Morgen-onderzoeksjournalist publiceerde in 1999 een artikel met een vervalste kopie van minister Reynders' bankrekening, waarop het totale

bedrag van bijna vijf miljoen euro stond. In het artikel suggereerde hij dat dit zwart geld was. De vervalsing van het uittreksel betekende de doodsteek voor Verduyn als journalist en voor de onderzoeksjournalistiek in De Morgen en zelfs in Vlaanderen.

Jaren '00

- In 2000 schreef Frank De Moor een vijfdelige reportagereeks over Afrika. De Moor selecteerde thema's waarover traditionele Afrikaanse volkeren een opmerkelijke visie hebben ontwikkeld en die bij Westerlingen tot nadenken doen stemmen. De artikelenreeks werd gepubliceerd in Knack en was één van de eerste projecten die door het FPD werd gesteund. Het kreeg daarvoor ongeveer 2500 euro[189].
- Knack publiceerde in mei 2003 een artikel van Marleen Teugels over de tabakslobby. In 'Rook boven Rodin' onderzocht Teugels de manier waarop de tabaksindustrie proactief invloed uitoefent op de tabakspreventie in België. Toenmalig minister van Financiën Didier Reynders leek die contracten geregeld te hebben. Het is de eerste keer dat de WOB werd toegepast in Vlaanderen. Zonder veel succes overigens. Teugels wou inzage krijgen in de contacten en documenten van de FOD Financiën. De FOD ging echter niet op dit verzoek in, zelfs na een nieuwe aanvraag. In 2008 (vijf jaar later) werd deze beslissing tot weigering verworpen door de Raad van State. Maar daarmee had Teugels de documenten nog steeds niet in handen. Het vormde het eerste WOB-proces in Vlaanderen.
- Didier Verbruggen publiceerde in 2005 zijn boek 'De uitverkoop van het ACW'. Het ACW zette in de jaren '90 zowat al haar bedrijven in de uitverkoop. De ideologische ontkoppeling tussen de christelijke arbeidersbeweging en zijn financiële instellingen gebeurde zonder veel boe of ba. Het boek werd doodgezwegen door alle media, het leek alsof zowel de media als de politieke wereld niet gediend waren met zo'n soort onthullingen. Dit zou niet de eerste keer zijn dat zoiets gebeurde, en ook al zeker niet de laatste keer. Acht jaar later, in het midden van de financieel-economische crisis, blijkt het dossier brandend actueel te zijn en moet CD&V'er Steven Vanackere zelfs ontslag nemen als minister van Financiën omdat de deal tussen ACW en Belfius hem in een lastig parket bracht.
- 'Het scholenrapport' werd in 2007 gepubliceerd door De Standaard[190]. Op basis van de doorlichtingsverslagen van alle Vlaamse scholen analyseerde Pieter Lesaffer die scholen twee weken lang op basis van de kwaliteit van de gebouwen, de evaluatie van de leerlingen, de schooladministratie,... De verslagen werden niet verkregen door de WOB al was dat wel het plan van de journalist. De Standaard zag af van een juridische strijd en koos voor onderhandelingen tussen het departement Onderwijs en de krant[191]. In de toekomst zou dit nog gebeuren. Zowel de journalisten als de overheid weten af van het theoretische bestaan van de WOB. Beiden weten ook dat ze niet werkt zoals dat zou moeten. De journalisten gebruiken de WOB als hefboom om via onderhandelingen aan informatie te komen zonder

dat ze een jarenlange juridische strijd moeten voeren. De overheidsdiensten kunnen op hun beurt zo de informatiestroom beheren zonder dat ze in een negatief daglicht komen te staan omdat ze de WOB niet toepassen. Een pragmatische maar niet ideale oplossing langs beide zijden.

Jaren '10

- De Standaard kon in 2010 beslag leggen op enkele Wikileaks-documenten, ze werden hen bezorgd via het Noorse dagblad 'Aftenposten' (en dus niet via WikiLeaks zelf). Die Noorse krant zocht partners met eenzelfde journalistiek temperament: kranten die bronnen en verhalen checken, context en duiding geven, omzichtig omspringen met namen en details die grote schade kunnen aanrichten, enzovoort. Enkel de zaken die het in handen kreeg en die journalistiek te relevant waren om niet te publiceren zou De Standaard uitbrengen vanaf januari 2011.
- Panorama zond in oktober 2011 'Voor Wie de Klok Luidt' uit. De reportage vertelt het verhaal van vier personeelsleden van de Hasseltse politie die de graaicultuur van hun oversten aanklagen. Ze worden vervolgens zelf in staat van beschuldiging gesteld terwijl de burgemeester erop zit toe te kijken. Een jaar later zou er nog een reportage komen over deze klokkenluiders, maar die werd om onduidelijke redenen niet meer uitgezonden.
- In 2012 brachten twee de VRT-journalisten Wim Van den Eynde en Luc Pauwels hun boek 'De keizer van Oostende' uit. In het boek klagen ze het machtsmisbruik aan van minister van Economie Johan Vande Lanotte. Die zou in verschillende dossiers in de stad Oostende zijn functie hebben misbruikt om bepaalde zaken gedaan te krijgen[192].

Deze cases bieden een mozaïek op enkele belangrijke onderzoeksjournalistieke stukken in Vlaanderen. Ze biedt geen volledig overzicht, maar zijn wel exemplarisch. Er is echter nog grondig onderzoek nodig naar Vlaamse onderzoeksjournalistieke cases.

Bronnen: Caenen (1998); Verhoeven (2011, 28 januari); Deltour (1996); Tabaku (2005); Debeer (2009); De Clerck (1994); Van den Bossche (1999); Humo (2012, 12 mei); Lievens (2005); Van Eijk (2005); VVOJ (2002); Fonds Pascal Decroos voor bijzondere journalistiek (n.d.); VVOJ (2003); VVOJ (2009); VVOJ (2010); VVOJ (2011b); VVOJ (2012c)

Bijlage 6: "Financiering Fonds Pascal Decroos"

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Aantal aanvragen (rechtse schaal)	48	45	80	103	92	86	89	80	79
Aantal toegekende aanvragen (rechtse schaal)	32	24	39	45	37	34	23	33	28
Ratio toegekend/aangevraagd	67%	53%	49%	44%	40%	40%	26%	41%	35%
Totaal subsidiebedrag (linkse schaal)	107511	115865	133075	133600	146205	126889	135266,8	137104	133800
Gemiddelde steun	3359,719	4827,708	3412,179	2968,889	3951,486	3732,029	5881,165	4154,667	4778,571
Budget Vlaamse Overheid		187500	186000	204600	186000	186000	250000	250000	250000
Ratio (Totaal Subsidiebedrag/Budget Vlaamse OH)		62%	72%	65%	79%	68%	54%	55%	54%
Kleinste beurs	495,79	743,68	850	1000	500	1000	1000	180	1100
Grootste beurs	12394,68	12394,68	14500	10000	10000	9500	24485	9000	12000
Ratio (Grootste beurs/Totaal Subsidiebedrag)	12%	11%	11%	7%	7%	7%	18%	7%	9%

	2009	2010	2011	2012	2013	Gemiddelden
Aantal aanvragen (rechtse schaal)	88	79	79	68	99	80
Aantal toegekende aanvragen (rechtse schaal)	34	39	36	42	52	36
Ratio toegekend/aangevraagd	39%	49%	46%	62%	53%	46%
Totaal subsidiebedrag (linkse schaal)	210582	225962	192052	197988	209488	€157.528
Gemiddelde steun	6193,588	5793,897	5334,778	4714	4028,615	€4.509
Budget Vlaamse Overheid	500000	211000	300000	300000	300000	€254.700
Ratio (Totaal Subsidiebedrag/Budget Vlaamse OH)	42%	107%	64%	66%	70%	66%
Kleinste beurs	1030	980	1600	1539	?	€924
Grootste beurs	14000	12000	16000	15000	?	€13.175
Ratio (Grootste beurs/Totaal Subsidiebedrag)	7%	5%	8%	8%	?	9%

Bron: Fonds Pascal Decroos voor bijzondere journalistiek (n.d.)

Bijlage 7: "Geschiedenis van de (Amerikaanse) onderzoeksjournalistiek tot de jaren '90"

Terwijl journalistiek een eeuwenoud fenomeen is – historische werken over journalistiek starten veelal vanaf 500 voor Christus, de periode waarin Egyptenaren nieuwsrapporten schreven met behulp van hiërogliefen en papyrus – wordt de negentiende eeuw gezien als een scharniermoment. Het is vanaf die periode dat journalistiek zich gaat ontwikkelen naar een vorm zoals we die vandaag kennen (de Burgh, 2008; Biltereyst, 2010). Als gevolg van de industriële revolutie en het verlichtingsdenken manifesteerden zich technologische en maatschappelijke ontwikkelingen. De technologische veranderingen hadden een grote impact op het inzamelen van nieuws en de distributie van een krant. De maatschappelijke veranderingen aan de andere kant droegen bij tot enerzijds een uitbreiding van het leespubliek en anderzijds de ontwikkeling van journalistiek professionele normen, eigen technieken en verschillende genres. Die kenmerken vindt men nog altijd terug tot op vandaag (de Burgh, 2008). Het is ook in deze context – de veranderingen die gepaard gaan met de industriële revolutie – dat de start van het verhaal van onderzoeksjournalistiek te situeren valt. Zoals enkele auteurs aangeven (Protess et al., 1991; Armao, 2000; de Burgh, 2008) vinden we in de VS al vóór de 19de eeuw verhalen die gebaseerd zijn op onderzoeksjournalistiek. Maar die zijn eerder incidenteel, weinig systematisch en hadden een kleine impact. Voor de volledigheid vermelden we hier Benjamin Harris, volgens geschiedkundigen de eerste koloniale 'muckraker'. In 1690 publiceerde hij in de enige en eerste editie van 'Publick Occurences' een verhaal over Franse soldaten die barbaars werden behandeld door Britse geallieerden (Protess et al., 1991, p.30).

De oorzaak van de 19de eeuwse incidentele onderzoeksjournalistiek ligt volgens Feldstein (2006, p.108) bij de partijgebondenheid van de kranten. De focus van de dagbladen lag niet zozeer op het kritisch onderzoeken van belangrijke instituten maar op het zwartmaken van de oppositiepartij. Een gelijkaardig fenomeen wordt waargenomen op het Europese continent, waar de partijdigheid en de 'verzuiling' een eeuw langer aanwezig bleef dan in de VS. Verder werd (onderzoeks)journalistiek belemmerd door overheidscontracten om een krant te mogen verspreiden (Folkerts & Teeter, 1998, p.98–101). Protess duidt daarnaast ook op het plaatselijk karakter van de onderzoeksjournalistiek. de Burgh (2000, p.36) merkt op dat kranten enorm afhankelijk zijn van politici, en dan vooral op economisch vlak, waardoor ze moeilijk aan onderzoeksjournalistiek konden doen.

In de tweede helft van de 19de eeuw waren er verschillende factoren die het medialandschap drastisch zouden gaan veranderen. Die veranderingen zouden in het begin van de 20ste eeuw zorgen voor de perfecte voedingsbodem om aan onderzoeksjournalistiek te doen. De verstedelijking en de alfabetisering zorgden in de VS voor een groter leespubliek en de technologische vooruitgang (het linotype, de telegraaf, afbeeldingen en snellere productie) voor een groter aanbod. De krant als massaproduct was geboren. De enorme circulatie ervan droeg bij tot zijn financiële zelfstandigheid.

Die was dan weer de economische prikkel om nieuws niet meer partijdig te brengen, aangezien een grotere afzetmarkt pas bereikt kon worden door lezers van gelijk welke partij aan te spreken (Harris & Stein, 1973, p.26; Hofstadter, 1955, p.187–93; Protess et al., 1991, p.33). Vele kranten evolueerden van een partijdige naar een commerciële onderneming. Financiële onafhankelijkheid leidde tot meer editoriale onafhankelijkheid. Kranten waren toen vooral populair bij immigranten en landarbeiders die naar de steden trokken en zich probeerden aan te passen aan hun nieuwe omgeving. Verhalen gericht op onthullingen bleken heel populair bij die groeiende lezersgroep. Grote uitgevers van toen, Pulitzer en Hearst, begonnen zich te specialiseren in schandaalverhalen (Feldstein, 2006, p.108-109). Sommige ervan stelden wantoestanden aan de kaak, zoals de corruptie die zich afspeelde in de voorloper van de Democratische Partij in New York. Toch werd er maar sporadisch aan onderzoeksjournalistiek gedaan, de focus lag op de (sensationelere) onthullingsjournalistiek (Armao, 2000, p.37)[193].

Als gevolg van de industrialisering zorgden de bevolkingsexplosie (waaronder veel immigranten), de verstedelijking, de alfabetisering en de sociale ontevredenheid voor een enorme vraag naar informatie. De opkomst van magazines, de stijgende oplage van kranten en de concurrentie die dat teweeg bracht zorgden voor het aanbod. De twee elkaar versterkende fenomenen lieten de historische slinger richting 'muckraking' zwaaien. Het eerste gouden tijdperk van de onderzoeksjournalistiek vond plaats tijdens de 'Progressive Era', een periode van sociaal activisme en politieke hervormingen. 'No convergence of similar forces had occurred prior to 1900, and none would occur again until the late 1960s.' (Protess et al., 1991, p.36). De jaren tussen 1902 en 1912 waren de gloriejaren voor het 'muckraken'. Die term werd in 1906, hét topjaar voor de muckrakers, door president Roosevelt verzonnen om de journalisten te omschrijven die de mest uit de samenleving wegharkten. Het was bedoeld als een scheldwoord, maar zou later door de journalisten als geuzennaam worden overgenomen. Roosevelt gaf die naam niet toevallig in het buitenmatig woelige jaar 1906. In dat jaar werden de twee meest geruchtmakende reportages uit die periode gepubliceerd. Met hun onthullingen deden de journalisten de monden van veel mensen openvallen, zowel nationaal als internationaal. Eerst was er Phillips die in 'The Treason of the Senate' de namen van achttien senatoren noemde die intieme banden hadden met de Amerikaanse zakenwereld. In een negendelige reeks toonde hij aan dat die senatoren niets minder dan schoothondjes waren van een groep ondernemers. Daarna kwam 'The Jungle', een roman waarvoor Sinclair zeven weken undercover doorbracht in de vleesindustrie. In de roman klaagt hij de praktijken van de industrie aan. Die verwerkte vingers en armen van gewonde arbeiders in hamburgers (Protess et al., 1991).

De muckrakers hadden tot belangrijkste doel het aan de kaak stellen van sociale ongelijkheid, het blootleggen van wangedrag door de overheid en het openbaar maken van zakelijke criminaliteit. 'Geen week ging voorbij of in ettelijke bladen verschenen artikels die aandacht eisten voor een

nationaal of plaatselijk schandaal' (Caenen, 1998, p.14). Die schandalen op zich waren niet nieuw. Het was de omvang, de intensiteit en de duur die ongezien waren. Ook de focus van de muckrakers, of tenminste het ontbreken van een focus, was opmerkelijk. Muckrakers zagen overal vijanden. Zowel zakenmannen, politici als kerkleiders waren kop van Jut. Zelfs journalisten ontsnapten niet aan hun controle (Protess et al., 1991, p.36). Op een substantiële schaal onthulden ze systematisch wantoestanden. Hun drijfveer was gebaseerd op morele waarden maar ze overtuigden hun lezerspubliek van de wantoestanden door alle feiten weer te geven. Hun verhalen waren dus 'moral by implication' Door de aard van het nieuwe medium, een commercieel product, moesten die verhalen goed geschreven zijn, zodat ze goed zouden verkopen. Er was geen plaats voor persoonlijke opinies of grote theorieën (van Eijk, 2005, p.14-15). Het was ook de eerste keer dat de journalisten niet op een sarcastische manier schreven (Cohen, geciteerd in: Merckx, 2007, p.12). De onthullingen over zaken die gebeurden en die volgens hen niet door de beugel konden schreven ze op een objectieve manier. Over de effecten van het 'muckraken op de publieke opinie is niet iedereen het eens. Sommige historici geloven dat ze die publieke opinie veranderd hebben, maar deze visie werd in de voorbije decennia bijgesteld (Protess et al., 1991, p.40).

Rond 1907-1908 begon het muckraken te verminderen. Maar vooral na 1910 veranderde er heel wat op structureel vlak. Aan de vraagzijde begon het publiek genoeg te krijgen van het muckraken. Onder andere het sensationalisme en de overdrijving van sommige muckrakers droegen hiertoe bij. Die verandering van journalistieke waarden waren dan weer het resultaat van de steeds toenemende commercialisering. Daarnaast deed de overheid effectief iets aan de vele wantoestanden door belangrijke hervormingen door te voeren. Zo had het publiek het gevoel dat het werk van de muckrakers erop zat. Ze werden dus ergens het slachtoffer van hun eigen succes. Ook politieke tegenstellingen tussen de muckrakers zorgden voor spanningen en een groeiend wantrouwen in de 'mestharkers'. Aan de aanbodzijde verminderde het assortiment aan kranten sinds 1910 voor het eerst in de Amerikaanse geschiedenis. Hetzelfde geldt voor de magazines. Een significant deel van die daling was toe te schrijven aan de terugtrekking van advertenties door grote bedrijven, waardoor sommige kranten bankroet gingen. De aanzet voor die daling aan advertenties kwam er door de veel te kritische muckrakers. In 1917, het jaar waarin de VS zich ging moeien in WO I, was muckraken zo goed als verdwenen. Hoewel de 'muckraking'-periode niet bijzonder lang duurde en werd gevolgd door de lange 'Dark Ages' zou het wel toonaangevend worden voor een nieuwe manier van verslaggeving. 'Investigative reporting did not simply go national during this era: it also went professional' (Armao, 2000, p.38). 1908 wordt als een belangrijke mijlpaal gezien: met de 'University of Missouri School of Journalism' opende de eerste school die journalistiek onderwees als beroep. Daarnaast was er ook de objectievere manier van verslaggeving die al werd aangehaald. Ook bracht deze tijd de hedendaagse tools om aan onderzoeksjournalistiek te doen

voort: klokkenluiders, het gebruik van publieke documenten, het confronterende interview en storytelling (Armao, 2000, p.38).

Tussen 1916 en 1960 stond de onderzoeksjournalistiek op een laag pitje. Deze winterslaapmodus valt samen met een periode van nationale crisis, een wederkerend fenomeen volgens Aucoin (2005). Onderzoeksjournalistiek herleeft pas weer wanneer die crisis afloopt, dat zou ergens eind de jaren '50 gebeuren. Tijdens de periode van de twee wereldoorlogen en het herstel dat daarop volgde, werden objectiviteit en respect voor gezag bevestigd als journalistieke normen. Vooral dit paradigma van objectiviteit werd steeds sterker en sloeg zelfs iets te ver door naar deze nieuwe manier van verslaggeving. Vele journalisten uitten geen enkele kritiek omdat ze zichzelf beschouwden als 'straight reporters', ze werden zo simpelweg louter notulisten (Baggi, 2011, p.14).

Net zoals in het begin van de twintigste eeuw zorgden grote veranderingen in de media en de maatschappij voor een opstoot van onderzoeksjournalistiek. De jaren '60 werd gekenmerkt door politieke onrust en een hernieuwde belangstelling voor de muckrakingpioniers. Bovendien maakte in 1967 de 'Freedom of Information Act' zijn intrede. Dat gaf samen met technologische innovaties, zoals de fotokopiemachine en de bandopnemer, en het overnemen van baanbrekende technieken, zoals CAR, voor de onderzoeksjournalist nieuwe tools om aan z'n informatie te komen (Baggi, 2011, p.14). Toch was er maar op een weinig systematische manier sprake van onderzoeksjournalistiek tijdens deze controversiële periode in de Amerikaanse geschiedenis. Onder andere de sterke nadruk op objectiviteit, 'by the 1960s [...] the emblem of American journalism' (Schudson in Protess et al., 1991, p.48), het gevaar om als onpatriottisch door te gaan door kritiek te uitten op de Vietnam-oorlog en de toen nog ontbrekende competitie tussen de media waren er de oorzaken van. Het was daarom wachten tot het einde van de jaren '60, het begin van de jaren '70, tot de maatschappij de weg vrijmaakte voor een eerste langdurige periode van onderzoeksjournalistiek sinds het begin de jaren 1900. Bij het publiek trad er midden jaren '60 een gevoel op van vervreemding. In die veranderende politieke en socio-economische context pasten de mainstream media zich maar traag aan. Er trad dus een korte vertraging op tussen de vraag naar nieuws die de status-quo uitdaagde en het aanbod. Die korte vertraging in de jaren '60 was gelijkaardig aan de vertraging die ook optrad juist voor het begin van de muckrakers-periode in de jaren 1900 (Baggi, 2011; Protess et al., 1991; Armao, 2000; Miraldi, 1991).

Eind jaren '70 stond er een nieuwe generatie ondernemende en energetische reporters klaar. Deze nieuwe lading journalisten zou de wereld in de jaren '69-'73 de wereld met verstomming doen slaan door de meest verbijsterende verhalen die naar boven kwamen door middel van onderzoeksjournalistiek. Drie gevallen waren kenmerkend aan deze opleving Het eerste grote journalistiek stuk kwam er in 1969 met Hersh's schandelijke verhaal over een slachting in een Vietnamees dorpje, My Lai. Soldaten hadden er meer dan honderd vrouwen, kinderen en

bejaarden vermoord. De progressieve muckraking-journalistiek ontdeed zich hiermee voorgoed van haar pejoratieve bijklank en werkte nu onder een nieuwe benaming: ‘investigative reporting’ (Gitlin in Miraldi, 1991, p.62). In 1971 kwam Sheehan’s met de ‘Pentagon Papers’, een geheim rapport over hoe Amerika in het Vietnamese avontuur was beland. Toen vanaf 1972 Bernstein en Woodward het Watergate-schandaal aan het licht begonnen te brengen, braken hoogdagen van de Amerikaanse onderzoeksjournalistiek aan. Het verhaal gaat als volgt. In 1972 breken een groep mannen binnen in de kantoren van de Democratische Partij in het gebouwencomplex van het Watergate Hotel in Washington DC. Woodward en Bernstein kwamen erachter dat een van de inbrekers werkte voor de CIA en dat de missie van de inbrekers erin bestond afluisterapparatuur te plaatsen. Die moest dienen om de tegenkandidaten van Nixon af te luisteren in de nakende presidentsverkiezing. Na twee jaar onderzoek en publicaties - waarbij de twee verslaggevers konden aantonen dat Nixon betrokken was in de zaak - nam de president ontslag. Daarmee is het de enige en eerste keer dat een zittend president van de VS gedwongen werd af te treden. Deze zaak gaat de geschiedenis in als het belangrijkste en waarschijnlijk ook bekendste wapenfeit van de Amerikaanse onderzoeksjournalistiek (Merckx, 2007, p.12). Daarnaast was het een enorme katalysator voor het genre, en dat niet alleen in de VS. Ook in Europa liet de Watergate-affaire de journalisten niet onberoerd. In Vlaanderen viel het samen met de eerste belangrijke krachttoer op vlak van onderzoeksjournalistiek door Hugo De Ridder. Maar ook andere Vlaamse journalisten gingen het genre ontdekken (zie infra). In Duitsland kwam ‘Der Spiegel’ eveneens met heel wat schokkende reportages. In Nederland speelde ‘Vrij Nederland’ de voortrekkersrol (Bakker et al., 1991, p.44). In Frankrijk hield ‘Le Canard enchaîné’ zich vooral bezig met onderzoeksjournalistiek (Bakker et al., 1991, p.126). Toch moet deze logische gevolgtrekking genuanceerd worden. Niet alleen waren er nog andere reden voor de boom van onderzoeksjournalistiek in Europa vanaf de jaren ‘80. Tevens waren er Europese landen (Italië, Finland en Zweden) waarin reeds voor het Watergate-schandaal al een toename aan onderzoeksjournalistiek op te merken viel (van Eijk, 2005). van Eijk geeft ook aan dat de elementen die Feldstein aanreikt (hoge vraag en aanbod) om het ontstaan van onderzoeksjournalistiek te verklaren, niet gelden in een comparatieve internationale context. Veiliger is dus te stellen dat er in ieder Europees land zowel binnenlandse als buitenlandse factoren waren die zouden bepalen wanneer en op welke manier onderzoeksjournalistiek zou doorbreken. Watergate was één zo’n buitenlandse factor.

Terwijl de opstoot aan onderzoeksjournalistiek voor de VS niet nieuw was, was dit in Europa wel zo. In de jaren ’60 en ’70 leek hier de macht van de media voor de eerste keer op z’n hoogtepunt te staan in het onderzoeken van politieke en administratieve corruptie (van Eijk, 2005). In elk land gebeurde dat op eigen ritme, via andere kanalen en met een andere redactionele vrijheid. De verscheidenheid van het Europese continent, zowel in structuur als in cultuur, maakt het moeilijk, zelfs onmogelijk, om er summier een geschiedenis van de onderzoeksjournalistiek over te

schrijven. We zouden immers afdoen aan de diversiteit van de vijftig verschillende landen, en hoe het genre in elk van die landen tot stand kwam.

Er zijn tussen de jaren 1900 en de jaren ’70 enkele vergelijkingen op te merken. Ten eerste waren ook tijdens de jaren ’70 historici er niet zeker van of onderzoeksjournalistiek nu wel of niet een impact had op de publieke opinie. Protess geeft een voorbeeld. Juist voor de Watergate-affaire (in 1974) werd in 1972 president Nixon met een overweldigend resultaat herverkozen, na maanden van andere gewichtige schandalen (Protess et al., 1991, p.52). Een schandaal meer of minder (zoals Watergate) zou waarschijnlijk niet veel invloed gehad hebben op die verkiezing. De impact is niet te situeren op de publieke opinie, volgens Baggi (2011, p.15), maar wel op een ander vlak. ‘The main significance of the Watergate is within journalism itself. In fact, it still represents the symbol and the myth of investigative reporting’ (Baggi, 2011, p.15). De Hollywoodfilm ‘All the President’s Men’ zou daar heel wat toe bijdragen. Ten tweede zorgde ook nu weer een competitieve mediamarkt en sociale ontevredenheid voor een opstoot van onderzoeksjournalistiek. Het derde raakpunt is de kritische ingesteldheid van onderzoeksjournalisten jegens grote bedrijven, politiek en bureaucratie. Terwijl men in de periode 1902 zijn pijlen meer richtte op bedrijven, was tijdens de jaren ’70 de overheid en alles wat daarmee verbonden was het slachtoffer. Door de meer ingebedde norm van objectiviteit in de jaren ’70 waren de onderzoeksjournalisten ook kalmer, minder schreeuwend en tout court minder radicaal in hun pleidooi (Feldstein, 2006, p.111). Ten vierde ging zowel in de eerste als in de tweede periode de onderzoeksjournalistiek deels ten onder aan de commercialisering. Bij het publiek trad gewenning op bij het lezen van onthullingen. Om te blijven verkopen, moesten de verhalen steeds spectaculairder worden. Het was meer onthullen om te onthullen. De grens met de sensatiejournalistiek wordt dan wel heel dun. Terwijl onderzoeksjournalistiek gericht is op het blootleggen van ‘systematische fouten’ en ‘systemische onverschilligheid en hypocrisie’, focust de sensatiejournalistiek meer op individuele misstanden en is ze in moraliserende toon veel oppervlakkiger (Ehrlich, geciteerd in: Greenwald & Bernt, 2000, p.114).

Terwijl de jaren 1900 de professionalisering inhield van de (onderzoeks)journalistiek, zorgden de jaren ’70 voor de institutionalisering van het genre. Organisaties zoals ‘Investigative Reporters and Editors’ (1976), het ‘Center for Investigative Reporting’ (1977) en het ‘Fund for Investigative Journalism’ (1969) schoten toen wortel (Feldstein, 2006, p.111). Het is vooral de eerstgenoemde organisatie, de IRE, die zich ontwikkelde als autoriteit in het vakgebied. Hun doel is de samenwerking tussen onderzoeksjournalisten bevorderen en tezelfdertijd de normen van het beroep scherpstellen. Dit deden ze onder andere met de definiëring (zie supra) van het begrip. Er ontstonden naast deze pioniers nog tientallen andere organisaties die het genre zouden gaan steunen, elk met hun eigen accenten. De focus kon daarbij liggen op verschillende aspecten. Professionalisering, fundraising en internationalisering van het genre zijn er enkele van.

Sinds de jaren ’80 is er in zowel de VS als in Europa een dalende trend waar te nemen in het beoefenen van de onderzoeksjournalistiek. Feldstein (2006, p.113) verklaart dit door te verwijzen naar ‘economic, legal, social, technological, and cultural causes’, en door erop te wijzen dat na de bewogen jaren ’70 er een politieke en economische kalme periode kwam. Daarbij is de (relatief) lage vraag naar onderzoeksjournalistiek ‘drowned in a tabloid ocean supplied by lone bloggers and media conglomerates that prefer the entertaining appearance to the expensive reality of genuine watchdog journalism’ (Feldstein, 2006, p.115). ‘De onthullingen die wel het grote nieuws haalden (het privé-leven van president Clinton) wekten vooral weerzin tegen de media. Het publiek vond steeds meer dat journalisten zich als verwaande sterren gedroegen, die steeds meer onderdeel van het establishment waren geworden (Kussendrager, 2007). De neoconservatief georiënteerde media (Fox News, talk radio) kwamen op en die richtten zich meer op een rituele bevestiging van populaire meningen dan op “muckraking” (Kussendrager, 2007).’ De visie van Feldstein gaat uit van een wel heel deterministische kijk op onderzoeksjournalistiek die zelfs wat simplistisch oogt. Op een economische manier, via vraag en aanbod, verklaart hij waarom onderzoeksjournalistiek bloeit of verdwijnt. Ondanks zijn interessante bijdrage zijn er ook andere redenen die kunnen verklaren waarom onderzoeksjournalistiek sinds zijn hoogdagen niet uit het slop lijkt te raken.

McChesney ziet bijvoorbeeld de regressie van de onderzoeksjournalistiek als één uiting van de crisis in de hedendaagse Amerikaanse journalistiek. Die zou verklaard worden door de directe en indirecte commerciële druk van de private sector. Door grote fusioneringsgolven in de jaren ’80 ontstonden grote mediaorganisaties. Nog grotere mediaconglomeraten namen op hun beurt voor grof geld die ietwat kleinere mediaorganisaties over. Die grote bedrijven moesten manieren zoeken om meer opbrengsten te genereren zodat ze hun schulden konden afbetalen en hun investeerders zo tevreden kon stellen. Op deze manier werd de directe commerciële druk op onderzoeksjournalistiek uitgeoefend. De indirecte commerciële druk bestaat in het terugschroeven van onderzoeksjournalistiek die gaat over bedrijven die op één of andere manier met de mediaconglomeraten zijn verbonden. Vele verhalen die worden voorgesteld als ‘onderzoeksjournalistiek’ moeten danig gerelativeerd worden. Meestal zijn ze het triviale verhalen die lijken dat ze tot stand kwamen door onderzoeksjournalistiek maar die zelden significante publieke problemen aankaarten (McCheshney, 2003; Lievens, 2005).

Ook Doig (1997, p.189) merkt op dat de daling van onderzoeksjournalistiek moet gekoppeld worden aan ‘significant structural changes in ownership and organisation of the media industry, conflict with governments, and the use of the law and other means to discourage reporting’. Hij beschrijft de situatie van Groot-Brittannië in de jaren ‘80 maar haalt ongeveer dezelfde argumenten aan om de daling aan onderzoeksjournalistiek te verklaren. Thussu (Geciteerd in: Biltereyst, 2010) vat de verandering van het medialandschap in de jaren ’80 en de jaren ‘90 als volgt samen: ‘There is a danger that rather than being used by governments for propaganda

purposes, as was the case during the Cold War years when anti-communism defined the control of the channels of international communication, the media may become the mouthpiece of global corporations and their supporters in government'. In zo'n klimaat was het in de jaren '80 en '90 bijzonder moeilijk om aan onderzoeksjournalistiek te doen in de VS.

Bijlage 8: “Respondenten en hun cases”

Respondenten

Hugo De Ridder (1932) is een éminence grise uit de politieke journalistiek. Als diepgravend journalist werkte hij tussen 1966 en 1990 voor De Standaard. Hij is één van de eerste onderzoeksjournalisten in Vlaanderen en maakte ophef met onthullingen in de RTT-affaire (1973) en in de ziekenfondszaak (1987). Door zijn goede contacten in de politieke wereld, een niet onbelangrijk aantal bij de christelijke partij (CVP), was hij van binnenuit een bevoorrechte getuige van de laatste ontwikkelingen. Heel wat van die ervaringen schreef hij neer in een aantal beruchte politieke bestsellers, waarin hij de intriges en achtergronden op een klare wijze schetst. Zijn bekendste boeken dragen de titels ‘De Keien van de Wetstraat’ en ‘Sire, geef me 100 dagen’. Tijdens z’n carrière binnen De Standaard bekleedde hij even de functie van politiek hoofdredacteur en hielp hij de krant door de woelige periode van het faillissement. Na een pijnlijk afscheid in 1990 (door meningsverschillen over hoe de krant zich moest positioneren) bleef het stil rond zijn persoon. Tussen 2000 en 2002 was hij anoniem jurylid bij het Fonds Pascal Decroos. Hij had er de taak middelen voor onderzoeksjournalisten aan te bieden in de vorm van werkbeurzen.

Chris de Stoop is een journalist bij *Knack* en auteur van meerdere non-fictieboeken die het resultaat zijn van diepgravende onderzoeksjournalistiek. Als vaste redacteur bij Knack legt hij zich voornamelijk toe op grote maatschappelijke onderwerpen. Tweejaarlijks neemt hij een jaar verlof zonder wedde om een boek te schrijven over een specifiek onderbelicht actueel thema. Hij debuteerde in 1992 met *Ze zijn zo lief, meneer,* een non-fictie bestseller over een internationale bende vrouwenhandelaars. Het boek zorgde voor heel wat ophef en was een jaar lang debat van controverse in zowel de politieke als in de gerechtelijke wereld. Het werd de basis van een BBC-documentaire over dit thema. In 1996 schreef hij *Haal de was maar binnen*, een verhaal over illegalen in Europa. Ook dit boek zorgde voor heel wat tumult in binnen- en buitenland. Een constante in zijn boeken is de gedrevenheid om in een diepmenselijk verhaal te duiken (het microverhaal) dat hij dan opentrekt naar een groter verhaal (het macrolandschap).

Marleen Teugels (1959) is ex-freelancejournaliste en lector-onderzoekster. Ze is gespecialiseerd in de domeinen die met gezondheid en welzijn te maken hebben. Als eerste Belgische journalist maakte ze in 2003 gebruik van de Wet Openbaarheid van Bestuur in een dossier over de financiering van rookpreventiecampagnes door de tabaksindustrie. Met de steun van de Vlaamse Vereniging van Journalisten mondde dit uit in het eerste WOB-proces door journalisten. Zo slaagde ze erin om via ‘wobbing’ de begunstigden van de Europese landbouwsubsidies in Vlaanderen en op federaal vlak gedeeltelijk boven water te krijgen. In 2007 werd ze voor haar artikelenreeks ‘Asbest, de seriemoordenaar’ bekroond met de Dexiaprijs – de belangrijkste

Belgische persprijs – en de VVOJ-prijs. Ze schreef die samen met een collega, Nico Krols. Knack, het tijdschrift waar de meeste van haar onderzoeksverhalen worden gepubliceerd, was ook dit keer de drager van haar stuk. Als lector doceert ze het vak onderzoeksjournalistiek aan de Arteveldehogeschool in Mechelen. Daar doet ze ook wetenschappelijk onderzoek naar de werkomstandigheden van journalisten in Vlaanderen (VVOJ, 2009). Daarnaast is ze ook nog verbonden aan een aantal andere Vlaamse universiteiten waar ze studenten leert kennismaken met onderzoeksjournalistiek.

Cases

De RTT-zaak

In mei 1973 verschijnt een interview met Paul Demaegt in De Standaard. In het interview, afgenomen door Hugo De Ridder, klaagt Demaegt onregelmatigheden aan die zijn gebeurd bij het aanwijzen van een nieuwe bouwpromotor door de RTT (Regie voor Telegraaf en Telefoon, voormalige Belgacom). Die bouwpromotor, genaamd III, zou vijf grote bouwcontracten zijn toegewezen voor een bedrag van circa 5 miljard BFF (~125 miljoen euro), zonder dat die bouwpromotor ook maar iets van ervaring bleek te hebben. Er zouden innige banden bestaan tussen bepaalde politici en die bouwpromotor, wat ook bewezen werd door De Ridder in de artikelenreeks die volgde op het interview met Demaegt. De zaak sleepte nog een zestal maand aan, waarbij De Ridder steeds nieuwe elementen kon aanhalen door het verder onderzoeken van de zaak. De corruptieaffaire woog op de toenmalige Leburton. Samen met een ander corruptieschandaal (de Ibramcoaffaire, werd ook aan het licht gebracht door De Standaard) zou het de oorzaak zijn voor de val van de regering Leburton. In 1974 goot hij het volledige verhaal in boekvorm, onder de titel 'RTT. Zes maanden met dossier Demaegt'.

Ze zijn zo lief, meneer

'Ze zijn zo lief, meneer' beschrijft hoe de Bende van de Miljardair vanuit de nachtclubs in Rotterdam en Gent uitgroeide tot zowat de grootste bende van vrouwenhandelaars in Europa. Het boek haalt aan hoe die bende honderden meisjes in de prostitutie dwong en daarna uitbuitte en letterlijk verkocht. Deze bende genoot stille steun van de Belgische en Nederlandse overheden. Daarnaast wordt aangehaald waarom de 'balletten' uit de Filippijnen en Thailand zo'n gegeerd exportproduct werden. En nog, waarom zoveel meisjes uit de Dominicaanse Republiek werden 'gehypothekeerd'. Het is een onthullend boek dat grote tumult in binnen- en buitenland veroorzaakte. De publieke opinie reageerde geschokt. Het probleem werd internationaal op de politieke agenda gezet. De in het boek opgevoerde bendeleden werden later bijna allemaal veroordeeld. Maar ook daarna ging de mensenhandel onverminderd voort. Op basis van dit boek

maakte de BBC de documentaire film The Women Trade. Eerst kwamen er twee maal drie artikels in Knack, daarna schreef De Stoop het boek ‘Ze zijn zo lief, meneer’.

De asbest-affaire

Marleen Teugels en Nico Krols brachten in 2006 een vijfdelige (oorspronkelijk vierdelige) serie over de schadelijkheid van asbest en de enorme ravage die astbestmultinational Eternit aanrichte in Europa. Al vroeg in de twintigste eeuw werd er vanuit de medische wereld gewaarschuwd voor de schadelijke en zelfs dodelijke gevolgen van asbest. De journalisten kwamen erachter dat er alleen al in West-Europa een half miljoen asbestdoden zouden vallen. Maar door de belachelijk goedkope productiemethode werd vanuit de industriële wereld alles in het werk gesteld (door lobbypraktijken) om de productie ervan niet stop te zetten. In dit hele verhaal is Eternit, een Belgisch-Zwitserse holding, één van de grote verantwoordelijken, hoewel deze steeds hun onschuld staande probeerde te houden. Doordat het om een wereldwijd probleem gaat en Eternit ook een multinationale onderneming is, ligt de focus van de artikelenreeks op Europa. Deze artikelenreeks werd gepubliceerd in Knack en kreeg een werkbeurs van 3500 euro door het Fonds Pascal Decroos. Hun serie resulteerde in een actieplan van de toenmalige Vlaamse minister voor Milieu en een Fonds voor asbestslachtoffers.

Bijlage 9: “Topiclijst”

Deze topiclijst biedt het kader waar ik m’n interviews aan heb opgehangen. Natuurlijk speelde ik tijdens de interviews steeds in op wat de onderzoeksjournalisten me vertelden.

1. Onderzoek

1a Hoe is uw onderzoek, in de meest brede zin, tot stand gekomen?

1b Kan u die case in het toenmalige landschap situeren?

1c Hoe bepalend was het medialandschap toen om de zaak te publiceren?

1d Werd er toen veel aan 'onderzoeksjournalistiek' gedaan in Vlaanderen?

1e Was er een groot verschil met onderzoeksjournalistiek hier en in het buitenland (vooral VS)?

1f Was uw verhaal in die tijd een volledige andere soort om aan journalistiek te doen of waren er nog journalisten die zo aan (onderzoeks)journalistiek deden?

2. Practices

2a Welk practices gebruikte u voor dit onderzoek?

- Lek
- Archief
- Internet
- Digging
- Interview
- Computer Assisted Reporting
- Undercover
- WOB

2b Welke waren de belangrijkste? De meest relevante?

2c Had u het gevoel dat u voldoende practices onder de knie had om aan onderzoeksjournalistiek te doen? Hoe zit dit vandaag?

3. Motivatie

3a Waar kwam uw motivatie vandaan om aan dit onderwerp te beginnen?

3b Was dit vanuit een soort maatschappelijk engagement?

3c Is dat maatschappelijk engagement eigen aan de onderzoeksjournalistieke praktijk?

4. Redactie

4a Hoeveel ruimte kreeg je voor je onderzoek op de redactie?

- Commerciële druk?
- Politieke druk?

4b Financiële middelen?

4c Beschikbare tijd?

4d Was dat uitzonderlijk in die periode?

4e Was er een team dat aan onderzoeksjournalist deed op de redactie op het moment van de case?

4f Werkte u alleen aan dit stuk?

4g Waren er juridische problemen? Besprak u dit met de redactie?

4h Hoe stond de redactie hier tegenover?

5. Ondersteuning

5a Kreeg u hulp van organisaties die OJ steunen?

5b Zou het u gelukt zijn zonder die organisaties?

Bijlage 10: “Interviews met respondenten”

Interview Hugo De Ridder

Hugo: Door de RTT zaak heeft de volledige administratie ontslag moeten nemen en viel de regering Leburton. Staatssecretaris Dubois heeft ook ontslag moeten nemen, de directeur-generaal van de RTT heeft 5 jaar gevangenisstraf gekregen.

Hugo: Op een bepaald moment ben ik op de krant rond een uur of één. De portier zegt dat er een verwarde meneer beneden staat die een dossier in handen heeft waar de volledige regering zou door vallen. Wij kregen nog wel meer van die fantasten en zo. Ik ga toch naar beneden en roep die man, die is totaal overspannen. Het is een zekere Demaegt. Paul Demaegt had een vrij hoge functie bij de RTT en was een man die erop stond dat de administratie goed werkte. Die zag dat minister Anseele 5 grote RTT-gebouwen liet bouwen door een grote promotor door een zekere ‘III’. Daar zat corruptiegeld bij, dat was volledig in strijd met alle normen van de RTT, waaraan de eigen administratie de gebouwen van de telefonie en de telegrafie zelf ontwierp. Die doet heel dat verhaal en heeft een dossier bij van ongeveer een meter hoog. Ik vraag of ik het in zijn mond mag leggen, al de informatie die hij me aanbracht. Hij zei dat dat goed was, want ik ben met dat dossier al bij LLB en bij HLN geweest en daar is dat in de schuif verdwenen. Ik heb dat diezelfde dag nog nagekeken en een paar telefoontjes gepleegd. Ik heb toen 's avonds dat stuk geschreven dat hier in dit boekje staat. Achteraf is gebleken dat in dat stuk een aantal fouten stonden en ben ik zelf in een dossier op zoek gegaan en telkens opnieuw heb ik nieuwe dingen ontdekt. Dat heeft iedere keer ongeveer zes maanden geduurd, met telkens nieuwe onthullingen. Ik heb daar op de redactie niet veel steun voor gekregen. Ruys zei dat ik m'n plicht al gedaan had: de bekendmaking. Het Hoog Comité van Toezicht en het gerecht moest nu maar dit dossier bekijken. Journalisten waren volgens Ruys niet verplicht om dat op te volgen. Ik was een andere mening toegedaan, ook omdat ik signalen kreeg vanuit het HCT. Die wilden dat ik de druk van de publieke opinie hoog hield. Ik bleef elke keer opnieuw de zaken uitspitten, nieuwe documenten aanbrengen. Omdat Demaegt schrik had, kon hij zijn documenten op de redactie van DS in de brandkast laten. Ik heb dan ook andere mensen van de RTT gaan ondervragen. Op de krant vroegen ze me waarom ik er zo mee bezig bleef, het gerecht was er toch al mee bezig’. Uiteindelijk komen daar de eerste interpellaties en ziet men dat het politiek zeer belangrijk. Dan is men vanuit de krant natuurlijk bijgesprongen om te zeggen dat ze aan duidelijke onderzoeksjournalistiek deden. Ondertussen werd ik iedere dag opgebeld op m'n privélijn van DS. Het waren dreigtelefoontjes: 'je zal zelf het genoegen niet smaken, het gezicht van uw moordenaar te zien'. Er is dan een groot artikel verschenen van Richard Declerq, gouverneur van Antwerpen, tegen mij. Hij was ook een belangrijk figuur in Bell Telephone. Het was ook Bell Telephone die ook mee in het plan zat. Uiteindelijk is er dan ook een proces geweest tegen de CEO van Bell Telephone, Pepermans. Hij werd veroordeeld en pleegde zelfmoord in een hotelkamer in

NY. Sommige zeggen dat het een hartinfarct was. Maar het was sowieso vreemd na zo'n veroordeling. De rechters waren zo ondelicaat om aan Pepermans te vragen om naar het stadhuis te komen. Daar moest hij z'n identiteitskaart afgeven. Op z'n paspoort werd 'werkloos' geschreven. Deze zaak liet geweldige passies ontstaan.

Vraag: Was dit dan een zaak die een vervolg kreeg in de krant?

Hugo: Ja, gedurende zes maand, en zelfs daarna, verschenen er artikels die met deze zaak te maken hadden. Het proces kwam pas na vele jaren.

Vraag: Werden die verhalen ook over genomen door andere kranten?

Hugo: Het was dé zaak van het jaar. Ze hebben mij wel een hele tijd de vrije hand gelaten omdat ik ten eerste te veel wist. Andere kranten konden enkel van mij afschrijven aangezien ze zelf geen kanalen hadden en ik er hele goeie had. In het begin was iedereen heel terughoudend aangezien Ansele een geweldige reputatie had, onder andere door z'n vader. Niemand durfde die aan te vallen. Bij de eerste interpellatie over de RTT-zaak kreeg hij bijvoorbeeld nog een staande ovatie in het parlement. Ik zat daar toen ook. Jos Van Eynde, de voorman van de socialisten, wees in mijn richting en zei: 'la fascisme ne passeras pas'. Dus die aanval op Ansele werd gezien als een soort fascistische daad.

Vraag: De socialisten waren toen aan de macht?

Hugo: Het was de regering geleid door Leburton. Die is ten onder gegaan aan twee schandalen: de RTT en Ibamco-zaak. In m'n biografie schrijf ik over al die affaires. Op pagina 64 staat de RTT-zaak. Een aantal jaar geleden schreef ik ook een persboekje. Het gaat daarin over de raadgevingen die ik geef aan onderzoeksjournalisten. Daarin staan de negen punten die ik onderzoeksjournalisten aanraad.

Vraag: Zouden die twee zaken die u van dichtbij volgde vandaag niet volledig anders aangepakt worden?

Hugo: Ja, er zou veel meer lawaai rond gemaakt zijn. Maar dan ook misschien minder diepgang. Wij probeerden zoveel mogelijk het persoonlijke eruit weg te houden. Dat was ook altijd een van m'n standpunten. Speel niet op de persoon, speel op de instellingen. Waar zijn de fouten gebeurd?

Vraag: Hoe werd er dan aan journalistiek gedaan?

Hugo: Dan moeten we heel veel vertellen. Er zijn drie verschillende manieren om over iets te berichten. Je kan berichten vanuit de instellingen. Een tweede manier is de weerslag van bepaalde beslissingen op de samenleving. En tenslotte de persoonlijke manier. Elke krant is een

mengeling van die drie. De kwaliteitskrant zal meer proberen toe te lichten vanuit die instellingen. De meer sociale kranten zullen meer berichten vanuit de tweede manier. En de populaire kranten zullen meer vanuit een persoonlijke sfeer berichten. Men ziet een verglijding van heel veel kranten naar de meer individuele simplistische aanpak waarbij de instellingen uit principe al worden gewantrouwd. Dat is dus een soort verglijding van de pers. Maar om concreet terug te komen op hoe wij schreven in De Standaard dan was de richtlijn: personaliseer het niet te veel, zorg ervoor dat je voortdurend de context ziet. Waar de mechanismen falen. Hoe het komt dat de mechanismen falen enzovoort.

Vraag: Werd er dan ook diepgravend onderzocht of meer aan de oppervlakte?

Hugo: Dat hangt af van geval tot geval. Ik ken niet zo heel veel gevallen. De zaak rond de bende van Nijvel was er en die ging uit van zo veel veronderstellingen. De realiteit is nog steeds niet achterhaald. De zaak Cools bijvoorbeeld.

Vraag: Dat zijn betwiste vormen?

Hugo: Nee, niet onmiddellijk betwist. Maar het ging toch vooral over personen en over rivaliteiten tussen personen.

Vraag: Zoals bij de zaak Dutroux?

Hugo: Nee, da's toch iets later. Daar heb je mensen die inderdaad geloofden dat er getuigen waren en andere kranten die dat wat afremden. Maar toch voortdurend ook meldden wat die getuigen te zeggen had. Er komt daar een soort dubbelzinnige houding naar voor he. In de serieuze artikelen zeggen ze dat ze er niet aan mee doen, maar als je dan de krant bekijkt, dan zie je dat alle informatie die zogezegd idioot en belachelijk was, dat die wel in die krant doorsijpelde. Men roert wel in hetzelfde potje. Iedere DS-lezer weet evenveel over de getuigenissen X.

Vraag: Was er bij de RTT-zaak enkel die ene bron die werd gebruikt?

Hugo: Voor het eerste artikel wel. Maar de dagen erna kreeg ik reacties van mensen die zeiden dat er fouten in stonden en ben ik dat zelf gaan onderzoeken en heb ik m'n eigen netwerk bij de RTT aangesproken. Het is ook interessant om weten hoe ik, die in eerste instantie daar niets mee te maken had, daar ben terecht gekomen. Ik zat toen dagelijks op de trein met een man, Rik Stappers, een kleine bediende van de RTT. Als ik hem op de trein zag komen verborg ik m'n gezicht al achter de krant omdat ik wist dat hij wou spreken over de schandalen op de RTT. Dat was een man die aanvoelde dat er iets was, maar het waren meer kleine verhalen. Toen Demaegt voor de eerste keer toen bij me kwam, was ik al voorbereid. Ik wist al dat er zich daar onkoosjere praktijken afspelen. Dus ik bedoel, ik had even goed als de mensen van LLB en HLN evenzeer kunnen zeggen dat Demaegt nonsens aan het vertellen was en mij er verder niets van aantrekken. Ik had daar ook

geen boterham minder voor gegeten op DS. Zelfs niet voor gestraft of beloond zijn geworden. Wij kregen heel dikwijls fantasten op de redacties die enorme complottheorieën kwam verkondigen bij ons. Nu kan iedereen zijn frustraties kwijt op Facebook en andere maar toen was de krant het enige instrument waar men die kwijt kon. Demaegt was daarbij ook nog eens een geschorste ambtenaar. Daarmee moet je ook enorm opletten. Hoe betrouwbaar is die? Wil die geen vete uitvechten met z'n baas? Waarom ik dan toch de zaak aannam kwam door die man die ik iedere ochtend op de trein tegenkwam.

Vraag: Daardoor was het verhaal van Demaegt geloofwaardig genoeg voor u?

Hugo: Ja, de kleine corruptiezaakjes die mij iedere ochtend verteld werden, waren toch niet banaal. Men sprak dan over (bepaalde persoon, onverstaanbaar) die dat en dat gedaan had. Zoals iedereen over zijn bedrijf soms dingen hoort, maar men heeft daar geen enkel bewijs van.

Vraag: De bronnen werden uitgebreider. Welke soorten bronnen waren dat dan?

Hugo: Er was één bron, ik weet nog steeds niet wie het is, die mij elke dag rond 11u opbelde op m'n persoonlijk (bij niet veel mensen gekend) nummer. Die belde mij elke keer en die legde mij uit waar ik goed zat en waar ik fout in was. Of zoek het staatsblad van dat jaar.

Vraag: Die gaf uw tips?

Hugo: Ja, die gaf me tips. Een van de tips die ik me herinner was dat ik moest kijken naar de oprichting van 'Etrimo'. Ik moest kijken wie er juist achterzat. Dat was de zoon van minister Dubois en de vrouw van Mr. Collart (mythische voorzitter van de Waalse socialisten). Die hadden samen een bedrijf opgezet om de RTT te bemeubelen. Dat is uit het niets ontstaan maar heel de bemeubeling van de RTT-gebouwen werd via die handel gedaan. Zoiets ontdek je niet.

Vraag: Waren die lekken politiek gestuurd?

Hugo: Volgens mij was dat een ambtenaar. Er waren heel wat hogere ambtenaren van de RTT die inderdaad vonden dat heel die boel moest worden opgekuist. Was dat politiek? Ik weet dat niet, volgens mij was het gewoon de fierheid van de ambtenaar. Want ze drongen er altijd op aan om te preciseren. Je mocht niet spreken over de RTT-ambtenaar maar over de openbare directeur generaal ofzo. Want vroeger was het heel prestigieus om op de RTT te werken. Maar na dat schandaal durfde je bij wijze van spreken niet tegen je moeder te zeggen dat je bij de RTT werkte. Politiek werd het trouwens niet echt opgevolgd. De RTT-zaak had zijn ontstaan in mei of juni. Het was pas na de vakantie, toen de eerste lekken kwamen uit het HCT dat Martens op een persconferentie heeft gezegd dat als het waar is wat DS zegt, dat dat dan een serieus probleem is. En daar moeten we dan ook politieke gevolgen aan verbinden, aldus Martens.

Vraag: Er waren bevoorrechte banden tussen kranten en politieke partijen (DS-katholiek, DM-socialistisch...). Had dit iets met dit dossier te maken?

Hugo: Ja, maar die banden die u aanhaalt zijn een mythe die men vandaag ingang wil doen vinden. De linksejongensverhalen die zeggen dat journalisten gebonden waren aan partijen. Ik heb de indruk dat de partijen meer naar de journalisten luisteren. De Standaard heeft op tientallen domeinen een andere koers gevaren dan de koers van de CVP. Het is veeleer de CVP die z'n kar heeft gehangen aan DS dan DS aan de CVP.

Vraag: Er was dus onafhankelijkheid?

Hugo: We kenden mekaar, we nodigden elkaar uit. Maar we nodigden ook liberalen en socialisten uit. Wij probeerden zoveel mogelijk contacten te onderhouden. We hadden zoiets als 'de vrienden van de krant'.

Vraag: Heeft u daarvan gehoord?

Hugo: Ja.

Hugo: Er waren mensen die in dezelfde lijn dachten als wij. Sociaal-democraten zaten er daar tussen, flamingante liberalen ook. Die trokken wij aan. Ik wil dit debat niet aangaan over de partijgebondenheid van de kranten.

Vraag: Ik lees ook maar wat ik lees. Dat heeft dan geen weerslag op wat er in de krant verschijnt?

Hugo: Tuurlijk heeft dat weerslag op de krant. Wij bestreden het marxisme met DS he, vergeet dat niet. Als de koning zegt dat hij het grondgebied beschermt, en dat hij dan leve België roept, dat is toch normaal. Dat we contacten hadden met socialisten vind ik heel normaal. Maar het marxisme was in onze ogen en is het in mijn ogen nog steeds een verwerpelijke leer. Het is toch normaal dat je die mensen bestrijdt.

Vraag: Ik verschoot van iets wat u aanhaalde in uw boek. 'De toekomst is aan kranten die volledig en objectief informatie verschaffen. Dit was zelfs na mei 1968 een zeer gewaagde stelling.' Dus kranten waren blijkbaar niet volledig objectief? Kranten hadden dus een opinie over hoe de maatschappij functioneerde?

Hugo: Ja ja ja. Dit is profetisch he, wat hier in staat. 'De krant zal bovendien op beide gebieden...' Wat is nu het standpunt van alle kranten? Dat is dat ze in verslaggeving totaal achterhaald zijn. Want het is slechts door achtergrondstukken, door de opinies dat de kranten het zullen halen.

Vraag: Ik wil die stelling in verband brengen met RTT. Is de RTT-affaire een voorbeeld van volledig en objectief informatie verschaffen?

Hugo: Ik weet het niet. Dat is een voorbeeld van onderzoeksjournalistiek. En daar zijn er, zoals in gelijk welke zaak, klemtonen die te strak worden gelegd, klemtonen die te zwak worden gelegd. Dat hangt af van zowel het medium als de auteur die daar mee bezig is. Als je zeer gevoelig bent voor gezinswaarden, dan mag je voor gelijk welke krant schrijven, je zal de nadruk leggen op die gezinswaarden. Ik bedoel, persoonlijkheid van de journalist speelt volgens mij nog veel meer dan voor welke krant je werkt.

Vraag: Waren er voor de RTT-affaires nog zaken van onderzoeksjournalistiek gekend?

Hugo: Ja, daarvoor zijn er zeker ook nog stukken van onderzoeksjournalistiek geweest. Er bestaat een dik boek over alle zaken in België: 'les scandales en Belgique/fraude in België'. Het is heel mooi opgelijst welke zaken er allemaal al passeerden. Voor die thesis van u is dat onmisbaar. Het is inderdaad zo dat het internet geweldig was voor de jaren '80, '90, maar de jaren ervoor is het inderdaad nog koffiedik kijken he.

Vraag: Werd er in vergelijking met het buitenland veel aan onderzoeksjournalistiek gedaan? Welke rol speelde Amerika daarin?

Hugo: Amerika was duidelijk het voorbeeld. Watergate was hét voorbeeld. Watergate was zelfs nog niet gedaan op het ogenblik dat het RTT-schandaal begon. Die twee zijn gelijklopend. In de Belgische pers werd er toen vaak een analyse gemaakt à la het Belgische Watergate maar alle vergelijkingen lopen natuurlijk mank. De grote onderzoeksjournalist is Walter De Bock natuurlijk van De Morgen. Dat was hét voorbeeld van de onderzoeksjournalist want die deed niet anders. Ik deed twee zaken die mij in de schoot vielen. Ik was daardoor ook niet een echte onderzoeksjournalist.

Vraag: Dus vanuit de redactie was er ook niet echt een beleid om aan zo'n soort journalistiek te doen?

Hugo: Nee, maar achteraf was men blij en zei men: kijk, wij hebben toch onze plicht gedaan, onderzoeksjournalistiek. Vooral het feit dat het effect had. Want je hebt zo'n soort onderzoeksjournalistiek over de misbruiken in de ontwikkelingssamenwerking. Maar daar gebeurt niets mee, of er verandert een klein reglementje.

Vraag: Het is dus belangrijk dat er iets mee gebeurd?

Hugo: Ja. Hier met de RTT-zaak, en achteraf ook met de ziekenfondsen, daar kwam er een proces van. Dat was toch zowat, niet het streefdoel, maar meer de voldoening dat je zoiets had

uitgespit en dat dat inderdaad ook voor de rechtbank kwam of dat er effectief een klacht werd ingediend.

Vraag: Een belangrijk element dus?

Hugo: Ja. Iets wat mij zeer getroffen heeft, toen, was dat de voorzitter van het HCT mij eens bij zich heeft geroepen en mij ondervraagd heeft hoe ik aan bepaalde informatie was gekomen. We hebben toen samen een verklaring opgesteld waarbij we beiden wisten dat die geen enkel gevolg kon hebben en dat ik m'n informatie wist van ondervraagden. Dat waren mensen die door het HCT ondervraagd werden en waarvan ik achteraf contact mee heb gehad. Want men vermoedde dat er mensen van het HCT een rechtstreekse lijn hadden met mij. Wat ze uit hun ondervragingen wisten, was dat het naar mij doorging. Maar ik kende iemand bij het HCT die mij signaleerde wie er ondervraagd was. Ik ben toen een paar keer naar Mons geweest om ondervraagden te gaan ondervragen. Die zeiden tegen mij wat ze tegen de enquêteurs hadden gezegd waardoor de indruk ontstond dat, je weet wel.

Vraag: Hoe zat het juist op juridisch vlak? Bronnenbescherming? Vrijheid van informatie?

Hugo: Daar hebben we nooit echte juridische moeilijkheden mee gehad. Er zijn wel een paar pogingen geweest om de krant het zwijgen op te leggen, onder meer uit de hoek van Bell Telephone. Maar ik werd daar pas later van verwittigd. De Smaele, toenmalig directeur-generaal van DS heeft dat altijd afgehouden. Het enige wat gebeurde was dat hij me riep om te vragen of ik wel zeker was. Toen ik zei dat ik zeker was omdat ik de documenten had, dan was het goed.

Vraag: Er was dus geen echt team die aan onderzoeksjournalistiek deed?

Hugo: Nee. De zaken zijn mij in de schoot gevallen. Ik had wel één reporter als hulp gekregen, maar dat duurde niet lang. Die heeft een aantal kleine zaken moeten onderzoeken. Zo was er bijvoorbeeld een hoge ambtenaar van de RTT die zijn villa volledig omheind had met telefoonpalen. Was dat corruptie of niet? Het was een interessant detail.

Vraag: Dus u kreeg niet speciaal extra financiële middelen?

Hugo: Nee nee.

Vraag: En tijd?

Hugo: Ik was vooral mijn eigen baas maar ondertussen moest ik toch ook wel andere dingen doen. De meeste stukken heb ik trouwens thuis geschreven, als het grote stukken waren.

Vraag: Wat was uw functie binnen de redactie juist op het moment van de RTT-zaak?

Hugo: Ik zat toen een vijftal jaar op de krant en ik specialiseerde mij en hield me bezig in bepaalde dossiers.

--Opname werd vanzelf gestopt waardoor er een stuk (max 1 minuut) ontbreekt. HDR heeft het tijdens die minuut over de journalisten die toen veel minder middelen hadden.--

Vraag: Wat bedoelt u wanneer u zegt dat journalisten vroeger minder middelen hadden?

Hugo: Ten eerste bestond er alleen papier. Alles wat je moest opzoeken, moest je vinden via dat papier. Het telefoonverkeer was ook helemaal anders. Als je niet op je plaats zat was je onbereikbaar. Ik wist dat iedere dag om 11u mij ging bellen doordat dit de praktijk van die heer bleek te zijn. Als ik dit zou missen kon ik hem niet terugbellen. Het was een anonieme stem. Ik zou waarschijnlijk die bron nooit kunnen achterhalen.

Vraag: Meer middelen en meer geld. Toch minder onderzoeksjournalistiek volgens sommigen. Waarom?

Hugo: Onderzoeksjournalistiek leidt heel dikwijls tot ontgoochelingen. Stel, er loopt ergens iets mis, of die indruk is er toch. Als je een onderzoekscel hebt op je redactie en die zet daar twee, drie mensen op, maar er komt uiteindelijk toch niets uit omdat je informatie ofwel onbelangrijk is ofwel fout is. Als je na een week onderzoek terugkomt op je krant en je moet toegeven dat je niets hebt tegen je hoofdredacteur. Of je moet zeggen dat je nog een week nodig hebt. Die hoofdredacteur kan dat niet blijven aanvaarden.

Vraag: Dit is het verschil tussen vroeger en nu?

Hugo: Nee, toeval speelt ook.

Vraag: Maakte u ook gebruik van archieven voor de RTT-zaak?

Hugo: Ja, alle documenten die Demaegt had opgespaard of had gekopieerd, die zaten bij ons in de brandkast. Die hebben we heel veel gebruikt als archief. Want van elk gebouw had hij een dossier dat minstens 10 à 15 centimeter dik was. Eerst het ontwerp van de administratie en daarna hoe dat werd weggeduwd door die groep, III. De nieuwe ontwerpen die zij maakten waren vier tot vijf keer duurder dan de ontwerpen van de RTT zelf. Dus dat zijn allemaal goed gearchiveerde zaken.

Vraag: Undercover?

Hugo: Het was niet echt undercover. Ik heb me wel eens uitgegeven voor iemand die in opdracht van een of andere firma moest weten hoeveel vrouwelijke bedrijfsleiders waren in

bedrijven. Dat om te weten of Mevr. Collaert inderdaad aan het hoofd stond van de firma III. Iemand heeft dan gewoon op de lijst gekeken. Nuja, da's niet echt undercover.

Vraag: Verborgen opnames?

Hugo: Nooit gedaan.

Vraag: Een val opzetten?

Hugo: We hebben de socialisten zeker onder druk gezet. Zo verloren ze hun temperament. Ze deden zo zaken die ze anders niet zouden gedaan hebben. Maar is dat een val opzetten. Thoja...

Vraag: Database?

Hugo: Bestond niet.

Vraag: Statistiek?

Hugo: Nee. Maar we hadden wel onze cijfers die we gebruikten. De gemiddelde kostprijs van een gebouw -opgetrokken door de RTT -in het algemeen. Zo konden we wel opmaken dat die bvb. drie of vier keer hoger was van de RTT.

Vraag: Omkopen?

Hugo: Nee. Er is één geval geweest dat nogal pijnlijk was. Demaegt heeft op een bepaald moment gezegd dat het geld dat hij had zou geven aan de sociale dienst van het HCT. Dat heeft een schandaal tot gevolg gehad. Dat bedrag kregen ze van Demaegt omdat ze zo'n serieus onderzoek hadden gevoerd. Dat heeft toen tot heel verontwaardigde artikels geleid à la *Demaegt heeft geprobeerd het HCT om te kopen*. Uiteindelijk was dat gewoon een onhandigheid.

Vraag: Had u het gevoel dat u voldoende technieken onder de knie had om aan onderzoeksjournalistiek te doen?

Hugo: Je stond vrij alleen, zowel bij uw confraters, van andere kranten. Die zagen dat niet graag gebeuren, dat ze iedere keer een primeur moesten slikken van een andere krant. Maar ook bij DS zelf. Ruys, toenmalig hoofdredacteur, vond dat DS zijn plicht had gedaan, en dat het daarna de plicht was van het gerecht om de zaak verder te gaan onderzoeken. Dat haalde hij ook aan in één van z'n eerste artikels. Het was echt wel vanuit het HCT die vroegen om de druk hoog te houden. Ze vreesden, nogmaals, dat de zaak anders ging uitsterven.

Vraag: Was er een effect dat, omdat u aan onderzoeksjournalistiek deed, de andere kranten ook meer aan onderzoeksjournalistiek deden?

Hugo: Ik kan me dat niet inbeelden. Ik weet wel, toen ziekenfondszaak 's maandags in de krant werd gepubliceerd, dat de oplage 10 a 15 procent hoger was. Er werden toen statistieken bijgehouden om de hogere oplage van de krant na te gaan. Dat gebeurde dus wel. Onder andere door de aankondiging van het ochtendjournaal.

Vraag: Was het typisch dat er een bepaalde politieke of commerciële druk was bij onderzoeksjournalistiek?

Hugo: Er was zeker druk. Vooral vanuit de RTT en Bell Telephone. Die laatste was een van de grootste adverteerders van DS. Volgens wat men mij toen vertelde heeft dat geen enkel effect gehad op de advertentieruimte. De advertentie van Bell Telephone bleef even groot. Er kwam wel een groot artikel van de baas van Bell Telephone. Daarin was hij verontwaardigd dat DS zich de rol aanmat van onderzoeksrechter en detective en procureur enzovoort.

Vraag: Zou het makkelijker geweest zijn om deze zaak vandaag tot een goed einde te brengen?

Hugo: Het grote verschil is dat de RTT, nu Belgacom, niet meer in handen van de staat ligt. Was die zaak bij Belgacom gebeurd, dan had die voorzitter waarschijnlijk een premie gekregen, werd hij geloofd om z'n ruimdenkendheid omdat hij die gebouwen niet meer via z'n eigen administratie liet zetten maar door een nieuwe aannemer. Dat is het veranderde kader. Vroeger konden wij kritiek hebben omdat ze binnen het kader vielen van de openbare aanbestedingen. Nu kunnen die bedrijven zich van alles permitteren. Je kan wel zeggen dat de grote baas veel te veel verdient en dat er een slecht personeelsbeleid is, maar dat zijn kreten. Want als de raad van bestuur van Belgacom hem dekt, dan kan je niet veel doen. Eens iets een privébedrijf wordt gelden er totaal andere normen. Tenzij men echt ziet dat men mensen besteelt ofzo.

Vraag: Is er een verschil tussen de taak van de OJ tussen vroeger en nu?

Hugo: Het speelde zich allemaal af op Belgisch vlak. Het kader was stringenter en men kon veel makkelijker aanduiden of iemand buiten de schreef ging, buiten de wettelijkheid. Nu is dit veel moeilijker. Nu beroept men zich op een Europese richtlijn of op een richtlijn van het gewest. Men maakt daar zo'n hutsepot van dat zelfs de bekwaamste rechter het dossier moeilijk machtig kan worden. Zo was het misschien vroeger gemakkelijker, maar we hadden toch veel minder middelen.

Vraag: Zit er een stuk morele verontwaardiging in uw stuk?

Hugo: Ik ben altijd uitgegaan van het understatement. Ik sprak bijvoorbeeld nooit over het RTT-schandaal terwijl anderen dit wel deden. Ik sprak altijd over de RTT-zaak. Er zit toch, vooral in het laatste hoofdstuk, redelijk wat morele verontwaardiging. Vb: 'zijn de harten van politici dan zo versteend dat er geen woord van waardering afkan voor Demaegt. Waar liggen hun normen als

ze het aanklagen van zwendel en corruptie gelijk stellen met laster en verdachtmakingen?' Ook in de ziekenfondszaak toonde ik een morele verontwaardiging.

Vraag: Hoe belangrijk was toen, nu en in het algemeen onderzoeksjournalistiek?

Hugo: Ik denk dat een krant, en de journalistiek in het algemeen, toch regelmatig zulke dingen naar boven moet halen. Maar ik geef toe dat dat heel moeilijk is. Begin bijvoorbeeld maar eens over de Kaaimaneilanden en over de frauduleuze beleggingen. Zulke dingen zou men kunnen doen. Nu is dat zo'n algemene kreet. Die eilanden zijn fiscale paradijzen en men doet daar sentimenteel rond, maar wanneer gaat men eens een economisch geschoolde equipe naar daar sturen om te weten wat daar allemaal gebeurt. Het is wel een geweldig dure onderneming. Als je daarmee afkomt bij je hoofdredacteur, dan zal die toch wel goeie financiële elementen willen horen.

Vraag: Is het niet juist de taak van de journalistiek om dingen bloot te leggen?

Hugo: Nu zijn er van die conglomeraten van onderzoeksjournalisten die daar allemaal de primeur kregen, geen idee welke sector het was. In België was er maar 1 journalist, iemand van Le Soir, die in dat conglomeraat zat. Dat ging volgens mij over die fiscale paradijzen. Die journalisten die samenkomen krijgen bepaalde primeurs die door de groep ontdekt worden. Dat was een beetje pijnlijk dat het enkel één Waalse journalist was die in die groep zat en dat er geen enkele Vlaamse journalist in die krant zat. Waarschijnlijk omdat geen enkele Vlaamse krant daarin genoeg had geïnvesteerd. Wat mij ook opvalt is dat, in de congressen van het FPD, het aantal Vlaamse journalisten daar altijd bijzonder laag is in vergelijking met het aantal Nederlandse. Als het in Vlaanderen doorging, dan waren er al veel meer Vlamingen dan Nederlanders en als het in Nederland doorging, dan waren het praktisch enkel Nederlanders. Ik denk dat het genre in Vlaanderen onderschat wordt, of tenminste te weinig aandacht krijgt.

Vraag: Zou het niet beter zijn mocht de krant op zichzelf aan een onderzoek begint?

Hugo: Zij doen dat. We mogen ook niet te negatief zijn. Maar het gaat dan heel dikwijls over minder spectaculaire dingen. Bijvoorbeeld de stand van de rustoorden, uitgevoerd door De Standaard. Dat is ook een bepaalde vorm van onderzoeksjournalistiek. Er zijn daar reacties op gekomen waarbij de minister een aantal aanpassingen liet gebeuren. Het ging toen over de kostprijs en de verzorging onder andere. Wat later kwam er ook iets over de ziekenhuizen. We mogen dus niet doen alsof het genre niet meer bestaat hé.

Interview Chris De Stoop

Vraag: Hoe is uw boek in de meest brede zin tot stand gekomen?

Chris: Het is begonnen met een serie artikelen in Knack in het jaar – nu moet ik er zelf nog even over nadenken – in het jaar 90. Dus ik was eigenlijk eind jaren ’80 met dat onderwerp begonnen. En waarom. Wel, ik ben geboren op een boerderij en in al die bladen voor landbouwers stonden er in ineens advertenties voor Filipijnse meisjes. Huwelijksbureaus, zogezegd. Koppelaars. En daar heb ik me dan ingeschreven als journalist. Die mens is met zijn catalogus aan de deur gekomen. Ik mocht daar een bruid kiezen enzovoort. En dan heb ik een serie artikelen geschreven in ’90. In ’91 heb ik daar een vervolg op gemaakt. Terug een serie van drie artikels, waarvoor ik naar de Filipijnen ben geweest. En naar Thailand. En dan dacht ik: dat onderwerp is zo sterk, zo nieuw, zo allesomvattend dat ik een boek nodig had om dat eens helemaal in kaart te brengen. En dan heb ik direct een jaar verlof zonder wedde genomen en met m’n eigen spaargeld de wereld rondgereisd. Letterlijk in elk werelddeel om dat onderzoek te doen. En dat is dan in ’92 uitgekomen. Het is dus bij Knack begonnen en dat met mijn eigen middelen en op eigen initiatief volledig uitgewerkt tot een boek.

Vraag: Het volledige begin, die eerste artikels in de jaren ’90. Waren die met ondersteuning van de redactie en tot hoe ver ging die ondersteuning dan?

Chris: Ja, dat was zeker met volle ondersteuning die men kon geven op dat moment. En dat ging eigenlijk verder dan nu. Want tegenwoordig wordt er enorm bespaard op werkingsmiddelen, op reisbudgetten, op de tijd die je voor een stuk krijgt. Maar toen was er nog meer mogelijk. Het waren de gloriejaren van de journalistiek en je kreeg echt meer ruimte en meer tijd. En dus ook reizen naar de Filippijnen en naar Thailand voor een serie in Knack. Dat was toen nog iets vanzelfsprekends. Die series werden ook heel prominent gebracht. Op de cover van Knack. Dus ze pakten ermee uit. En de reacties werden mee opgevangen door de redactie. Dat was toen Frans Verleyen die toen hoofdredacteur was. En die stond daar 200 procent achter. Maar verder is dat natuurlijk niet gegaan. In die zin dat als ik het echt wou uitwerken van A tot Z, dat ik een jaar verlof zonder wedde moest nemen. Dus volledig op eigen kosten. En dat ben ik de volgende 20 jaar altijd blijven doen.

Vraag: Omdat het interessant is om een bepaald onderwerp in een breder kader uit te zetten?

Chris: Ja. Daarom vooral. Omdat het altijd zo’n grote maatschappelijke onderwerpen zijn dat ik daar heel veel tijd en heel veel ruimte voor nodig heb. Dus een jaar was min of meer het bestek om dat te kunnen uitwerken. Telkens een half jaar research en dan een half jaar schrijven. En ten tweede, de omvang van het boek had ik ook nodig. Een één artikel was niet meer genoeg.

Was te kort. Daar moest je toch wat oppervlakkig blijven en toch wat te snel. Maar ook. Om te zeggen van, steunt de redactie dat volledig. Financieel heb ik het eigenlijk altijd op eigen kosten moeten doen. Behalve die artikels in Knack heeft niemand mij financieel ondersteund, behalve later toch een paar keer toen ik een fonds gekregen heb. Maar ik bedoel van de redactie, heb ik altijd een jaar verlof zonder wedde genomen, in die twintig jaar.

Vraag: Bij de redactie zelf, u heeft het zelf moeten aanbrengen. Dat wil zeggen dat er waarschijnlijk niet echt een beleid was over onderzoeksjournalistiek zelf? Dus het kwam echt van de redacteur zelf?

Chris: Ja. Toen werkte de redactie zeker helemaal op die manier zo. Die redactie was een verzameling van sterke, eigenzinnige figuren die volledig hun eigen onderwerpen moesten aanbrengen, uitwerken en de gevolgen ervoor dragen. En nu is dat natuurlijk een beetje meer top-down geworden in de journalistiek. Een journalist is een meer bescheiden beroep dan vroeger. Hij moet meer, denk ik, instructies volgen, opdrachten uitvoeren en producten inleveren. En vroeger stond je volledig op je eigen. Je moest natuurlijk ook bewijzen dat je dat aankon. En wie dat niet aankon, die vloog er onverbiddelijk uit. Maar men zorgde dat men in alle segmenten een beetje een figuur had. En ik was degene die op het maatschappelijk domein de reportages en de documenten maakte. En verder ging dat niet. Verder was er zeker niet een beleid dat gericht was op het aanmoedigen of op het opleiden of het instrueren van onderzoeksjournalisten en dergelijke. Het was een kleine redactie van eigenzinnige figuren die op hun eigen domeinen hun ding deden.

Vraag: Hoe komt het dat er daar plots tijd voor was? Want de jaren '90 blijkt enorm productief te zijn voor de Vlaamse onderzoeksjournalistiek. Kijk maar naar Walter De Bock in De Morgen.

Chris: Frank De Moor ook in Knack. Dat waren monumenten toen. Dan begon Douglas De Coninck en nog een paar andere. Het was een andere tijd natuurlijk. Nu zitten we in volle mediacrisis. Het is de diepste crisis die er ooit geweest is, een echte existentiële crisis. Dat men niet weet of het blad binnen een paar jaar nog zal bestaan, zeker de tijdschriften, maar ook kranten. Maar toen waren het de sterkste jaren in de pers, er werd zeer veel geld verdiend in de pers. Als je Knack van de jaren '90 bekijkt, dan zal je zien dat er minstens de helft uit reclame bestond. Als je Knack nu neemt, dan zie je soms dat er geen een één blad betaalde reclame in staat. Dus dan moet je niet kijken naar de promo en naar de sponsoring waarmee je ook die bladen vult, maar betaalde reclame van een computermerk, een automerk of zoiets. Die bestaan bijna niet meer. De groei was enorm in de pers. Men keek naar buitenlandse voorbeelden, zeker in de kwaliteitsjournalistiek. En dat was toen een factor die – of het al dan niet effectief was – die gezien werd als een manier om meer serieux, meer credibiliteit en dus meer lezerspotentieel aan te boren. Iedereen zei toen van:

onderzoeksjournalistiek, dat moeten we doen. Maar het is altijd veel meer lippendienst gebleven dan werkelijkheid. Men heeft weinig of niets niet écht geïnvesteerd in onderzoeksjournalistiek.

Vraag: Dus het was niet echt structureel? Het was meer…

Chris: Nee, het ging meer af van individuele initiatieven, van een aantal personen die gebruik maakten van het betere klimaat in de pers. Dus zowel commercieel als redactioneel. Men stond gunstig tegenover zoiets.

Vraag: Als politiek ook? De depolitisering bijvoorbeeld.

Chris: Ja, dat had er zeker mee te maken. Dus je kwam in Vlaanderen uit een totaal verzuilde pers. Toen ik in de jaren ’80 in de pers begon, was dat nog zowat het dieptepunt van de pers denk ik. Dat had je in andere landen veel minder. Dus dit was een pers van elke ideologie zijn eigen kant. Dus ieder zijn eigen waarheid. En objectiviteit, dat was absoluut geen heilige koe zoals het nu is. En die generatie van mij en van net voor mij, die ontworstelde zich aan die verzuiling. Die kwam daar helemaal van los. Ik heb daar nooit iets mee te maken gehad. Knack stond er ook apart van. Knack zat niet in een zuil natuurlijk. Knack was meer een blad, net zoals Humo trouwens, dat voor het eerst zo een onafhankelijke stem probeerde in te nemen, in dat verzuild landschap. Maar dus doordat de Vlaamse pers in de jaren ’80, tot in de jaren ’90 uit die verzuiling kwam, hebben ze denk ik extra veel opgekeken naar grote buitenlandse kwaliteitsmedia. Zich daaraan opgetrokken. En de idee gehad dat ze dat ook moesten brengen. Om dat smet van die verzuiling van zich af te gooien. Dus dat was een generatie die zich daartegen afzette. Ik zeker, maar Yves Desmet en anderen van die generatie, die zetten zich geweldig af tegen de verzuiling van die generaties ervoor.

Vraag: Het was een volledige vernieuwing?

Chris: Ja.

Vraag: En die onderzoeksjournalistiek.

Chris: Was een manier om dat te bewijzen. Dat je onafhankelijk was. Dat je kritisch was. Dat je losstond van die zuilen.

Vraag: Zou het vandaag in Vlaanderen mogelijk zijn om uw onderzoek opnieuw te starten. Ik weet dat u een specifieke manier van werken heeft, maar zou het toch mogelijk zijn, denkt u?

Chris: Het is natuurlijk mogelijk. Zoals ik het doe, is volledig op eigen kosten en met eigen tijd dus, door altijd een jaar verlof zonder wedde te nemen. Ik ben dat min of meer blijven doen. In mijn boeken toch. Vrede zij met u zuster, over zelfmoordterroristen, vier jaar geleden. Dat was een boek dat te vergelijken was met 'Ze zijn zo lief,meneer'. Dus je brengt een micro-verhaal van een bende zoals de bende van de miljardair, of zoals dit. Dat was de groep van Muriël die zich

opgeblazen heeft in Bagdad. Aan de hand van een microverhaal probeer je een macrolandschap te schetsen en in beeld te brengen. Dat kan je als je zelf het initiatief neemt in uw eigen tijd met uw eigen middelen. Maar daarbuiten is het veel moeilijker geworden. Door ten eerste de financiële crisis in de pers. De pers krijgt enorme klappen. Het aantal journalisten is serieus gedaald. Dus er blijven minder journalisten over die meer moeten werken, die sneller moeten werken en daardoor oppervlakkiger moeten werken. En dat is allemaal tegenstrijdig aan echte onderzoeksjournalistiek die tijdrovend is. Die ingewikkeld is. Dus geen snelle hap. Behalve dat, denk ik, is er ook de factor dat de journalistiek van zijn serieux verloren heeft. En dat komt gedeeltelijk door slechte onderzoeksjournalistiek. In de jaren '90 ging men ervan uit dat goede journalistiek uw blad credibiliteit en lezers bijbracht. Al mijn onderzoeken werden zeker op de cover gezet en geweldig gepusht vanuit die idee. Maar daarna zijn er ongetwijfeld veel missers geweest van het resultaat van slechte, snelle, sensationele onderzoeksjournalistiek.

Vraag: Midden jaren '90?

Chris: Ja. En die hebben negatieve gevolgen voor een blad uiteraard. En die hebben ook de naam van de onderzoeksjournalistiek slechter gemaakt. Als je nu onderzoeken ziet naar geloofwaardigheid van politiek, justitie, pers enzovoort, dan zal u zien dat politiek en pers verschrikkelijk laag scoren. Het laagst van allemaal en dat is voor een gedeelte terecht. Je had in de slibstream van de onderzoeksjournalistiek van de jaren '90 totale missers zoals het meest beruchte is natuurlijk het Di Rupo pedofilieschandaal van De Standaard en Het Nieuwsblad dat hen tot op de dag van vandaag achtervolgd. Maar daarvoor was er al de notaris X-affaire van Humo en De Morgen, waar ik toen al fel tegenin gegaan ben. Dan had je natuurlijk in volle Dutroux-crisis de ene ontsporing na de andere. En dan zeker de X1-zaken. En nog een hele reeks andere kleine en grote missers. Dus goede onderzoeksjournalistiek kan veel bijbrengen en slechte kan veel kosten aan een blad.

Vraag: Het verschil toen tussen onderzoeksjournalistiek in Vlaanderen en in het buitenland. Was dat groot?

Chris: Het was het initiatief van enkelingen die opkeken naar hun buitenlandse voorbeelden en die gesteund werden door een gunstig persklimaat. Maar ik heb al gezegd dat het niet verder is gegaan dan dat. Het is nooit zoals in Amerika een genre geworden, een eigen discipline geworden. Het is hier altijd een methode gebleven, ook voor mij natuurlijk. Zoals andere methodes, naar gelang het onderwerp. Dus voor het ene onderwerp past een diepgravende reportage het beste. En voor het andere onderwerp heb je een stuk onderzoeksjournalistiek nodig. En voor nog een andere heb je een kritisch of confronterend interview nodig enzovoort. Dus het is één van de vele methodes die in de journalistiek gebruikt worden. Maar niet zoals in Amerika of in Engeland een eigen discipline waar een redactie mee uitgebouwd wordt. Laat staan zoals in Time en Newsweek

het geval had, dat je ondersteuning zou krijgen. Dat je medewerkers of assistenten of wat dan ook kreeg, die meer research zouden kunnen doen. Of die zouden factchecking doen of zoiets. Het is nooit een echte, eigen discipline geweest. Zeker niet.

Vraag: Het buitenland, is dat dan vooral de VS? Of waren er nog andere landen die een voortrekkersrol speelden?

Chris: Als je aan een echte onderzoeksjournalist vraagt, dan zullen die zeker naar het Anglicaanse model verwijzen, omdat dat zo sterk uitgebouwd is. Bij mij ligt dat anders omdat ik me nooit een pure onderzoeksjournalist genoemd heb. Ik heb me altijd een verhalende journalist genoemd. Dat is mijn eigen insteek. Dat is mijn eigen aard ook altijd geweest. Een onderwerp op een verhalende manier te omvatten in al z'n aspecten. In meer aspecten dan je in een artikel kan doen. En dat onderzoek is daar een stuk van. Als ik student was, dan keek ik op naar Günter Wallraf in Duitsland. Dat zo een beetje het voorbeeld was van undercoverjournalistiek, met z'n boek 'Ik, Ali'. Wantoestanden gaan aanklagen. En bijvoorbeeld Ryszard Kapuściński, dat was fantastisch. Het is ook een model van de verhalende journalisten, die bijna niet bestaan in Vlaanderen. Ik ben daar bijna de enige in. Maar die schreef over Afrikaanse problemen, ook op een ongelooflijke verhalende manier. Met een begin, een midden en een slot. Met een opbouw van een spanning. Met een stijl die een lezer probeert mee te slepen. Dus anders dan de gewone journalistiek, die van meet af aan zegt waar het om draait, al liefst in de titel en in de ondertitel enzovoort. Dus die niet daarop gebouwd is, van een spanningsboog op te bouwen enzovoort. Dus mijn voorbeelden lagen meer op dat vlak, dan in die echte harde Amerikaanse onderzoeksjournalistiek. Maar ik neem aan dat Walter De Bock en Frank De Moor, Douglas De Coninck, dat die zeker daar hun inspiratie vonden.

Vraag: Bij de Anglicaanse?

Chris: Ja.

Vraag: Zou het vandaag nog mogelijk zijn om die serie artikels, zoals u die bracht in het jaar '90 en '91 te brengen binnen Knack?

Chris: Ja, dat zou zeker binnen Knack mogelijk zijn. Zeker omdat het een sensationeel onderwerp is: vrouwenhandel, prostitutie.

Vraag: Maar dan waarschijnlijk om andere redenen?

Chris: Ja, omdat zo'n onderwerp altijd commercieel interessant zal blijven. Maar ik denk dat het iets moeilijker zal zijn met meer saaie onderwerpen. Om die in een lange serie uit te werken waar je pakweg meer dan een maand tijd voor nodig hebt. Die mogelijkheden zijn in de pers volgens mij gedaald. Die zijn er minder en minder. Men maakt niet iemand vrij gedurende één of

twee maand, om dat bepaald onderwerp uit te spitten. Er zijn natuurlijk nog een paar media die eraan ontsnappen, denk ik, aan de druk en aan de crisis. Bijvoorbeeld Panorama op de VRT. Die hebben nog de luxe natuurlijk van een eigen budget te hebben en zich geen zorgen te moeten maken over commerciële impact. En die hebben nog een paar goeie dingen zoals vorig jaar. Jonathan Jacobs, een internering. Da's iets wat mij zeker ook zou liggen, zo'n onderwerp. En in De Tijd is Lars Bové ook met een aantal dingen bezig. Vorige week De Gucht en zo. Een onderwerp dat mij minder zou liggen. Dat mij nooit aangetrokken heeft, omdat dat zo persoonlijk is. Op de man. Terwijl ik altijd geprobeerd heb om de bal te spelen. Om een bepaalde problematiek aan te kaarten. Dus sommige ontsnappen nog aan de druk, maar in het algemeen is het klimaat in de pers slechter geworden voor onderzoeksjournalistiek. Al zal elke hoofdredacteur het tegendeel beweren. Maar hij zal daar minder tijd en minder middelen voor vrijmaken dan vroeger.

Vraag: Uw motivatie om eraan te beginnen, die was duidelijk persoonlijk.

Chris: Ja.

Vraag: Was er ook een politieke motivatie?

Chris: Nee, van mij is mijn motivatie nooit politiek geweest. Ik doe in feite aan een vorm van participerende journalistiek. Dus het belangrijkste is dat ik mij, zeker dat eerste half jaar, mij daar volledig onderdompel in een milieu. Dat ik met alle betrokken mensen op het terrein praat, en dat ik zo een problematiek probeer helemaal in kaart te brengen. En daarna klim ik op naar het niveau van de verantwoordelijkheden om te zien wie daar de schuldige aan is, of wat daar eventueel aan kan veranderd worden. Maar dat is bijkomstig en dat is nooit mijn bedoeling. Veel boeken van mij en artikels hebben wel politieke effecten gehad en hebben parlementaire commissies en hoorzittingen enzovoort meegebracht, maar dat kwam op de tweede rij. En op een bepaald moment zijn die politieke effecten zo mijn onderwerpen gaan overvleugelen dat ik vanaf een bepaald moment opzettelijk alle politiek uit mijn boeken geweerd heb. Je zal dat zien. De eerste vier boeken, die hebben altijd tot parlementaire hoorzittingen op zijn minst geleid. Dat was 'Ze zijn zo lief,meneer', met die parlementaire commissie die wel een jaar geduurd heeft. Dat was 'Haal de was maar binnen', over de illegalen, en dan vooral het uitwijzen van illegalen. Dat was een enorm schandaal. Toen kreeg ik de hele regering, en vooral Vande Lanotte, over mij. Dan heb ik het boek gemaakt over georganiseerde misdaad in Antwerpen. 'Ik ben makelaar in hash'. Dat was een enorm schandaal. Het hele parket stond op losse schroeven en werd dan maar compleet hervormd. Er waren ook hoorzittingen in het parlement. Dan heb ik een jaar in mijn geboortestreek, in Doel gezeten. Om een boek over de onteigeningen op de linkeroever te maken. 'De Bres'. Dan was er een schandaal over een stuk dat ik geschreven had daarin over de manipulatie met bepaalde studieopdrachten. En zijn daar parlementaire hoorzittingen uitgekomen. En dan was ik het zo kotsbeu want het echte onderwerp, bijvoorbeeld in 'De Bres', daar ging het dan veel minder over.

Dat raakte ondergesneeuwd door die schandaalsfeer altijd. En in de boeken daarna heb ik mij volledig 100 procent op het narratieve, op het verhalende gegooid. En heb ik zeker de politieke outfall vermeden. Dus het is soms iets dat goed werkt, en het is soms iets dat tegen je werkt. Dat het echte probleem juist verdoezelt. En zo iemand als Vande Lanotte heeft dat heel slim begrepen. Tot op de dag van vandaag doet hij dat zo. Hij heeft hetzelfde gedaan als in '96 met mij. Na 'Haal de was maar binnen'. Hij schoffelde vorig jaar al die Panorama-uitzending en dat boek 'De keizer van Oostende' onder het gras door daar met zijn kabinet een dag en een nacht op te werken, en dan meteen volledig te proberen aan te vallen. En nu onlangs heeft hij dat weer gedaan. Met dat verhaal over die windmolenproblematiek. En zo probeert hij door direct in de aanval te gaan, het onderwerp zelf niet aan bod te laten komen. En toen ik dat op een bepaald moment door had, heb ik alles gedaan om dat te vermijden. Omdat het kleine schandaal minder waard was dan de problematiek van een bepaalde doelgroep waar ik jarenlang op gewerkt had.

Vraag: Maar dus nog steeds vanuit een soort maatschappelijk engagement?

Chris: Absoluut.

Vraag: Is de waarheid blootleggen dan een van de hoofdbeweegredenen om zo'n boek te schrijven?

Chris: Blijkbaar wel. Want ik ben altijd geweldig gedemotiveerd als ik over een onderwerp schrijf dat al op alle andere mogelijke manieren aan bod is gekomen of aangepakt is. Dus ik moet mij echt uitdagen door het onbekende, door het nieuwe, door het belichten van feiten die tot dan toe verborgen zijn geweest. Dan daagt het me uit en dan ga je, of je het wil of niet, een stuk onderzoek opzetten.

Vraag: Is dat ook een belangrijk aspect aan de onderzoeksjournalistiek?

Chris: Absoluut he. Dat is de definitie he. Nog eens, ik ben geen pure onderzoeksjournalist, ik ben iemand die het gebruikt als het nodig is voor m'n onderwerp. Ik ben een maatschappelijk journalist die bepaalde problemen in kaart brengt en die soms die onderzoeksjournalistiek gebruikt als het beste middel daarvoor. Maar de definitie natuurlijk van onderzoeksjournalistiek is dat je feiten wil belichten die verborgen gehouden worden en die genoeg relevantie hebben. Dus maatschappelijke relevantie. Dus niet zoals bij De Gucht, iets dat echt persoonlijk is, aan een persoon gebonden is. Of hij al dan niet met zwart geld zijn villa gebouwd heeft. Dus dat is niet genoeg voor mij. Het moet een exemplarisch verhaal zijn dat model staat voor een brede groep en voor een maatschappelijk probleem.

Vraag: Die verontwaardiging, of tenminste, het willen blootleggen van de waarheid, zie je dat ook in uw stuk zelf dan. Zit er een soort morele toon in? En vooral dan in 'Ze zijn toch zo lief meneer'.

Chris: In de boeken wel. In de artikels niet. Dus dat onderscheid heb ik altijd gemaakt. Dat je in artikels jezelf en je opinie wegcijfert. En de feiten voor zich laat spreken. Maar een boek is meer een auteursdocument waar automatisch een ik insluipt. En dat heb ik in veel boeken ook toegelaten. Zoals bijvoorbeeld in 'De Bres'. Maar ook in 'Ze zijn zo lief,meneer'. Als het voor mij een toegevoegde waarde heeft. Zoals Günter Wallraf, denk ik dat je in een boek, in een jaar dat je op iets werkt, dat je meer aan het licht kan brengen, soms, niet altijd, maar soms, als dat nodig is, door je voor 100 procent in de huid van één partij te stoppen. En dus niet de heilige wet van de journalistiek te volgen. Van woord en wederwoord. Van als je met de ene partij gaat praten, moet je ook de tegenpartij aan bod laten komen. Dat zou de kracht voor een stuk wegnemen. Van zo'n getuigenis die je in een boek brengt. En door het volledig door de ogen van één partij te bekijken, kan je een dimensie toevoegen, die je in de gewone journalistiek niet kan toevoegen, en die ook meer aan het licht kan brengen. Het is een methode die gebaseerd is op vertrouwensrelaties en je zou er afbreuk aan doen door bijvoorbeeld als je naar de problematiek van de onteigeningen op de Linkeroever door de ogen van die mensen en die boeren kijkt, om dan telkens daartegenover het standpunt van de haven, te plaatsen. Dat zou het veel minder sterk overbrengen, hoe het echt is. En dan zou je een soort klinisch, aseksueel document overhouden dat uiteindelijk weinig toevoegt. Dus het is gewoon, om het kort te zeggen, in een boek één methode die het soms sterker maakt, 100 procent in de huid van één partij kruipen, door de ogen van één partij kijken. Maar dat doe ik niet in de journalistiek omdat je daar andere wetmatigheden hebt.

Vraag: Bij uw artikelenreeks in de jaren '90 en '91.

Chris: Daar zal geen ik-figuur in voorkomen.

Vraag: Is het niet gevaarlijk om vanuit die morele toon te spreken, waarbij je een soort gewetensbehoeder bent, waarbij je uiteindelijk dan de waarden en normen zoals die vandaag heersen wil verdedigen. Is dat niet gevaarlijk dat je een bepaald discours volgt, en dat je dus niet neutraal bent?

Chris: Ja, dat is volgens mij inderdaad een risico.

Vraag: Omdat je een bepaald soort orde verdedigt. Omdat je een bepaald discours hanteert.

Chris: Wat ik daaraan wil toevoegen is, ook al schrijf je zo'n ik-document met een eigen engagement daarin, je houdt je wel voor het maximum aan de waarheid natuurlijk. Die getuigenis die je brengt, die probeer je te checken en te dubbelchecken totdat het voor jou zeker is dat de

feiten zo zijn. Dus dat het in mijn ogen geen afbreuk aan de waarheid brengt. Juist soms een diepere waarheid naar boven, die je via de gewone manier niet boven kunt halen. Maar je hebt verder zeker gelijk dat je daarmee een discours kunt stimuleren dat achteraf gezien de verkeerde kant opgaat. En daarom heb ik 10 jaar later, na 'Ze zijn zo lief,meneer' een tegenboek geschreven, 'Zij kwamen uit het Oosten', dat volledig tegen de gevolgen van 'Ze zijn zo lief,meneer' in gaat. Om het kort te zeggen, 'Ze zijn zo lief,meneer' is misbruikt door veel mensen in de justitie en de politiewereld om mee te scoren en om een heel repressief beleid op gang tegen brengen, tegen prostituees, tegen mensenhandelaars, tegen illegalen. En iedereen werd daar beter van behalve denk ik die mensen waar het mij om te doen was. Dus die het slachtoffer waren van al die praktijken. Dat eenzijdig, repressief beleid, dat is verder in de jaren '90 tot nu gebleken. Dat heeft die problematiek enorm versterkt. Door de grenzen volledig dicht te gooien en de jacht te openen op alle illegalen heeft men die hele doelgroep van mensen die ervan droomden ooit te migreren naar het Westen, heeft men die automatisch in criminele handen gedreven, want dat was de enige manier die overbleef om hen naar het Westen te brengen. Dat is dus een enorme criminele sector gegroeid, die op het moment van 'Ze zijn zo lief,meneer' nog maar zeer embryonaal en kleinschalig was, maar dat is daarna een van de grootste takken ter wereld geworden, natuurlijk. Dus een hele groep politieke en andere mensen heeft daar zijn profijt mee gedaan, heeft daar electoraal mee gescoord. Maar het was volgens mij volledig contraproductief. En om dat aan de kaak te stellen, en om dat discours te doorprikken, heb ik juist 'Ze kwamen uit het Oosten' geschreven, dat mij toen zeker niet in dank werd afgenomen. Maar dat bewijst dat je gelijk hebt met je opmerking.

Vraag: Het maatschappelijke engagement, is dat volgens u ook eigen aan die onderzoeksjournalistiek praktijk? Is dat een bepaald deel ervan? Of moet dat niet altijd zo zijn?

Chris: Nee, dat moet niet altijd zo zijn. Maar het is eigen in die zin dat je, als je je afvraagt, wat heeft een onderzoeksjournalist, dan is het natuurlijk op de eerste plaats, kritische zin, serieuze scepsis tegenover alles. Maar op de tweede plaats toch ook een vermogen tot verontwaardiging. Als je niet valt over bepaalde problemen, dan is de kans toch veel kleiner dat je je daar dag en nacht in gaat verdiepen. Dus die verontwaardiging of dat engagement maakt zeker de motivatie uit om met zoiets tijdrovend en soms ondankbaar iets, waar je veel tegenkanting mee vindt, om je daar mee bezig te houden. Maar ik kan mij heel goed voorstellen dat iemand als Lars Bové van De Tijd ook zonder dergelijk engagement zijn stukken kan aantrekken.

Vraag: U zei dat het effect op de tweede plaats moet komen. Dat was toen vooral zo. Is dat nog steeds zo vandaag, dat het effect op de tweede plaats moet komen, en dat het vooral die aankaarten van een bepaalde mistoestand op de eerste plaats komt?

Chris: Voor mij wel he. Meer dan vroeger.

Vraag: En in het algemeen? Hoe onderzoeksjournalisten nu werken?

Chris: Voor mij persoonlijk wel. Maar da's iets door de lessen die ik geleerd heb. Door wat er met m'n eerste boeken gebeurd is. Die zijn toen te veel in een schandaalsfeer uitgemond, en daardoor ben ik me veel meer gaan terugplooien op het verhaal zelf, op de inhoud, op het in kaart brengen van de problematiek en niet meer op het effect dat ik met die eerste boeken wel nog najoeg. Die eerste boeken waren duidelijk ook bedoeld om een schop in het dossier te geven, om reactie teweeg te brengen, maar dat is mijn evolutie. Maar in de pers denk ik dat het omgekeerd is. Dat men nu bezig is met effectjagerij dan met het verhaal as such. En dat heeft natuurlijk te maken met de toegenomen druk op de media. Dus men komt veel sneller met een zogezegde scoop die dan prominent wordt gebracht en waar men twee dagen later natuurlijk zedig over zwijgt, maar dan heeft men het effect toch gehad. Ik denk, een week of twee geleden, was er op de VRT, die opent 'Het Journaal' de hele dag met de vondst van de 'Rechtvaardige Rechters', en een dag later neemt men volledig gas terug, maar men heeft het effect gehad. En dat is de enige bedoeling van het op die manier te brengen. En dat heeft te maken met de veranderingen in het medialandschap. Veranderingen die eigenlijk tegenstrijdig zijn met het wezen van onderzoeksjournalistiek. Dus het feit dat journalistiek veel sneller moet zijn, meer moet scoren, sensationeler moet zijn, dat gaat allemaal in tegen de onderzoeksjournalistiek, zoals die geconcipieerd werd als iets dat diepgravend is, dat tijdslopend is, dat een veel groter serieux heeft, en dat zich moet onderscheiden van het puur sensationele. Maar dat is nu eenmaal de evolutie.

Vraag: Uw boek is natuurlijk totaal iets anders in het geheel van onderzoeksjournalistieke stukken. Maar je ziet dat er langzaamaan meer commerciële druk komt op redacties. Is dat bij uw boek, of tenminste bij uw artikelenreeks ook het geval geweest? Een soort commerciële druk van buitenaf? Of was dat niet onmiddellijk zo?

Chris: Nee, geen enkele commerciële druk.

Vraag: Politieke druk eventueel?

Chris: Integendeel. Na 'Ze zijn zo lief,meneer', was ik een nationale held, werd ik op handen gedragen, en na 'Haal de was maar binnen', was ik een soort publieke vijand en kreeg ik iedereen over mij heen. Maar commerciële druk bestond toen niet. En heb ik denk ik in heel mijn carrière van dertig jaar maar één keer ondervonden, en dat was een jaar of vijf geleden, toen ik een stuk maakte over misstanden in callcenters. En dan heeft dat callcenter via de commerciële dienst van het bedrijf enorme druk uitgeoefend. Maar de redactie heeft mij daarin laten beslissen, en ik heb daar geen jota aan gewijzigd. En dat is dus het enigste voorbeeld in dertig jaar dat ik gevoeld heb van commerciële druk.

Vraag: De beschikbare tijd voor uw artikelenreeks, was dat redelijk breed? Ja toch, waarschijnlijk he?

Chris: Ja, ja, ja.

Vraag: Kon u daar volledig zelf over beslissen? Of was er toch nog iets van...

Chris: Ja. Dat was toen zo. Je kon de tijd daarvoor nemen die je ervoor nodig had. Natuurlijk moest je geen drie maand met de vingers zitten draaien. Je krijgt die ruimte als je die verdient. En als je toont dat je die niet aankunt, die vrijheid, dan was het ook gedaan natuurlijk. Maar ik zat zeker in een positie dat ik daar alle ruimte en middelen voor kreeg op dat moment om die artikelenreeks te maken. Natuurlijk niet om een boek te maken. En dat is natuurlijk iets dat nodig is voor onderzoeksjournalistiek, en dat is waar het meestal aan ontbreekt. Hoofdredacteurs in Vlaanderen zijn zelden of nooit bereid om daar genoeg ruimte, tijd en middelen voor vrij te maken. Onder Frans Verleyen wel. En ik moet zeggen, de huidige hoofdredacteur, Jurgen Oosterwael, die vorig jaar is begonnen, heeft dat ook vanaf de eerste week gezegd: "Ik wil voor een stuk dat dat tijd nodig heeft, de tijd geven." En die doet dat ook in de mate van het mogelijke.

Vraag: De financiële kant dan. In '92 kreeg u waarschijnlijk nog geen hulp van organisaties die onderzoeksjournalistiek steunden? Die bestonden toen nog niet?

Chris: Nee.

Vraag: Maar dan van de redactie wel, aangezien u gewoon betaald was.

Chris: Voor de artikels he. Niet voor het jaar verlof zonder wedde. Dat heb ik volledig met mijn eigen spaargeld gedaan, omdat ik zo gek was om dat te willen doen. En dan heb ik het grote geluk gehad dat dat een bestseller geworden is, en dat heeft mij een start gegeven, die anders misschien niet mogelijk was in zo'n klein taalgebied. Het is vreselijk moeilijk om hier met eigen middelen zo'n projecten te financieren.

Vraag: Maar bijvoorbeeld reizen heeft u voor die artikelreeks ook gedaan?

Chris: Voor die artikels ben ik naar de Filipijnen en naar Thailand geweest. Maar toen ik het boek schreef heb ik heel veel reizen in Zuid-Amerika, in Afrika, in Azië, overal dus, gemaakt. En dat was dan volledig op eigen kosten, uiteraard. En er bestond geen ondersteuning. Dat is er later gekomen, met het Fonds Pascal Decroos. En ik denk dat dat voor sommige projecten zeker een hulp is, een bescheiden hulp. Want dat zal ook niet verder gaan dan enkele duizenden euro's. Maar het is een hulp en een aanmoediging. Maar of het veel onderzoeksjournalistieke projecten oplevert, daar hoor ik toch ook van zeggen dat het daar niet uitkomt. Dus daar klagen die ook over. Dat het

veel andere vormen van journalistiek ondersteunt, maar uiteindelijk niet de onderzoeksjournalistiek waar het min of meer voor bedoeld was. Dat komt er zelden uit.

Vraag: Nog eenmaal, die reizen voor de artikels, die werden waarschijnlijk wel betaald door de redactie?

Chris: Die twee, ja. Alle reizen die je maakt in het kader van een blad worden altijd door de redactie betaald.

Vraag: Waren er journalisten op de redactie aanwezig, die specifiek focusten op onderzoeksjournalistiek, of waren er gewone journalisten die ook de taak uitoefenen van onderzoeksjournalist?

Chris: Er was zeker een traditie dankzij Frank De Moor. Dus Frank De Moor, die kan je bijna fulltime onderzoeksjournalist noemen. Zoals Walter De Bock bij De Morgen. En die heeft dat pad geëffend bij Knack. Ik was een meer algemeen werkende maatschappelijk, iemand die in de maatschappelijke problematiek geïnteresseerd was, en die daarin z'n onderwerpen vond. Maar Frank De Moor was een pure onderzoeksjournalist die totaal anders werkte, en die werd daar volledig in gesteund natuurlijk door Frans Verleyen en de hoofdredactie ook. En dat was, inderdaad zoals je zegt, volledig fulltime

Vraag: U deed bijvoorbeeld ook nog andere stukken tussendoor?

Chris: Absoluut. Alle soorten reportages. Soms een interview. Maar ik was een soort reporter die onderzoeksjournalistiek gebruikte als dat nodig was, maar die dat niet zag als het enige.

Vraag: Werkte u alleen aan dit stuk? Aan de artikelenreeks dan.

Chris: Altijd. Knack is natuurlijk ook een kleine redactie waar je moeilijk twee mensen of drie mensen voor iets kan vrijmaken.

Vraag: Ik hoorde bijvoorbeeld bij Marleen Teugels dat die graag samenwerkte in duo.

Chris: Ja, ze heeft nooit fulltime gewerkt. Dus zij was freelance.

Vraag: U was vast in dienst?

Chris: Altijd, vanaf de eerste dag. Dus dat is een andere omgeving, een ander verwachtingspatroon. Je kan op een fulltime-redactie, moeilijk, als je maar 10 of 12 redacteurs hebt, nog iemand anders op één onderwerp zetten. En de tweede reden is natuurlijk dat ik een absolute Einzelgänger ben die niet in staat is met iemand anders een groot project uit te werken.

Vraag: Waren er juridische problemen bij de artikelenreeks? Eventueel bronnengeheim. Aansprakelijkheid. Woord Wederwoord. Andere zaken.

Chris: Nee. Er waren natuurlijk na het boek immens veel reacties. Onderzoeken die ook gestart werden. Klachten die ingediend werden. Razzia's. Mensen die opgepakt werden. Agenten die ontslagen werden. Magistraten die in opspraak kwamen. Er was een outfall zoals er denk ik zelden of nooit geweest is van een boek en die twee jaar geduurd heeft. Dus dat boek zat eigenlijk twee jaar in de media. Om de paar dagen was er wel een ontwikkeling van een of andere krant. Alleen al die parlementaire commissie heeft een jaar lang gewerkt. Daarop. En ook dat was nooit gebeurd, denk ik, zonder een boek, dat er zo'n gevolgen waren. En natuurlijk zijn er ook veel dreigbrieven gekomen. Maar nooit dingen die ver gegaan zijn. Er zijn denk ik klachten ingediend tegen onbekenden. En ik werd verhoord in het kader van die onderzoeken door het parket en door de politie en zo. Maar nooit een klacht tegen mij persoonlijk. En ik ben zeker daar nooit voor vervolgd. En ik ben ook heel mijn carrière van dertig jaar nooit voor enig feit veroordeeld.

Vraag: Da's omdat je op voorhand heel hard nadenkt wat eventuele stappen kunnen zijn?

Chris: Ten eerste omdat ik denk nooit een grote fout in m'n leven gemaakt heb. In elk geval, ik weet er van geen enkele. Ik ben zeker nooit gepakt op een grote fout. En ten tweede, omdat ik het zeer goed afweeg. 'Ze zijn zo lief, meneer', was nagelezen door een advocatenbureau in Antwerpen, die dan uiteindelijk carte blache heeft gegeven.

Vraag: U dacht daar zelf over na, of de redactie dacht van, lees dat maar eerst eens na.

Chris: Dat was de uitgeverij. Die wilde zich indekken. Maar die hebben geen enkele opmerking gemaakt, hebben geen enkel probleem gezien. Ook al waren er dingen die natuurlijk ongelooflijk ver gingen. Maar het is iets wat je zelf vooral moet proberen in de hand te hebben. En ik als controlefreak heb dat altijd sterk geprobeerd, om sterk te anticiperen op effecten en reacties. En die afweging te maken. Ik ben er maar 1 keer volledig in bedrogen geweest, en dat was na 'Haal de was maar binnen'. Dan werd ik echt overrompeld door de tegenaanval van Vande Lanotte en Toback enzo. En dat was heel frustrerend op dat moment. En daar heb ik mijn aanpak min of meer door gewijzigd. Maar verder probeer ik heel goed te anticiperen om mogelijke gevolgen.

Vraag: U bent dus heel voorzichtig geweest.

Chris: Voorzichtig kan je niet zeggen. Weinig journalisten zijn ooit zo ver geweest als ik in die boeken.

Vraag: Ik bedoel meer voorzichtig qua juridische aansprakelijkheid. Die voorzichtigheid, besprak u dat dan ook met de redactie, of dat wist u zelf ook wel? Zei de redactie, van, als er iets gebeurt, wij staan klaar voor u?

Chris: Absoluut, dat vertrouwen was daar. Volledig. Dat was een evidentie in die tijd. Dat als er iets was, dat die redactie 100 procent achter je stond, en advocaten aanstelde, en de procedures bekostigden die nodig waren om je te verdedigen. Dat is altijd zo geweest bij Knack. En dat was de evidentie zelf. Dus je wist dat je daar volledig door gesteund werd. Wat nu niet meer zo is he. Wat mij zo ongelooflijk schokte, bij de VRT vorig jaar, is dat enkele journalisten volledig zijn afgevallen en in de wind gezet, door hun eigen hoofdredactie. Die zich na 'De keizer van Oostende', dat was een boek, maar dat was zeker ook een Panorama-uitzending voor zover ik weet, volledig gedesavoueerd zijn. Zelfs een paar weken op non-actief gezet. Die mochten zich niet meer mengen in het debat over hun eigen onderzoek. En dat was iets wat vroeger ondenkbaar was. Je zo door je eigen hoofdredactie werd afgevallen.

Vraag: Was dat een belangrijke...

Chris: Dat was schokkend. Schokkend voor de hele journalistiek.

Vraag: Was dat een belangrijk precedent dan.

Chris: Absoluut. Dat was iets wat we ons niet konden voorstellen. Dat je niet gesteund werd door uw hoofdredactie. Dat was zeker iets dat het vertrouwen in de onderzoeksjournalistiek een serieuze knauw heeft gegeven. En dat was misschien ook de bedoeling geweest.

Vraag: Maakt u behulp, of heeft u toen gebruik gemaakt van bepaalde rechtspraak, zoals bronnengeheim, wet openbaarheid van bestuur, andere zaken dat u denkt van, daar heb ik gebruik van gemaakt.

Chris: Bronnengeheim sowieso. Dat roep ik zeker in als het nodig is en als ik word verhoord.

Vraag: Maar wettelijk stond er toen nog geen wettelijk bronnengeheim vast, als ik me goed kan herinneren. Maar u heeft er zich wel op beroept?

Chris: Absoluut. Het was iets vanzelfsprekends in de journalistiek. Het was een heilig principe en het werd denk ik algemeen aanvaard, misschien op een paar uitzonderingen na door justitie. En als je dat inriep, dan ging men er ook niet op verder. Bij mij niet. Misschien dat je in de jaren '80, '90, één of twee zaken kunt vinden waar men dat bronnengeheim niet gerespecteerd heeft, maar over het algemeen wel.

Vraag: Douglas De Coninck liet bijvoorbeeld weten dat er heel wat druk was om zijn bronnen vrij te geven. Ook redacties werden er onderzocht.

Chris: Het is daarom dat ik denk dat het een paar keer gebeurd is, maar ik heb het nooit aanvaard.

Vraag: Welk soort bronnen heeft u gebruikt voor het onderzoek? Er zijn er een paar die ik eerst wil opnoemen, en dan kan u daar op antwoorden. Persagentschappen?

Chris: Nee.

Vraag: Lekken. Vanuit burgers?

Chris: Ja, zeker wel. Maar dat zijn lekken die door mij werden geboord. Dus die tijdens mijn onderzoek bloot komen, omdat ik vertrouwensrelaties aangegaan ben met die personen. Omdat ik het gaan vragen ben, en opnieuw gaan vragen ben, en opnieuw gaan vragen ben. En daar een contact mee aangeknoopt heb. Die hebben dan natuurlijk heel veel documenten naar mij doorgespeeld. Dat was evident. Ik denk dat voor 'Ze zijn zo lief,meneer' ik ongeveer alle dossiers had, zeker rond de bende van de miljardair, die in de loop der jaren ooit ergens waren aangelegd, op een politiedienst of op een parket.

Vraag: Dus lekken, zowel in de civiele sfeer, als in de sfeer van de overheid?

Chris: Absoluut. Ambtenaren. Vreemdelingendiensten enzovoort. Ik had denk ik informanten op alle niveaus toen. Van politie, van justitie, en van de overheid. En natuurlijk het criminele milieu vooral. Dat waren de belangrijkste. En die lekten wat ik nodig had.

Vraag: Ok. Dan is dat een bron die primeert, die lekken die u zelf aanspreekt?

Chris: Voor zoiets wel. Maar het woord lek heb ik nooit gebruikt. Ik gebruik altijd het woord vertrouwensrelaties. Dus dat is het eerste principe waar al mijn werk van uit gaat. En dat kan ook niet anders, als je die vorm van participerende journalistiek beoefent. Dat is vertrouwensrelaties binnen een bepaald milieu aanknopen met een aantal sleutelfiguren die u alle aspecten van een bepaalde problematiek kunnen leren kennen. En dat is alle mogelijke relevante informatie, of dat nu een gelekt document is of niet. Dat is gewoon relevante informatie van vertrouwensrelaties.

Vraag: Dus heel wat getuigen ook?

Chris: Ja, zeker.

Vraag: Die gaven u dan ook archiefmateriaal?

Chris: Absoluut. Zeker

Vraag: Internet?

Chris: Bestond toen nog niet he. Bestond absoluut niet in '90-'91'-'92. Dat is jaren later opgekomen en dat heeft natuurlijk een aantal zaken vergemakkelijkt en sommige zaken bemoeilijkt, waarschijnlijk, doordat het zo'n oeverloze bron van informatie is. Dat het moeilijker is

om betrouwbare informatie te onderscheiden. Maar dus in die jaren '90 bestond dat zeker niet in Vlaanderen.

Vraag: Wet Openbaarheid van Bestuur?

Chris: Bestond ook nog niet.

Vraag: Undercover?

Chris: Absoluut. Dat was in de eerste boeken een courante methode die ik gebruikte. Ik heb de kaartjes nog liggen van een seksclub die ik had in Antwerpen, de Butterfly. En met die visitekaartjes werkte ik mij binnen in het milieu. Ging ik bijvoorbeeld op de Dominicaanse Republiek vrouwen bestellen bij de lokale impresario daar. En speelde ik helemaal die rol van tussenhandelaar en een clubuitbater die meisjes zocht. En bij 'Haal de was maar binnen' heb ik dat ook verschillende keren gedaan, en ook 'Ik ben makelaar in hash', in het criminele milieu hier in Antwerpen. Dus dat was voor mij een relevante methode, maar altijd beantwoordend aan de principes van de undercoverjournalistiek, namelijk ten eerste als er geen andere gebruikelijke journalistieke methode bestaat om aan die informatie te komen. Dus niet zoals je nu vaak op televisie ziet. Iemand gaat undercover bij een dokter om te vragen, wat schrijf je voor tegen dat en zo. Echt banale dingen waar je met de gewone methodes van goed rondvragen en uitzoeken ook aan geraakt. En ten tweede dat het natuurlijk om een zeer relevant onderwerp moet gaan. Dat mag je niet voor een gewone, kleine privézaak aanwenden. Het moet iets zijn met een grote maatschappelijke relevantie. En dat was in mijn dossiers zeker allebei het geval.

Vraag: Is het niet moeilijk om betrouwbaar over te komen als je undercover gaat?

Chris: Absoluut. De psychologische aanpak is zeer belangrijk in m'n werk. Om vertrouwen op te bouwen en om niet door de mand te vallen. Als je door de mand valt, is het gedaan. Dus je moet heel goed zijn in het aanknopen van vertrouwensrelaties en in het u zelf inleven in uw rol die je undercover wilt spelen.

Vraag: Is het ook niet gevaarlijk om inderdaad undercover te gebruiken? Voor de geloofwaardigheid van de journalist ten opzichte van de lezer? Was dat geen gevaar, bij u dan, om dat te gebruiken als methode?

Chris: Nee, ik denk het niet.

Vraag: Omdat u die twee principes hanteert dan?

Chris: Ja, omdat ik alle informatie die ik op die manier gebruik, die probeer ik met andere methodes te ondersteunen en te staven en te illustreren. En gevaarlijk? Op een bepaald moment was ik bekend in het milieu en kon ik zien dat als ik een seksclub binnen was, dat men wist wie ik

was, en dan ben ik er direct mee gestopt. Dan werd het zo gevaarlijk dat ik er direct mee moest kappen. Dus je moet de limieten kennen. En ik heb dat ook niet fulltime gebruikt. Het was echt binnen bepaalde perken. Maar naar de lezer toe was er zeker geen enkel probleem, in mijn ogen toch niet.

Vraag: Een val opzetten?

Chris: Nee, ik ben nooit verder gegaan dan mezelf in de huid van een bepaalde partij onderdompelen en zo aan informatie proberen te komen. En zo relaties aanknopen. Maar verder zou ik nooit gegaan zijn. Dat was al echt heel ver voor mij. Daar ben ik heel spaarzaam mee omgegaan. Gebonden aan die twee heilige principes. En verder ben ik zeker nooit gegaan. Er zijn er die verder gingen, toen. Ik herinner me zoiets, Eric Goens, die nu ook nog voor Vier en zo werkt, en die zo een bepaald bureau opzette om partijfinanciering te onderzoeken of zoiets. En die hadden dan een kantoor gehuurd in Antwerpen, en die lieten politici in de waan dat zij de partij zouden steunen. En sommige trapten daarin en andere niet. Maar dat was echt uitlokking en daar heb ik me zeker nooit aan begeven.

Vraag: Computer Assisted Reporting? Je gebruikt een computer om bepaalde gegevens in één makkelijke output te gieten.

Chris: Nee, ik ben op dat vlak zeker geen crack. Maar het is zeker ook niet nuttig in mijn verhalende, narratieve journalistiek. Dat is iets helemaal anders. Ik werk me daardoor heen, gebruik makend van narratieve technieken en stijlprocedés. En dat is mijn eigen insteek en dat lukt. Dat volstaat voor mij.

Vraag: Het gebruik van verborgen opnames?

Chris: Ik kan mij niet herinneren. Heb ik dat ooit gedaan? Misschien dat ik ooit een cassetterecorder laten spelen heb. Maar het zal dan toch niet veel opgebracht hebben. Zelfs met de bende van de miljardair heb ik gewacht tot het einde, tot m'n onderzoek helemaal rond was, en toen het in het milieu al min of meer bekend was. En dan heb ik aan een advocaat gevraagd, ik heb dit en dat en dat, en ik schrijf dat boek. Kan ik hem daarover interviewen? En dat is dan een openlijk interview geweest. Met de cassetterecorder op tafel. Maar verborgen, ik kan het me niet herinneren. Nee. Als ik het ooit gedaan heb, zal het zeker niet veel opgebracht hebben.

Vraag: Die interviews waren wel belangrijk dan? Los van de undercover-reportages.

Chris: Ik doe altijd wel interviews. Maar die zijn toch belangrijk op een onderliggend ondersteunend niveau.

Vraag: Achtergrondinformatie?

Chris: Ja. Om mij genoeg zekerheid en zelfvertrouwen te geven om het verhaal te schrijven dat ik wil schrijven. Dus het zit meer op het niveau van dubbelcheck. Het is het verhaal van een bepaalde groep dat mij interesseert, fascineert, motiveert. En die begeleidende interviews zijn zo meer ondersteunend. Om zeker te zijn van mijn zaak.

Vraag: Het aanleggen van databases?

Chris: Ik heb die natuurlijk wel gebruikt in de loop der jaren. Maar voor 'Ze zijn zo lief,meneer', gaat dat niet verder, denk ik, dan archiefmateriaal van de politie en van Knack, die toen nog allemaal van die enorme uitgewerkte kelders van mappen hadden en dossiers. En dat ging toen niet verder dan dat, voor 'Ze zijn zo lief,meneer'.

Vraag: En statistiek?

Chris: Minimaal. Je probeert een aantal onderzoeken te lezen om bijvoorbeeld te weten van, wat is het potentieel aan hoerenlopers in Vlaanderen en in Nederland. Dat was belangrijk voor dat boek om de markt in te schatten. En dergelijke. Of migranten die binnenkomen, die illegaal zijn enzovoort. Dus het heeft ook een ondersteunend effect voor mij. Omdat ik altijd een combinatie maakte tussen een microverhaal en een macro-context. En daarvoor is statistiek nuttig, om vanuit dat individuele verhaal de overgang te kunnen maken naar een collectieve, structurele, problematiek.

Vraag: Welke van die methodes, waren dan de meest gebruikte? De meest relevante?

Chris: Bij mij is het evident dat dat de ouderwetse bronnen zijn. Dat is op de eerste plaats mij onderdompelen in een milieu en met alle mogelijk mensen praten. Dat is de belangrijkste bron. Dat is op de tweede plaats alle mogelijke informatie, documenten, rapporten, verzamelen, die daarmee te maken hebben. Dat is op de derde plaats het participerende, het bezoeken van alle plekken, trajecten, die belangrijk zijn. De hele piste overdoen die de bende van de miljardair doet, vanaf Manilla over Cyprus naar West-Europa. Of vier jaar geleden, over die zelfmoordterroristen, het hele traject overdoen, van Muriël, van Brussel, via Turkije, Syrië, naar Bagdad. Dus dat zijn de drie belangrijkste bronnen voor mij, eigenlijk. Omdat ik niet alleen onderzoeksjournalist ben, maar reporter, en verhalend journalist, is dat wat altijd terugkomt eigenlijk.

Vraag: Had u het gevoel, bij de artikelenreeks en bij het boek, dat u voldoende technieken onder de knie had om aan onderzoeksjournalistiek te doen?

Chris: Zeker niet. Ik had zeker niet het gevoel dat ik dat voldoende beheerste. Maar het kon mij er zeker ook niet van weerhouden. Ik vloog in alles. Ik schrikte voor niets terug. En ik deed dingen die achteraf gezien ongelooflijk verregaand waren, en die zeker toen in de journalistiek totaal ongebruikelijk waren. Dat was een zeer veilige, besloten journalistiek, die nog heel erg onder

de kerktoren bleef. Dat was zeker tot dan 'not done' om als vrouwenhandelaar naar Santo Domingo te reizen en daar meisjes te gaan bestellen. Dat waren knettergekke dingen. Maar ik heb een heel groot zelfvertrouwen. Maar zeker niet een totale beheersing van de technieken, nee.

Vraag: Denkt u dat dat vandaag anders is? Dat jonge journalisten meer technieken hebben voor onderzoeksjournalistiek?

Chris: Ik vermoed van wel. Ik zie dat er enorm veel journalistieke opleidingen bestaan. Dat er ook cursussen bestaan, onderzoeksjournalistiek. En dat journalisten die op redacties beginnen, dat die toch beter zijn, bij de start dan ik was en andere van mijn generatie. Het verschil was daarbij dat je de job on the spot leerde, en dat je die tijd kreeg. Dus je begon eigenlijk in een zetel om het zo te zeggen. Je kon met een oudere journalist meegaan. Dingen leren, en je kreeg een paar jaar de tijd om te groeien in uw beroep. En nu moet je natuurlijk vanaf het begin renderen. Afleveren. En je krijgt de tijd niet om het te leren. Maar dus die opleidingen moeten dat goed maken. Hoop ik.

Vraag: Het meeste heeft u zichzelf dan ook aangeleerd?

Chris: Absoluut. Dat was voor alle onderzoeksjournalisten zo. Dat waren autodidacten tot en met.

Vraag: U zei dat de hiërarchie van de redacties meer bottom-up waren. En nu meer top-down. Kan dat ook niet juist positief werken? U zei dat dit vooral negatief werkt.

Chris: Absoluut. Dat kan zeer zeker positief werken. Ik zeg het, de nieuwe hoofdredacteur van Knack, die verkondigt dat als zijn beleid, dus dat is heel positief. Maar in het brede perslandschap zal toch het omgekeerde mechanisme werken. Dat de hoofdredactie veel meer onder druk staat van de commercie, en dat ze dus meer stimuleren om sneller en oppervlakkiger te werken. Dat denk ik wel.

Vraag: Werd onderzoeksjournalistiek gebruikt om het medium te profileren?

Chris: Absoluut. Dat werd zeker zo gebruikt. Vandaar dat al die verhalen van mij altijd op de cover stonden van Knack, en zo bekendheid werd gegeven. Om mee uit te pakken, om zo de naam van het blad op te krikken, om zo een groter potentieel te krijgen. Dat werd als een troef gezien.

Vraag: En Knack was daar dus voorloper van? En De Morgen ging daar ook in mee?

Chris: Ja. En Humo ook. Die probeerde zich daar ook op te profileren. Dat waren de bladen die dus eigenlijk vroeg de ontzuiling achter zich lieten en meer zich terug plooiden op die kritische zin, als de basis.

Vraag: Objectieve sfeer aanhalen om van daaruit…

Chris: Ja, absoluut. Terwijl op dat moment kranten zoals De Standaard en Het Laatste Nieuws en weet ik veel, De Gazet van Antwerpen, die zaten toen nog altijd in die zuil, in feite.

Vraag: U gebruikt tijdens u undercoveroperaties soms maar één bron, neem ik aan. Is dat dan een probleem of niet? Of deed u dit niet?

Chris: Nee, ik ben juist iemand die enorm veel bronnen gebruikt. Ik heb me ook altijd afgezet tegen de single source journalistiek, die meer en meer opgang heeft gemaakt omwille van de snelheid en zo, en de druk die op journalisten staat, werkt men meer en meer met één bron. Maar ik ben het type dat tot afschuw soms van eindredacties en hoofdredacties, die 10 mensen voor hun artikel wil spreken, waardoor je je moeilijker op een strikte deadline kan vastpinnen, dus ik doe dat praktisch nooit, één bron.

Vraag: Hoe ziet u de onderzoeksjournalistiek in Vlaanderen evolueren, de volgende jaren?

Chris: Ik denk dat die meer onder druk zal komen, en dat die volledig zal afhangen van individuen die zich daarop toeleggen. Tegen de tijdsgeest in. Maar ik verwacht dus dat door enerzijds de financiële crisis in de pers, die leidt tot het meer en sneller werken, met minder journalisten, en anderzijds, door het informatiebombardement, vooral op internet, die ertoe leidt dat je minder zelf naar een verhaal gaat zoeken, denk ik. Dus dat onder invloed van die twee tendensen, de tijd tegen onderzoeksjournalistiek ingaat. Maar dan hangt het, en dat was in mijn tijd ook zo, dan hangt het af van individuele figuren, die zich doorzetten, zoals een Lars Bové of een Jan Anthonissen, en met nu iets meer ondersteuning, zoals het Fonds Pascal Decroos, zal de onderzoeksjournalistiek blijven, maar het zal een marginaal fenomeen zijn. Het blijft een marginaal gegeven en dat zal het de volgende jaren zeker blijven.

Interview Marleen Teugels

Deel 1

Marleen: Het perspectief met het verleden kan ik niet geven omdat ik werk op basis van de methodes die ik mezelf aanleer: zoveel mogelijk onderbouwen op een zo bijna wetenschappelijk mogelijke manier, zo precies mogelijk, zodanig dat er geen speld tussen te krijgen is. Dat is ook de enige manier om geen proces aan je broek te krijgen. Dus dat is bijna evidence-based. Zeker wanneer je dus zoals in deze zaak te maken hebt met een multinational. Sommige mensen zijn machtige mensen die dure advocaten hebben, dus er is maar een manier om dat veilig te doen en dat is deze aanpak. Ik weet niet hoe men dat vroeger deed en dat is ook mijn probleem niet.

Vraag: Is er daar overleg geweest tussen redactie en u voor de juridische kant? Over wat er wel kan geschreven worden en wat niet. Zouden zij u bijvoorbeeld kunnen helpen mocht er een rechtszaak komen?

Marleen: Ja, er is inderdaad overleg geweest maar vooral met de jurist van het mediabedrijf de Roulartagroep. Er is een jurist die voor hen al vele jaren in dienst is en dat is Wim Criel. Die leest alle heikele dossiers grondig na voor publicatie. In dit geval heeft hij dit ook minutieus gedaan. We waren daar heel blij mee. We hebben heel wat van zijn bedenkingen en bemerkingen ook uitgevoerd maar de redactie heeft sommige dingen niet gedaan met het eerste artikel. Nadien zijn wij voor de volgende artikelen de laatste versie gaan nalezen op de redactie om zeker te zijn dat alles ok was. Bij het eerste stuk, wat denk ik het meest heikele stuk was, waar we toch wel een bekende captain of industry hebben aangepakt, zijn er heel wat juristen geweest die dat hebben nagelezen. Dus niet alleen Wim Criel maar dus ook een juriste die wij persoonlijke kenden. Die heeft dat nagetrokken. En dan hebben we in Italië ook samengewerkt met advocaten. Telkens. Niet alleen in Italië maar ook in Frankrijk, in Nederland. Het is zo dat slachtoffers van asbest vaak bij dezelfde advocaten terechtkomen in de verschillende landen. Omdat dat ook zo heel gespecialiseerde materie is. En de advocaten die ons dus hebben verder geholpen, in Italië bijvoorbeeld bij het stuk over Karel Vinck over het deel in Turijn, hebben onze vertaling, in het Italiaans, doorgemaild gekregen. Die hebben die versies ook nog eens vertaald. Die versies zijn allen nagelezen door een advocaat en er zijn daarop correcties gebeurd. Die werden dan nog eens terugvertaald naar het Nederlands. Er was dus toevallig iemand op de redactie, een eindredacteur - Joost Albers, die perfect Italiaans kent. Die heeft ook geholpen met de terugvertaling naar het Nederlands.

Vraag: U heeft dus zowel rekening gehouden met de rechtspraak die heerste in Italië, België, Nederland en Frankrijk?

Marleen: Ja.

Vraag: Welke specifieke problemen waren er?

Marleen: Dat is heel lang geleden.

Vraag: Aansprakelijkheid, bronnengeheim…

Marleen: We hebben dat dan ook allemaal gevolgd, de suggesties die er zijn geweest. In het geval van Karel Vinck hebben wij ook heel minutieus gevolgd wat er gezegd is geweest. Daarnaast zijn er ook nog zaken gebeurd op de redactie waar wij geen vat op hadden en de cover en de teksten erop zagen we pas op het moment dat de Knack al gedrukt was. Dat zijn problemen die wel meer voorkomen bij alle media trouwens. Eindredacteuren doen ingrepen waar de journalisten nadien van achterover vallen en steigeren. Dat is de commercialisering. Het moet aanspreken, het moet sexy zijn, het moet verkopen. Vooral dat laatste. En dus gebeuren er daar ingrepen waarbij je soms koppen boven artikelen hebt die niet meer overeenstemmen met de werkelijkheid.

Vraag: Is dit ook gebeurd bij deze zaak?

Marleen: Wel, sommige teksten op de cover zijn niet ok.

Vraag: Maakte u gebruik van bepaalde rechtspraak zoals bvb. de WOB of het bronnengeheim?

Marleen: Wij hebben er zelf geen gebruik gemaakt. Wat we wel hebben gedaan is dat we hebben gebruik gemaakt van stukken die we via advocaten hebben gekregen en die naar boven zijn gekomen in rechtszaken. Bedrijven leggen soms stukken neer die bezwarend zijn voor hen. Die hebben we soms gebruikt. Het bronnengeheim hebben we gebruikt. Sommige bronnen hebben we geanonimiseerd omdat dat beter was voor henzelf. Dus in sommige gevallen maakte het niet uit hoe ze heetten. Wat we ook gedaan hebben, we hebben niet alle informatie gepubliceerd. Wanneer we geen tweede bron hadden. We hadden zo een heel pittig verhaal dat we bijvoorbeeld niet hebben gepubliceerd omdat we geen tweede onafhankelijke bron hebben gevonden die de feiten kon bevestigen.

Vraag: Deed u dat omdat het geen goed idee was of omdat zaken uit het verleden aantoonden dat dit geen goed idee was?

Marleen: Nee, omdat we sterk genoeg materiaal hadden. In een bepaalde fase, wanneer je dus je project uitschrijft heb je meestal veel te veel informatie. Een van de manieren om dat te schrappen is die dingen eruit halen waar je niet helemaal zeker van bent.

Vraag: Welke bronnen gebruikte u nog? Zijn er bepaalde bronnen die u meer dan andere gebruikte?

Marleen: Bij ons is de hoofdmoot eigenlijk de advocaten die wij consulteerden. Die zijn een zeer waardevolle bron van informatie. Daarnaast ook, en dat is heel belangrijk, een website van een belangenvereniging die internationaal asbest opvolgt. Die heten Ban Asbestos. Op die manier zijn we dus heel toevallig te weten gekomen dat er topmensen van Eternit op Sicilië veroordeeld zijn geweest tot gevangenisstraffen. En dan was onze redenering van: Eternit? Topmensen? Gevangenisstraffen? Dan moet het toch wel serieus zijn en toen zijn we ter plaatse gegaan.

Vraag: Hoe startte het eigenlijk allemaal?

Marleen: We zijn begonnen met een onderzoek naar asbest in het algemeen. Het is zo dat in Engeland er mensen die in de buurt woonden van asbestfabrieken ziek werden. En mijn collega had zo een vriendin van een slachtoffer ontmoet op de trein. Nico had zo een verhaal. Op dat moment was er over asbest quasi niets gepubliceerd in Vlaanderen. Dan was het idee: het kan toch niet dat er hier geen slachtoffers zijn. Als dat in Engeland zo is, dan is dat hier in ons land zeker ook. Zo begon het eigenlijk. Naarmate we verder deden, kwamen we tot de vaststelling dat we toch heel wat bezwarend materiaal over Eternit in handen kregen. De focus is dus verschoven van asbest in het algemeen naar Eternit in het bijzonder. Zijnde, heel belangrijk voor België aangezien het een multinational is met een hoofdzetel in Brussel en in Zwitserland. Dus een tweekoppige draak. En dus was het belang voor ons land dus immens. Eternit trok heel die sector, ze waren marktleider. De grootste fabriek van Eternit in Europa stond in Kappele op den Bos. Dat was dan fantastisch dat we daarover heel wat informatie in handen kregen.

Vraag: U kwam er dus persoonlijk op?

Marleen: Ja.

Vraag: U werd niet gestuurd door de redactie?

Marleen: Inderdaad. We hebben dat persoonlijk aangebracht. We werkten dat dan ook persoonlijk uit.

Vraag: Met steun van de redactie?

Marleen: Ja

Vraag: Zoals, doe maar en wij steunen jullie?

Marleen: Ja, wij hebben toen een beurs gekregen van het FPD. Ze wisten dat we naar die verschillende landen gingen trekken, wat we daar gingen doen. Natuurlijk wisten we niet wat daar ging uitkomen. Maar we hadden dus wel de steun van de redactie. Zij het dat het niet ging gepubliceerd worden, mochten we ondermaats werk afleveren. Maar dat is ook met hun vaste

medewerkers zo. Maar concreet, meer dan 'we zijn geïnteresseerd en we willen dit publiceren' is er niet gebeurd.

Vraag: U was toen freelance?

Marleen: Ja.

Vraag: Was er toen een vast team bij Knack?

Marleen: Nee.

Vraag: Gebeurt er af en toe zo een soort onderzoeksjournalistiek?

Marleen: Weinig. Heel weinig in 2006.

Vraag: Is dat veranderd sindsdien?

Marleen: Ik kan daar moeilijk op antwoorden maar ik heb niet het gevoel dat dit nu zo veel meer gebeurd. Maar ik zeg het, ik kan daar bijna niets over zeggen, want ik heb Knack de laatste maanden niet opengeslagen. Ik weet dat er wel een aantal mensen zijn bezig geweest, zoals Ingrid Vandaele, maar die werkt daar niet meer.

Vraag: Maar dus niet echt bij Knack?

Marleen: Ik heb niet het gevoel dat ze er daar zwaar invliegen. Maar ik volg het ook wel te weinig.

Vraag: Ze werkten dus stimulerend maar er is geen vast team dat er mee bezig is?

Marleen: Welja, de voorstellen kwamen dus van mij en niet van hen. Of van ons in dit geval.

Vraag: Was het normaal dat er toen met twee werd gewerkt? Of ging dit van uw kant uit?

Marleen: Dat is ook eigen initiatief. Ik vind het zelf ook altijd, zeker voor zulke zware dossiers, heel interessant om niet alleen te werken. Ik heb al heel wat onderzoeksprojecten. Veel met Nico, maar ook veel grensoverschrijdend. Als experiment ook, om te zien wat dit oplevert. Ik vind dat het voor complexe dossiers echt een meerwaarde is omdat je dan een klankbord hebt. Dit dossier alleen verwerken zou echt wel loodzwaar geweest zijn. Wanneer je dus terugblikt naar het verleden, dan zal je zien dat dit vaak voorkomt. Dat je vaak teams hebt. Er zijn heel bekende Amerikanen bij. Dat gebeurt geregeld. Mij verbaast het niet, omdat de dossiers zo zwaar zijn en omdat het vaak ook aanvullend is. Een van de twee heeft meer een speurdersneus en de andere heeft meer schrijftalent bijvoorbeeld. Dat werkt heel goed.

Vraag: Gebeurt dat veel in Vlaanderen?

Marleen: Ik denk dat dat nog gebeurt, maar ik ben daar niet zeker over.

Vraag: Is onderzoeksjournalistiek zoals het in Amerika wordt bedreven een voorbeeld?

Marleen: Voor mij persoonlijk is het vooral belangrijk geweest om op een haalbare manier projecten te doen en om die zo goed mogelijk te doen. Dat wil zeggen dat wat je brengt, want dat zijn vaak heikele verhalen, om die zo correct mogelijk te brengen. Om die dus op te stellen zodat je ongrijpbaar wordt. Je moet dus proberen om zo dicht mogelijk aan te sluiten bij wat er in documenten staat en wat verschillende bronnen je vertellen. En dat ook nog doen op een manier dat je dus ongrijpbaar wordt. Je kan dus bijvoorbeeld ook woorden in de mond van iemand leggen zonder zelf commentaar te geven. Er zijn dingen die je leert met de jaren en door de samenwerking met Wim Criel. Die heeft gefungeerd als klankbord. Dat is heel interessant want een jurist leest een artikel helemaal anders dan een journalist. Dus dat wil zeggen dat je door zijn lectuur ook voorbereid bent op juristen die na publicatie je artikel lezen. Je kan serieus gaan schoppen zonder jezelf pijn te doen. Als journalist ben je een kleine garnaal en je moet ervoor zorgen dat je correct blijft.

Vraag: Is het artikel in een objectieve sfeer geschreven of zit er toch een soort morele verontwaardiging in? Of kan dit tezamen?

Marleen: Ja, dit kan. Maatschappelijke gedrevenheid is voor een aantal journalisten een belangrijke drijfveer. Sommige doen graag wat ze doen omdat ze graag bezig zijn met schrijven, spannende verhalen op te schrijven. Bij andere is dat het maatschappelijke engagement. Bij mij is het vooral dat laatste wat telt.

Vraag: Is dat ook in deze case het geval?

Marleen: Ja, je kan engagement combineren met precieze feiten. Compleet objectief zijn bestaat niet. Je hebt altijd een bepaalde insteek. In deze case is dat een grote verontwaardiging omdat een clubje aandeelhouders van een dodelijke industrie zich heeft verrijkt op de kap van heel veel mensen.

Vraag: Dus het is ergens ook de waarheid blootleggen?

Marleen: Ja, en dus is het belangrijk om de waarheid naar boven te halen. Dat kan je alleen maar doen door dus echt ter plaatse te gaan kijken en hard materiaal te hebben.

Vraag: Probeert u in uw artikel met een soort verontwaardiging, daarbij de objectiviteit niet achterwege latend, het publiek meer aan te spreken?

Marleen: De doelstelling is natuurlijk wel dat er een effect is. En dat niet alleen van het grote publiek maar ook van de beleidsmakers.

Vraag: Ging het artikel er geweest zijn zonder de steun van het FPD?

Marleen: (Heel kordaat) Nee. Trouwens, wij hebben twee maal een beurs moeten vragen, wat niet normaal is. Je moet een beurs aanvragen aan het FPD, wijzen beslissen daarover. De eerste keer vroegen Nico en ik dat dus aan. Hij kon geen beurs krijgen omdat hij als ambtenaar werkt voor de Vlaamse overheid. Hij is hoofdredacteur van het tijdschrift 'Weliswaar'. En dus hebben we in een eerste fase de beurs niet gekregen. We hebben daarna nog een aanvraag ingediend en dan was daar een nieuwe jury, met ook nieuwe wijzen en kregen we die beurs wel. Daardoor hebben we drie maand vertraging opgelopen.

Vraag: Droeg het FPD ook nog op een andere manier bij aan uw journalistiek stuk?

Marleen: Nee.

Vraag: Dus enkel de financiële middelen.

Marleen: Ja, maar dat is niet onbelangrijk. Maar, nee. Zij hebben vooral op dat vlak geholpen.

Vraag: Kreeg u op één of andere manier ook hulp van de VVOJ?

Marleen: Niet rechtstreeks.

Vraag: Denkt u dat de VVOJ bijdraagt aan meer onderzoeksjournalistiek in Vlaanderen?

Marleen: Ik zie dat vooral het FPD daar enorm toe bijdraagt omdat er toch heel veel boeken en artikelen zijn uitgekomen met steun van het FPD. Zonder hen zou er heel veel niet gebeurd zijn. Maar er is nog altijd nood aan structurele ondersteuning. Het is niet enkel via ad hoc steun dat je van onderzoeksjournalistiek op lange termijn je job kan maken.

Vraag: Wat bedoelt u met de structurele ondersteuning?

Marleen: Wel, ik denk dat er nu heel wat fondsen zijn om de journalistiek te ondersteunen. Maar die fondsen gaan niet naar de journalisten. De fondsen gaan naar de uitgevers die dus fondsen krijgen voor bijvoorbeeld de abonnementen en de verzendingskosten. Of bijvoorbeeld voor wetenschappelijk onderzoek. Er gaat heel veel wetenschappelijk onderzoek naar het monitoren van de pers of het onderzoeken van de pers terwijl ik denk, jongens, we zien allemaal dat er problemen zijn, er zijn veel dingen die niet meer onderzocht moeten worden. Dus dit is lobbying he. Dit is het resultaat van lobbying, vooral vanuit de universiteiten.

Vraag: De onderzoeksjournalist in 2006, hoe zag die eruit?

Marleen: Het gebeurde eerder in de marge, dus niet op grote schaal. Er zijn wel periodes geweest dat er veel meer echte onderzoeksjournalistiek gebeurde.

Vraag: Zoals?

Marleen: Ten tijde van Walter De Bock bijvoorbeeld.

Vraag: In de jaren '80, '90?

Marleen: Ja.

Vraag: Heeft u een reden daarvoor waarom dat zo is?

Marleen: Omdat er volgens mij meer ruimte was daarvoor op redacties. Een andere visie op journalistiek ook. Ik denk dat journalistiek nu commerciëler is en er dus een heel grote sturing is van hogerhand. Ik denk dat er een druk is waardoor journalisten op redacties niet echt vrijgesteld worden om aan langdurige onderzoeksprojecten te gaan doen.

Vraag: Dus geen tijd en geen geld?

Marleen: Ja. Voor sommige media waarschijnlijk ook niet tegen de borst willen stuiten van adverteerders en bedrijven.

Vraag: Is er anno 2006 meer onderzoeksjournalistiek dan de decennia daarvoor?

Marleen: Er is sprake van commercialisering die daarna nog verder werd doorgedreven. Als je kijkt naar de commercialisering wordt die groter en groter. Die werd na 2006 nog groter volgens mij. Dat er geen politieke druk is op redacties geloof ik niet. Het is niet omdat men het heeft over ontzuiling dat er geen politieke of andere druk is op redacties. Maar het is zeer moeilijk om dat aan te tonen.

Vraag: Heeft u dat gevoeld in 2006?

Marleen: Nee, als zelfstandige journalist ben je niet echt gebonden aan één medium. Ik heb in die tijd meegemaakt dat ik bepaalde gesprekspersonen of topics voorstelde waarin Knack niet geïnteresseerd bleek maar die dan wel gepubliceerd zijn in De Standaard of in De Morgen.

Vraag: Waarmee u bedoelt?

Marleen: Waarmee ik bedoel dat sommige gesprekspersonen die gepercipieerd worden als zeer rood, men daarmee moeite had bij Knack terwijl dat wel kon in De Standaard. Ik heb het dan over de 10 principles of War Propaganda van Anne Morelli. Dat is een professor van de ULB die dat boekje heeft geschreven. Dat was ten tijde van de laatste Golfoorlog wanneer men de weapons of mass destruction ging vernietigen, waarvan experts wisten dat het heel waarschijnlijk was dat die

er niet meer waren, aangezien die al vernietigd waren in de Golfoorlog daarvoor. Het was dan wel interessant om het discours van Bush te gaan analyseren aan de hand van die tien principes van oorlogspropaganda. In Knack kon dat niet. Bij andere media die te rood waren kon dat ook niet. Knack is niet het enige geval, er zijn er nog. Je ziet dus dat er een bepaalde redactionele keuze wordt gemaakt, dat men liever niet te rood of niet te… terwijl iedereen toch interessante ideeën kan hebben. Ik heb geen politieke kaart en heb ook geen enkele politieke kleur. Ik vind dat je moet kunnen openstaan voor iedereen.

Vraag: En dat is tot op vandaag nog steeds zo?

Marleen: Bij Knack? Dat weet ik niet. Want ik heb de nieuwe hoofdredacteur nog maar een keer gezien. Er zijn nog voorbeelden. Ik heb zo een studie gedaan voor Pen Vlaanderen naar de onafhankelijkheid van de pers in België. Vrijheid van meningsuiting. Het is een heel klein onderzoekje. Ik heb heel veel interviews gedaan. Ik heb heel wat journalisten geïnterviewd daarvoor en het bleek toch wel dat er zeker sprake was van invloed. Voorbeeld bij de VRT van de politieke wereld. Dat wordt in alle toonaarden ontkend en dat is heel moeilijk om hard te maken maar die is er wel.

Vraag: Kan dat een invloed hebben op onderzoeksjournalistieke stukken?

Marleen: Ja, er zijn uitzendingen die niet verschijnen. Die bijna klaar zijn maar dat wordt gestopt. Zogezegd om andere redenen. Of er zijn reportages over bijvoorbeeld Electrabel die maar een keer op het scherm komen en daarna niet meer.

Vraag: Zowel politieke druk als?

Marleen: Ja, als commerciële druk. Bekijk de studie. Ik heb ooit Tessa Vermeiren geïnterviewd die on the record heeft toegelicht hoe een stuk van Jean Paul Munders in Weekend Knack over een grappige column over de typische vrouwelijke BMW-chauffeur niet positief werd onthaald bij BMW. De top van BMW heeft daarop heel zwaar gereageerd en heeft het reclamebudget geannuleerd enzovoort. Dat is ook al gebeurd in de farmaceutische industrie wanneer men op een negatieve manier schrijft over bepaalde bijwerkingen van medicamenten. Aandeelhouders willen mooie cijfers zien en als de reclamebudgetten in de pers verminderen, dan begint dat heel zwaar mee te spelen. Wat je ook ziet, is dat hoofdredacties met één been bij de directies zitten. Vroeger had je een scheiding tussen hoofdredactie en de directie en die is weg in veel gevallen. Ik verwijs naar de verkiezing van de manager van het jaar, Peter Van der Meersch. Dat is iets wat ik persoonlijk nooit zou accepteren, zo een prijs.

Vraag: Minder directe politieke druk en meer indirecte politieke druk én commercialisering stijgt?

Marleen: Nee. Er is nog steeds druk vanuit verschillende kanten. Politieke druk, maar minder zichtbaar via belangrijke of machtige politici die ingrijpen via hoofdredacties door de nauwe banden die ze hebben. Of hoofdredacties die in de raden van bestuur zitten van bepaalde organisaties of bepaalde bedrijven. Hoofdredacties die bijvoorbeeld op de schoot zitten van mensen die muziekfestivals organiseren en daar wordt dan op een heel positieve manier over bericht. Dat is dus heel moeilijk om aan te tonen, want dat hangt af van de persoonlijke netwerken van die personen.

Vraag: Dus minder onderzoeksjournalistiek die een bepaalde visie (die van de krant) ondersteunt, maar meer onderzoeksjournalistiek die, doordat het belangen van verschillende bedrijven of politici in vraag stelt, niet wordt gepubliceerd?

Marleen: Ja. Of zelfs het tegenovergestelde publiceren van wat er eigenlijk gepubliceerd zou moeten worden onder druk van adverteerders.

Vraag: Is de professionalisering vergroot volgens u?

Marleen: Volgens mij wel, ik denk dat de VVOJ en het FPD haar rol goed uitoefent.

Vraag: Kan dat geen buffer vormen tegen bepaalde belangen?

Marleen: Dat is heel moeilijk hoor. Er is een uitgesproken hiërarchie binnen de redacties. Je zou verwachten dat mensen die in de pers werken vooruitstrevend en progressief zijn. Maar als je gaat kijken naar wat er op de redacties gebeurt, dan is dat echt top down. Mensen moeten luisteren, er vliegen mensen buiten doordat er minder jobs zijn. Men is daardoor bang om daar tegenin te gaan.

Vraag: Kan het zijn dat dat een oorzaak is waarom er niet veel aan onderzoeksjournalistiek wordt gedaan?

Marleen: Ja. Ja, dat heeft dan letterlijk ook met die commercialisering te maken.

Vraag: Tijdens de jaren van De Bock was er toch óók een enorme politieke druk op redacties? Kan het dan zijn dat er dan wel een bepaalde atmosfeer was waarbij men wel aan onderzoeksjournalistiek kon doen?

Marleen: Ik denk dat het waarschijnlijk te maken zal hebben met het kader binnen die krant en met het individu. Er is ook zo een fenomeennaam op de VRT. Ik herinner me de naam niet meer, maar hij werd verguisd in eigen rangen, helemaal niet geapprecieerd, op zijsporen gezet. Maar het was een koppigaard en hij bleef doordoen. Er is dus ook het individuele aspect. De instelling van echt goed werk te willen doen en ook het engagement, ik denk dat dat bij nog een

aantal mensen wel meespeelt. Het zijn niet de mensen die houden van mooi schrijven die zich gaan bezig houden met onderzoeksprojecten.

Vraag: Dus onderzoeksjournalistiek heeft een bottom-up en geen top-down toekomst?

Marleen: Ja. Nu ik denk wel dat het bij sommige media voor het profileren en positioneren wel doordringt dat ze daarvoor echt mooie projecten moeten hebben. Je kan dat bijvoorbeeld zien bij De Standaard, dat ze daar geregeld uitkomen met mooie rapporten. Je hebt het scholenrapport en dergelijke meer.

Vraag: Is dat om onderzoeksjournalistiek te steunen of om de krant te profileren?

Marleen: Volgens mij om de krant te profileren en dan wordt dat voorgesteld als een toepassing van de WOB maar het is net een voorbeeld van hoe men dat omzeilt. Als je de WOB toepast, moet je de documenten krijgen. Wat heeft men hier gedaan? Men is gaan onderhandelen met verantwoordelijke ministers. De outcome is het resultaat van de gesprekken en de onderhandelingen met de administratie. Dus dat is iets helemaal anders dan het toepassen van de WOB. Zonder afbreuk te willen doen aan de projecten want het zijn waardevolle projecten. Ook een doorbraak, want er is nu toch enig zicht op de kwaliteit van het onderwijs voor de ouders zodat die toch een beetje kunnen kiezen.

Vraag: Je hebt ook het fietspadenrapport.

Marleen: Of het stationsrapport. Ik ken toevallig een bepaald station. Ze werkten voor dat rapport samen met hun plaatselijke correspondenten. En dan staat in dat rapport dat dat bepaald station perfect georganiseerd is voor parkeergelegenheid terwijl er nergens parking is. Je kan dan wel aan crowdsourcing doen, maar als je dat niet op de goede manier aanpakt, heb je nog geen goed eindresultaat.

Vraag: Welke methodes heeft u vooral gebruikt?

Marleen: We zijn echt op zoek gegaan naar hard bewijsmateriaal via die advocaten. Dat was al een speurtocht op zich. Om de juiste mensen te vinden die bereid waren ons verder te helpen.

Vraag: En hoe?

Marleen: Via persoonlijke gesprekken in Italië, Frankrijk, Nederland. Dat is zo belangrijk en je krijgt van de mensen veel meer vast wanneer je ter plaatse gaat. Ook gesprekken met nabestaanden. Dat gebeurt niet veel meer, journalisten zitten veel op hun redacties. Ter plaatse rondlopen en mensen aan de praat krijgen is minstens even belangrijk als al die ingewikkelde methodes die vaak aan onderzoeksjournalistiek worden gekoppeld.

Vraag: En de achtergrondinformatie. Hoe verkreeg u die?

Marleen: We hebben gepraat met een aantal experts die ongelooflijk hielpen. Het asbestdossier is een dossier waar heel veel over geschreven is. We hebben ook een boek gekocht van een Amerikaan bvb. In België zijn er zo ook Franstalige journalisten die daar ongelooflijk veel van afwisten omdat ze in Wallonië daar al 20 jaar eerder mee begonnen waren en die mensen zijn we gaan zien. Die hebben heel veel informatie. Dat zijn dan harde stukken die we dan ook konden gebruiken.

Vraag: De technieken die u onder de knie kreeg, leerde u die bij via uzelf of via cursussen en opleidingen?

Marleen: Ik heb veel zelf geleerd, door het te doen. Door vast te stellen dat bepaalde zaken heel goed lukken, zoals het samenwerken met experts. Als je zelf alle literatuur moet doornemen over asbest, dan ben je daar jaren aan bezig. Zeker als zelfstandige journalist is dat niet ideaal. Om dit op te lossen, kan je samenwerken met experts. Die ervaring heb ik nergens geleerd, maar bouwde ik zelf op.

Vraag: Daar is er dan echt nog veel werk aan: opleiding?

Marleen: Ik denk dat opleiding interessant kan zijn, maar ik weet niet of je kan leren hoe je aan onderzoeksjournalistiek kan doen.

Vraag: Kunnen rechtsregels helpen om aan bepaalde informatie te komen?

Marleen: De redactie en de journalisten sterker maken, dat is absoluut noodzakelijk.

Vraag: Hoe dan?

Marleen: Door redactiestatuten of door een ombudsman die een dossier kan maken.

Vraag: Wat zou die persoon kunnen doen?

Marleen: Schipperen wanneer er druk is. Bemiddelen tussen hoofdredacteur en zelfstandige.

Deel 2

Vraag: En dus de eerste vraag is of u ooit gebruikt heeft gemaakt, in dat dossier van lekken. Van mensen dus die zelf naar u stapten met informatie over het dossier. Mensen dus in de industrie zelf, die met informatie naar u kwamen om daarmee iets te tonen.

Marleen: Ik ben heel zwaar aan het nadenken. Want dat is ook al zo lang geleden.

Vraag: U zei dat u vooral gebruik heeft gemaakt van advocaten en van de website, IBAS.

Marleen: Ja, klopt. Echte klokkenluiders hebben we in dat dossier niet gehad. Als dat de vraag is, nee, dat hebben we niet gehad. De asbestindustrie is natuurlijk een industrie die verboden is he. We hebben op bepaalde momenten mensen gehad die naar ons kwamen met informatie, maar dat kan je moeilijk klokkenluiders noemen. Wel mensen die bijkomend met informatie naar ons zijn gestapt. Maar geen klokkenluiders dus.

Vraag: Heeft u ook archieven gebruikt? Archiefmateriaal zoals overheidsarchieven, of archieven van het bedrijf zelf. Of rechtszaken.

Marleen: Ja, interne studies van Eternit en ook van de sector. Dus van die asbestbedrijven die kwamen dan samen, die hadden meetings met de vraag: 'Hoe kunnen we zo lang mogelijk met onze dingen bezig blijven?'. En daar hebben we ook verslagen van. Dat zijn dus interne stukjes van het bedrijf. Die hebben we dan in handen gekregen via die advocaten. Het gaat dan over Eternit en over andere bedrijven. Dus die stukken hebben wij in handen gekregen via die advocaten. Het gaat dan eigenlijk om stukken die door asbestbedrijven zelf zijn neergelegd voor de rechtbank.

Vraag: Heeft u gebruik gemaakt van het internet.

Marleen: Ja.

Vraag: En vooral dan van die website?

Marleen: Ja, van die website. Maar het is toch ook heel makkelijk ook om toch nog wat bijkomende informatie te vinden of om artikelen of wetenschappelijke artikelen te traceren. Dus bijvoorbeeld ook de verspreiding van asbest. Daar is onderzoek naar gebeurd en ook over gepubliceerd. Ja, ik denk niet dat je nog onderzoek kan doen zonder het internet. Het is natuurlijk ook belangrijk om dat mee te nemen. Want we hebben niet alleen met advocaten in verschillende landen gewerkt. Je hebt ook gespecialiseerde advocaten, je hebt heel veel cliënten die met hun asbestdossier naar hun epidemioloog stapten in al die landen. Dus ook klachten, ook familie van slachtoffers. Vakbonden. Dus veel meer dan alleen die advocaten geweest dus, natuurlijk.

Vraag: Het internet heeft dus een positieve evolutie gehad op de manier waarop u aan onderzoeksjournalistiek kon doen?

Marleen: Natuurlijk. Dus dit versnelt alles enorm. Het vergaren van informatie. Ja, we hadden nooit die informatie gekregen dat er dus acht topmanagers van de asbestmultinational tot gevangenisstraffen zijn veroordeeld op Sicilië, was het internet er niet geweest. Anders was het er misschien nooit geweest. We hadden ook die site daar, IBAS, Ban Asbestos. Zo'n site kan ook zaken bijhouden op zo'n gemakkelijke manier van al wat er dus verschijnt, de belangrijke dingen over

asbest, via het internet. Dus je krijgt veel sneller informatie in handen dan vroeger het geval zou zijn. Je kan natuurlijk ook veel gemakkelijker researchen, wat ik ook gedaan heb. Het is heel interessant om weten dat je Google Alerts kan gebruiken, ingesteld met het woord Eternit. Dus als er iets verschijnt over Eternit, krijg ik dat nog altijd automatisch binnen. Zonder dat ik iets hoef te vermelden, krijg ik een melding. Zo kan ik weten als er iets over Eternit is verschenen, en over asbest. Dus dat is een van de Google Applicaties.

Vraag: U heeft waarschijnlijk ook gebruik gemaakt van interviews?

Marleen: Ja.

Vraag: Waren die belangrijk als achtergrondinformatie, of meer effectief voor in het artikel zelf dan?

Marleen: De twee.

Vraag: Heeft u ook gebruik gemaakt van data-reporting? Daarmee bedoel ik ook Computer Assisted Reporting waarmee je grote stukken data in je computer steekt en dat dan analyseert.

Marleen: Nee.

Vraag: En heeft u dan gekeken, bijvoorbeeld hoeveel slachtoffer er waren? En kwam u dat te weten via dossiers?

Marleen: Ja, ja. Wij hebben dat allemaal niet moeten doen. In ons land is men hopeloos achterop. Maar in Italië zijn al vele jaren epidemiologen bezig met het in kaart brengen van de verspreiding van asbest.

Vraag: Een andere methode is undercover. Heeft u dit gedaan voor dit dossier?

Marleen: Nee, ik denk het niet.

Vraag: Is dat trouwens een geoorloofde manier van onderzoeksjournalistiek in bepaalde gevallen?

Marleen: Ja, als het op geen enkele andere manier kan, dan zie ik niet goed in waarom het niet zou kunnen zijn, denk ik. Wat we wel hebben gedaan, we zijn naar de asbestfabrieken gegaan. Door een gat in de omheining, daar gaan binnenkruipen om vast te stellen dat er nog zeer veel asbest lag. Maar echt undercover hebben we niet gedaan omdat het niet hoefde. Dat kan alleen als het echt nodig is. Als het op geen enkele andere manier kan verkregen worden. En volgens een aantal strikte voorwaarden die te lezen zijn op de site van...

Vraag: De Raad van de Journalistiek, waarschijnlijk?

Marleen: Ja, ja.

Vraag: Heeft u ooit, voor dat dossier, een val opgezet? Uitlokking dus.

Marleen: Nee.

Vraag: In het kort samengevat, de belangrijkste bron, voor u was dan uiteindelijke de gesprekken met die advocaten waarschijnlijk en het internet?

Marleen: Nee. Nee. De belangrijkste bronnen, maar dat hangt ervan af, want er waren vele verschillende soorten bronnen. Er waren stukken uit de rechtbank die ervoor zorgden dat het onomstotelijk vaststond, de PR-strategieën die eigenlijk gebruikt zijn om gedurende zeven jaar toch nog hun dodelijke producten te blijven slijten. Die PR-strategieën staan letterlijk in interne stukken van de asbestindustrie. Dus dat soort bronnen, maar natuurlijk ook getuigenissen die je hebt van familieleden, van slachtoffers bijvoorbeeld. Dus gesprekken met de advocaten, gesprekken met de vakbonden. Dat waren verschillende. Ik denk ook dat er ter plaatse veel veldwerk is gebeurd. Dat er daar getuigenissen ook geweest zijn om de storytelling te kunnen doen. Dus het beperkt zich echt niet tot stukken uit de rechtbanken. Want we hebben bijvoorbeeld in Italië, in Sicilië, met een advocaat gesproken die heel veel van die slachtoffers verdedigt. We hebben dus een aantal zieke arbeiders met asbestose geïnterviewd, die ons dus konden vertellen hoe het was om voor de fabriek van Eternit, in Syracuse, te werken. Dus en op welke manier dat dat daar, ja, met zo van die hospitaal-mapjes aan toe ging.

Vraag: Was het dan een belangrijk doel van uw redactie, van Knack dan, om dat probleem aan de kaak te stellen. Of was het ook om meer lezers te lokken?

Marleen: Oeps. Dat is nooit onze bedoeling geweest. Ten eerste, ik heb nooit op de ??? van Knack gestaan. Ik ben een zelfstandige journaliste.

Vraag: Ja, freelance, ja.

Marleen: Ik vind dat toch wel heel belangrijk om dat te onderstrepen. Ik ben nooit bezig geweest met de verkoop van het tijdschrift Knack. Voor mij en mijn collega Nico Krols was het belangrijk om een probleem zo goed mogelijk te brengen zodanig dat het voor iedereen duidelijk was wat de ernst van het probleem was.

Vraag: Daar ben ik volledig van overtuigd, is dat ook het doel van Knack zelf, denkt u?

Marleen: Nee. Van Knack zelf wel. Van Roularta niet. Het is nog een verschil. Dus ik denk wel dat dat het doel van de redactie, van Knack is. Maar niet het doel van de uitgever. Eigenlijk is het heel belangrijk, denk ik. Voor ons was dat heel belangrijk om duidelijk te maken hoe het mogelijk was dat een bedrijf dat een ziekmakend product heeft geproduceerd, al die jaren, nadat

het was ontdekt dat er een probleem was, dus in de jaren '50 en '60, nog tientallen jaren is kunnen verdergaan met de verkoop van dodelijke producten. Dat is eigenlijk de doelstelling. En ik denk dat het toch voor journalisten van groot belang is. Dat is dan die maatschappelijk drive die erachter steekt, de maatschappelijke gedrevenheid, om toch dan iets aan te klagen eigenlijk. Een grote onrechtvaardigheid, eigenlijk.

Vraag: U heeft gezegd dat er nog steeds politieke druk bestaat op redacties. Maar ik wil weten vooral, of bepaalde kranten en magazines nog vastzitten aan verschillende partijen. Zijn die banden, de politisering dus, zijn die dus nog structureel aanwezig op redacties. Tenminste in 2006.

Marleen: Wij werkten niet vast voor een redactie. Da's al één belangrijk iets. Ik heb het gevoel dat je niet echt meer kranten hebt, die gelinkt zijn aan bepaalde politieke partijen, zoals vroeger het geval is. De CVP en De Standaard, De Morgen, de socialisten. Dus dat denk ik dus niet. Maar ik denk, wat er wel is, is dat er individuele contacten zijn tussen hoofdredacties of journalisten en politici. Dat dus wel. En dat dat er in die periode zal geweest zijn, ik vermoed van wel. Ik denk dat dat nog altijd zo is. En dat dat los staat van zelfs de kleur. Er zijn gewoon vriendschappen tussen die mensen.

Bijlage 11: "Eindnoten"

---

[1] Bron: Apache (2012, 7 september)

[2] Bron: Apache (2013, 5 februari)

[3] (1) In de eerste categorie zijn het aanbod en de vraag hoog en wordt een 'kritische massa' bereikt om aan onderzoeksjournalistiek te doen. Dat gebeurde in de Amerikaanse geschiedenis drie maal: tijdens en na de Amerikaanse burgeroorlog (1760-1770), tijdens de hoogdagen van het 'muckraken' (1902-1912) en ten tijde van de oorlog in Vietnam en het Watergate-schandaal (1960-1970). Op die momenten is er volgens Feldstein een wisselwerking tussen de roep om maatschappelijke hervormingen en de bloei van de onderzoeksjournalistiek (Kussendrager, 2007, p.18).
(2) Bij de tweede categorie is er een klein aanbod maar zorgen sociale spanningen voor een hoge vraag naar onderzoeksjournalistiek. Die hoge vraag komt er door economische ontwrichting en politieke chaos. Maar door het gebrek aan mediacompetitie is er sprake van een status quo, en wordt er geen onderzoeksjournalistiek bedreven. Dat gebeurde in de Amerikaanse geschiedenis twee maal: tijdens de 'Populist Era' (1890-1900) en tijdens de 'New Deal Era' (1935-1945).
(3) De derde categorie wordt gekenmerkt door een hoog aanbod maar een kleine vraag. Dit wordt vaak gekoppeld aan de sensatiejournalistiek en tabloidisering. Dat gebeurde in de Amerikaanse geschiedenis tijdens de jaren 1830 met de 'penny press' in GB en de VS. Maar ook de situatie vandaag linkt Feldstein aan deze derde categorie. Er is een overvloed aan informatie door bijvoorbeeld de vele TV-kanalen en het internet, maar de vraag naar onderzoeksjournalistiek blijft klein. Dit leidt meer tot onthullingsjournalistiek dan tot echte onderzoeksjournalistiek. Er is een hoog aanbod aan schandalen, maar die worden bij het publiek niet gesmaakt wat uitmondt in de verdere sensationalisering van verhalen. De nadruk ligt daarbij op de onthullingen en niet zozeer op diepgravende onderzoeken.
(4) De vierde categorie wordt door Feldstein omschreven als de 'Dark Ages'. Dat gebeurde in de Amerikaanse geschiedenis twee maal: in het midden van de 19de en in het midden van de 20ste eeuw.

[4] Enkele voorbeelden zijn: Anderson & Benjaminson (1976); Protess et al. (1991); Ettema & Glasser (1998); Armao (2000); Greenwald & Bernt (2000); de Burgh (2008).

[5] Er werd gekozen om Vlaanderen en dus niet België te nemen als geografisch afgebakend gebied. Deze afweging werd gemaakt omwille van het fundamenteel verschillend medialandschap in Vlaanderen en Wallonië. 'With the exception of the national news agency Belga, Belgian [...] media organizations have ceased to exist. [...] In addition, media consumption patterns are dramatically different. [...] The North and the South of the country have each developed into their own imagined communities (Anderson 1983). This in practice means that the countries' regional media focus on their 'own' community' (Terzis, 2009, p.95). Daarnaast zijn 'both the educational system and the media system [...] the competences of the language-based Communities' (Terzis, 2009, p.95). Doordat we enkel de situatie in Vlaanderen analyseren, bestaat aldus het voordeel dat er geen constante vergelijking gemaakt moet worden met het andere landsgedeelte. Zo vervallen we niet in een comparatieve studie.

[6] Armao (2000, p.36) laat het bijvoorbeeld niet na te vermelden dat het Amerikaanse fenomeen van 'literature of exposure' nu verspreid wordt over de hele wereld doordat 'journalists around the world emulate

techniques and news values learned in this country, increasingly exposing corruption, critically examining institutions and standing up for the oppressed.'

[7] Het is een karakteristiek die eigen is aan de sociale wetenschappen, waar de invulling van een term evolueert en een andere invulling krijgt naargelang de plaats en/of tijd.

[8] De term 'Muckraker', letterlijk vertaald 'mestharker', verwijst naar het type journalist dat in de vroege 20ste eeuw heel wat wantoestanden blootlegde, en zich zo inschreef in de traditie van de onderzoeksjournalistiek. Een 'muckraker' rapporteert vooral over criminaliteit en corruptie. De term werd in 1906 door president Roosevelt verzonnen. Het was eerst bedoeld als een scheldwoord, maar zou later door de journalisten als geuzennaam worden overgenomen. Zie ook *Bijlage 7.*

[9] De eerste werkbare definitie kwam er vanuit de Vlaams-Nederlandse organisatie 'Vereniging van Onderzoeksjournalisten' (VVOJ) in 2002.

[10] Waar en van wie een onderzoeksjournalist z'n informatie vandaan haalt.

[11] Hoe een onderzoeksjournalist z'n informatie vindt.

[12] Practices kunnen met elkaar gecombineerd worden. We splitsen daarom niet op naar bronnen, methodes en technieken aangezien deze categorieën niet strikt te hanteren vallen en de onderverdeling niet relevant is voor deze literatuurstudie.

[13] De basisregel daarbij is dat je pas iets kan publiceren wanneer twee onafhankelijke bronnen de feiten bevestigen.

[14] Die bronnen met een grote autoriteit zijn in Vlaanderen, anno 2008, collega-journalisten, overheden en onderzoekers (De Keyser, 2010, p.86).

[15] Wie de bron juist zal zijn, hangt af van onderzoek tot onderzoek. Er is geen bepaalde gradatie op te merken in de bron die de onderzoeksjournalist het meest zal opzoeken. In Vlaanderen blijkt wel dat onderzoeksjournalisten informatie van elitebronnen en belangenorganisaties een stuk belangrijker achten dan hun collega-journalisten (De Keyser, 2010, p.88). Elitebronnen zijn overheden, politici of onderzoekers. Blijkbaar zijn overheden en onderzoekers dus niet enkel efficiënte bronnen, maar ook bronnen die originele informatie aanbieden. Een 'onderzoeksjournalist' werd door De Keyser (2010, p.87) beschouwd als 'journalisten die aangaven dat ze voornamelijk met research bezig zijn. Omwille van de leesbaarheid noemen we hen onderzoeksjournalisten, maar die term is dus niet volledig correct'.

[16] Bakker et al. (1991, p.173-175) onderscheidt vier soorten lekken: het morele lek (lek praat uit verontwaardiging); het lek uit profijt; het politieke lek (lek wil besluitvorming/publieke opinie beïnvloeden); het journalistieke lek (lek praat om berichtgeving bepaalde richting te geven).

[17] Snowden in de PRISM-affaire en Manning bij de Wikileaks zijn internationale voorbeelden. De Hazodi-affaire (2011) is een Vlaams voorbeeld.

[18] Het Watergate-schandaal, wat geldt als schoolvoorbeeld van onderzoeksjournalistiek, zou er bijvoorbeeld nooit gekomen zijn zonder het bekendste lek in de geschiedenis van het genre: 'Deep Throat'.

[19] Bakker et al. (1991, p.179) haalt aan dat door de ontzuiling van politieke structuren, openbaarheid een onderdeel wordt van de politieke cultuur. Geheimhouding kon vroeger beter doordat politici en industriëlen werden aanzien als excellenties en de media braaf waren voor de elite van hun zuil. Ook Deltour (1996, p.64) schrijft de toevloed van vertrouwelijke informatie toe aan ontzuiling, maar haalt ook aan dat lekken steeds

meer deel uitmaken van een bepaalde mediastrategie. Er bestaan echter nog andere redenen. Sensationalisering van de berichtgeving zorgt er volgens verschillende auteurs (Deltour, 1996; Bakker et al., 1991 e.a.) voor dat journalisten sneller een onbetrouwbare bron toch een platform geven. Een derde oorzaak kunnen de technologische veranderingen zijn, die toelaten om grotere stukken informatie makkelijker te transporteren. Zo kan een ambtenaar of werknemer makkelijker geheime informatie transporteren. Een vierde oorzaak kan gezocht worden in het groeiend gedeelte van informatie dat aan de burger wordt onthouden, vanwege de bedrijven of de overheid. Een vijfde oorzaak kan op Belgisch niveau geworden bij de recente wettelijke bescherming van een bron. Uit vrees voor – meestal juridische – gevolgen wil de klokkenluider meestal niet genoemd worden als bron. Dit kan doordat de journalist het lek anonimiseert door gebruik te maken van het bronnengeheim. In België werd die bescherming pas laat erkend (zie infra). Een laatste reden is de recente wettelijke Europese bescherming van klokkenluiders. Klokkenluiders kunnen, 'onder omstandigheden, beroep doen op een verstrekkende bescherming van art. 10 EVRM.' Er zijn hier zes criteria aan verbonden. 'Het openbaar maken van interne informatie kan dus slechts gerechtvaardigd zijn als de werknemer of ambtenaar met het aanklagen van bepaalde wanpraktijken niet terecht kan bij de werkgever of dienstchef of bij enige andere overheidsinstelling of orgaan (1). Ook moet rekening gehouden worden met de aard (2) en de authenticiteit van de informatie en mag van werknemers of ambtenaren in die omstandigheden verwacht worden dat zij hun informatie zorgvuldig checken en dat de informatie die zij doorspelen accuraat en betrouwbaar is (3). Tegelijk verwijst het Hof naar de schade die berokkend wordt door het openbaar maken van de interne, confidentiële informatie (4) en naar het motief dat aan de basis ligt van de klokkenluidende werknemer of ambtenaar (5).' 'Tenslotte moet rekening gehouden worden met de aard of de strengheid van de sanctie die de lekkende werknemer/ambtenaar oploopt (6)' (Voorhoof, 2011, p.54-57).

[20] Zo leidt een zoektocht door archieven, de zogenaamde 'paper trail', heel vaak tot onverwachtse ontdekkingen.

[21] Vanaf de jaren '70 speelt dit baseren op officiële documenten een belangrijke rol in de traditie van de Amerikaanse onderzoeksjournalistiek (Lievens, 2005, p.41). De aanwezigheid in de VS van onderzoeksjournalistiek en de afwezigheid ervan in Europa zou een groot verschil gaan uitmaken in de manier waarop die werd bedreven.

[22] Op federaal niveau is het artikel 32 van de Grondwet die dat regelt. In Vlaanderen werd die wet verder op punt gesteld door een Vlaams Decreet van 2004.

[23] Respectievelijk amper 6% en 7% van de journalisten en onderzoeksjournalisten past ze in 2008 toe (De Keyser, 2010, p.93).

[24] Zo leidt de overvloed aan informatie paradoxaal genoeg niet altijd tot een kwalitatieve verbetering van de journalistiek (Paulussen, 2004, p. 194).

[25] In 2013 stelt bijna negen op de tien journalisten 'dat het vandaag belangrijk is om zich aan te passen aan nieuwe technologieën [...]. Ook efficiënt omgaan met het internet (92%) wordt door de journalisten hoog ingeschat' (Raeymaeckers et al., 2013, p.24). Recente cijfers over het gebruik van internet bij onderzoeksjournalisten zijn er niet.

[26] 71% van de Vlaamse onderzoeksjournalisten zou dagelijks een telefonisch interview afnemen, tegenover 54% van de gemiddelde journalisten. Voor een interview zonder telefoon zijn de percentages respectievelijk 41% en 38%.

[27] De 'draaikolkstrategie' is de methode daartoe. Die wordt beschreven door Engelman (1991, p.103). In het begin beperkt de onderzoeksjournalist zich tot de buitenste cirkels. In deze beginfase worden mensen geïnterviewd die niet onmiddellijk betrokken zijn bij het onderwerp van het verhaal. Pas daarna wordt er geprobeerd om dichter bij het centrum te komen door mensen te interviewen die meer betrokken zijn bij het onderwerp. Het dubbele voordeel aan deze techniek ligt hem erin dat je een grondige dossierkennis opbouwt terwijl er toch geen slapende honden worden wakker gemaakt. Zo kunnen de betrokken instanties ook geen informatie proberen te verbergen terwijl de onderzoeksjournalist die aan het lospeuteren is.

[28] CAR is één van de meer wetenschappelijke manieren om aan verslaggeving te doen en wordt door Meyer (1979) bestempeld als 'Precision Journalism'.

[29] Ook van Eijk (2005, p.239) ziet dat CAR voornamelijk populair is in landen waar een actieve organisatie de onderzoeksjournalistiek steunt en ziet dat 'promoting computer-assisted reporting is a typical aspect of a professionalisation process in journalism.'

[30] Vooral vanaf de jaren '90, met de komst van goedkope PC's. Zo werden er al enkele Pulitzer en andere prestigieuze prijzen uitgereikt aan onderzoeksprojecten die van CAR gebruik maakten (Lievens, 2005, p.42) en bestaan er tal van boeken over deze methode (Debeer, 2009, p.35).

[31] Debeer (2009, p.48) zelf komt tot dezelfde conclusie na het ondervragen van enkele Vlaamse onderzoeksjournalisten: 'Verschillende ondervraagden hadden nog nooit van deze technieken gehoord, en degene die CAR wel al kenden, hadden het nog nooit toegepast'.

[32] Er bestaan drie belangrijke vormen van CAR:

1) Statistische pakketten kunnen een heel belangrijke rol spelen in een onderzoek aangezien ze enorm veel data met heel wat rekenwerk kunnen verwerken. Het meest gebruikte statistische pakket is SPSS. Het vergt echter een grondige voorkennis voordat je dit programma kan gebruiken. Voorkennis waarover niet veel (onderzoeks)journalisten beschikken. Het is een reden waarom het nog altijd zo weinig wordt gebruikt door hen.

2) Bij Webscraping haal je bepaalde data van internet met software om die dan te verwerken. Je zuigt databanken leeg die niet met die bedoeling zijn opgemaakt.

3) De sociale netwerkanalyse is een laatste vorm van CAR. Het brengt relaties in kaart tussen personen, organisaties, computers of andere data verwerkende eenheden. Het wordt gezien als de (tot nog toe) laatste stap in CAR. Het wordt gebruikt om de verstrengelde banden aan te tonen bij bijvoorbeeld ondernemers of terroristische organisaties. Het kan ook worden gebruikt om na te gaan wie de machtigste connecties heeft in een gemeenschap (Debeer, 2009, p.76-77).

[33] In 'Juridische en ethische bekommernissen' staat vermeld wanneer je als journalist mag misleiden om aan informatie te komen.

[34] In Vlaanderen werd nog niet zo vaak gebruik gemaakt van undercoverjournalistiek. Maar wanneer dit wel het geval was, had het meestal niets te maken met onderzoeksjournalistiek. In 2007 formuleerde de 'Raad

voor de Journalistiek een richtlijn over undercoverjournalistiek. Sindsdien werden er zes klachten ingediend omdat de journalist gebruik maakte van undercoverjournalistiek.

[35] In verschillende projecten ging hij maandenlang undercover. Zijn geheim gehouden identiteit liet hem toe om zo toegang te krijgen tot plaatsen die zonder zijn cover niet toegankelijk waren. Hij onthulde op die manier heel wat wantoestanden.

[36] Om exact te zijn 86,2% (Paulussen, 2004, p.156).

[37] Die berusten, heel summier, op de volgende principes: het respecteren van de privacy, geen gebruik maken van bronnen die voor de journalist anoniem zijn, de berichtgeving enkel op feiten laten berusten, de waarheid eerbiedigen en geen oneerlijke methodes gebruiken om aan informatie te komen (De Waele, 2001, p.35).

[38] Hoewel dit niet altijd zo hoeft te zijn, zie definiëring.

[39] Ze meten de morele waarde van een handeling af aan de bijdrage die deze handeling levert aan het algemeen nut. Wanneer de wantoestand die ze willen blootleggen een groter onrecht inhoudt dan hun acties, zijn ze volgens journalisten gerechtvaardigd. Ze gebruiken dus een andere morele standaard dan in een normale situatie (Winch, 2000, p.125).

[40] In grote lijnen is dit ook hoe de 'Raad voor de Journalistiek' er in Vlaanderen over denkt als het specifiek gaat over undercoverjournalistiek. De RvdJ voegt er nog één voorwaarde aan toe: de undercoveroperatie moet worden goedgekeurd door de hoofdredactie. De Richtlijn over Undercoverjournalistiek valt te lezen in *Bijlage 3*.

[41] Zoals zal blijken was dit het geval tijdens de jaren '90 in Vlaanderen.

[42] Wanneer onderzoeksjournalisten een verhaal uitspitten, gaan die meestal over onderwerpen die het establishment niet van hun mooiste kant toont. Als onderzoeksjournalist kan je er dan ook op rekenen dat de antagonisten van dat verhaal er alles aan zullen doen om je aan te vallen (Takabu, 2005, p.8).

[43] Wanneer een belangrijke zaak wordt gewonnen door een aanklager, ontmoedigt men hierdoor andere (onderzoeks)journalisten om hetzelfde te doen. Wanneer er een zaak voor de rechtbank komt kan dat, ongeacht de uitkomst van het vonnis, het leven van een onderzoeksjournalist heftig door elkaar doen schudden, laat Barr (2000, p.157) nog weten.

[44] Toch is dit niet onbelangrijk, aangezien uit internationaal onderzoek blijkt dat steeds meer journalisten werken met een freelancestatuut.

[45] De survey werd uitgevoerd in Zweden in het begin van de jaren '90.

[46] Natuurlijk mogen hier niet de foute conclusies uit worden getrokken, alsof onderzoeksjournalistiek niet duurder zou zijn dan gewone journalistiek. Het blijkt gewoon niet de belangrijkste reden te zijn waarom kranten nu wel of niet aan onderzoeksjournalistiek doen. Een grote krant die een zo groot mogelijk lezerspubliek wil bereiken om zo veel mogelijk winst te maken zal waarschijnlijk veel minder aan onderzoeksjournalistiek doen dan een kleine krant met beperkte middelen die af en toe systematische wantoestanden of maatschappelijke fenomenen wil opsporen. Onderzoeksjournalistiek gaat daarmee volledig in tegen de trend van winstmaximalisatie. Het is dus per definitie anti-commercieel, aldus Desmet (Geciteerd in: Caenen, 1998, p.30).

[47] De Morgen

[48] Ook al doet een journalist aan onderzoeksjournalistiek in zijn vrije tijd, het stuk wordt niet gepubliceerd Redenen om niet te publiceren kunnen van politieke (vooral in gepolitiseerd medialandschap), commerciële (vooral wanneer mediabedrijf financieel sterk afhangt van adverteerders die door reportage in slecht licht kunnen komen) of persoonlijke (vooral bij persoonlijke banden tussen redactie en onderwerp in kwestie) aard zijn (van Eijk, 2005, p.248-252).
[49] Wanneer een journalist aan onderzoeksjournalistiek doet in zijn vrije tijd, wordt het resultaat ervan gepubliceerd. Dit model is 'abundant throughout Europe' (van Eijk, 2005, p.249) en voornamelijk in landen waar geen echte traditie van onderzoeksjournalistiek bestaat. Het is mooi om een onderzoeksjournalistiek verhaal te hebben, maar er is geen tijd en/of geld voor op de redactie (van Eijk, 2005, p.248-252).
[50] De artikels die het resultaat zijn van onderzoeksjournalistiek krijgen een goede plaats in het medium Onderzoeksjournalistiek gebeurt op een min of meer regelmatige basis (van Eijk, 2005, p.248-252).
[51] De journalisten in dat departement wijden zich, ongeacht het onderwerp dat ze behandelen, aan onderzoeksjournalistiek (van Eijk, 2005, p.248-252).
[52] Er gebeurt veel teamwork. Als dit gebeurt, gaan journalisten zich gaan groeperen al gelang naar hun ervaring en bronnen. Dit is het meest gecompliceerde model, aangezien niet iedereen tegelijk aan onderzoeksjournalistiek kan doen. Het vraagt een heel zorgvuldige planning van middelen en tijd. Dit model is het zeldzaamst. Maar het hoeft niet per se duur te zijn (van Eijk, 2005, p.248-252).
[53] Ten eerste is de keuze aan topics veel breder, ten tweede krijgen journalisten meer ondersteuning en ten derde worden de vaardigheden aangescherpt. Bij de eerste drie modellen gaat het initiatief uit van de journalist, bij de laatste drie van de redactie.
[54] Dat leidt niet per se tot betere onderzoeksjournalistiek, maar het biedt betere waarborgen dat er in de eerste plaats aan onderzoeksjournalistiek wordt gedaan.
[55] Voorbeelden: Caenen (1998); Tabaku (2005); Goossens (2006);...
[56] Voorbeeld: van Eijk (2005).
[57] De focus van het onderzoek ligt op de voorbije 40 jaar, met andere woorden vanaf de jaren '70. Dat komt omdat de jaren '70 zowel op internationaal vlak als in Vlaanderen gezien wordt als een breuklijn (veel meer dan bijvoorbeeld de Tweede Wereldoorlog) op vlak van onderzoeksjournalistiek. Het Watergate-schandaal wordt daarin gezien als een belangrijkste mijlpaal. Dit schandaal werd zowel in de VS als daarbuiten gezien een soort katalysator om aan onderzoeksjournalistiek te doen (van Eijk, 2005, p.16). In Vlaanderen was de RTT-zaak de belangrijkste doorbraak voor de onderzoeksjournalistiek.
[58] Die segmenten hadden elk eigen scholen, verenigingen, partijen, vakbonden, en dus ook kranten.
[59] Zij vergelijken in 'Comparing Media Systems' (Hallin & Mancini, 2004) de mediasystemen in de verschillende Europese landen. Ze kwamen tot een theorie waarin ze de 18 bestudeerde landen onderbrachten in drie modellen. België wordt door hen geclassificeerd onder het 'democratisch corporatistisch' model, hoewel het ook karakteristieken gemeen heeft met het 'gepolariseerde pluralistische' model. In het democratisch corporatistisch model vertonen de media een duidelijke politieke oriëntatie en ligt de nadruk op commentaar georiënteerde journalistiek en niet zozeer op het neutraal verslagen van feiten. de Ridder (2001, p.83), redacteur bij De Standaard in de jaren '60, '70 en '80 geeft hen gelijk. 'De toekomst is aan de kranten die volledig en objectief informatie verschaffen. Dit was, zelfs na mei 1968, een wel zeer

gewaagde stelling.’ Het geeft aan hoezeer men op veel redacties nog geloofde in de opiniërende en literaire journalistiek.

[60] De Bens & Østbye (1998, p.15) geven daar drie verklaringen voor. Het slechte management van de pers door politieke partijen, vooral dan de partijen aan de linkerkant van het politieke spectrum is een eerste oorzaak. Ten tweede was er een probleem om advertenties aan te trekken, onder andere door de politieke kleur van de kranten. Een derde en laatste reden is het publiek dat minder geïnteresseerd is in politiek. Mensen zijn steeds minder geneigd om kranten te lezen die een politieke mening uitdrukken, en prefereren steeds meer neutraal of ‘objectief’ nieuws. Zoals gezegd vormde 1968 een scharnierjaar in dit alles.

[61] Een aantal auteurs ziet er een versmalling van het pluralisme en een toenemende homogenisering van het nieuwsaanbod in. Andere kaarten aan dat journalisten juist meer kansen krijgen om aan onafhankelijke, kritische berichtgeving te doen (De Bens & Raeymaeckers, 2010, p.68). Waarschijnlijk ligt de waarheid ergens in het midden.

[62] Frenkel (Geciteerd in: Hallin & Mancini, 2004, p.41) geeft de drie sleutelelementen aan van journalistieke professionalisering: de journalistieke autonomie, het bestaan van gedeelde standaarden en het concept van journalistiek als een publieke dienstverlening. Redacties kunnen enkel autonoom functioneren wanneer ze kunnen weerstaan aan zowel externe (commerciële en politieke druk) als interne (mediaconcentratie, tabloidisering en werkdruk) druk. De standaarden zijn gedeeld wanneer ze door een groot deel van de journalisten worden aanvaard. Dit kan doordat er in dat land een deontologische code en een zelfregulerende instantie bestaat, die inbreuken op die code vaststelt. Die standaarden moeten ook aangeleerd worden. Daarom is een goede opleiding ook een must voor journalisten. Die opleiding komt ook van pas omdat de journalisten een taak hebben als publieke dienstverlener. Ze moeten immers het publiek op een zo onafhankelijk mogelijke manier informeren, zonder daarbij de kwaliteit uit het oog te verliezen.

[63] De Code bestaat uit twaalf beginselen. Bescherming van informatiebronnen en onafhankelijkheid zijn twee belangrijke elementen.

[64] In 1995-1996 bood Vlekho (vandaag HUB) als eerste hogeschool een postgraduaat in de Journalistiek aan. In 2002-2003 volgde de Lessiushogeschool (vandaag Thomas More) (Terzis, 2009).

[65] Mede dankzij de invoering van de BAMA-structuur (Terzis, 2009, p.97). Daarvoor waren er wel al opleidingen die focusten op journalistiek, maar vanuit een breder kader. Die vonden plaats binnen de opleiding Gegradueerde Communicatiebeheer. In 2004-2005 ontstonden door de BAMA-hervormingen maar liefst zes nieuwe hogeschoolopleidingen Journalistiek (Artevelde, Erasmushogeschool Brussel, Hogeschool West-Vlaanderen, Plantijn Hogeschool, Xios Hogeschool en Katholieke Hogeschool) (VLHORA, 2007).

[66] Bij een visitatie aan de journalistieke opleidingen in 2014 vroeg visitatiecommissie zich af ‘of het realistisch is om zes opleidingen te laten bestaan. Zo een groot absorptievermogen heeft het werkveld niet’ (VLUHR, 2014, p.1).

[67] In 2004-2005 bood de UGent een Master na Master in de Journalistiek aan. Die werd na 2006 omgevormd tot een volwaardige Master-richting, naast de drie reeds bestaande Masters in de Communicatiewetenschappen.

[68] De Master aan de Lessiushogeschool (vandaag Thomas More), aan de Erasmushogeschool en aan Vlekho (vandaag HUB).

[69] Er werd geen journalistiek statuut vastgelegd, noch hield het een oprichting of organisatie in van een 'orde van journalisten', noch van een deontologische persraad. Evenmin stelde de wet een monopolie in ten voordele van de beroepsjournalist (Paulussen & Raeymaeckers, 2010; Voorhoof, 2011).

[70] Baker (2002, p.178) zegt dat het mediapluralisme vermindert, zelfs in het geval van vrije concurrentie. 'If a media entity's "voice" reflects the owner's attitudes, and if most owners come from the same social class and hold similar views, pluralistic diversity is unlikely'.

[71] Die 'sacred cows' (personen en bedrijven), zullen de mediabedrijven beschermen. Berichtgeving over hen is dankzij hun relatie met het mediabedrijf, uit den boze. (De Brant, 2011, p.22)

[72] Dat is de tegenhanger van de Belgische Panorama die in Groot-Brittannië dezelfde naam draagt.

[73] Het jaar van de herlancering van de Britse Panorama.

[74] Wat wel vast staat, is dat het langzaam zou uitgroeien tot het vlaggenschip van de BBC. Hetzelfde kan, tot op zekere hoogte, gezegd worden van de Vlaamse Panorama.

[75] Dat zijn reportages die socio-economische problemen aankaartten.

[76] Het gaat over de Ibramco-affaire en het RTT-schandaal.

In de Ibramco-affaire wou Iran een olieraffinaderij bouwen in België, met als bedoeling een pijpleidingennetwerk aan te leggen doorheen België en haar buurlanden, waardoor een Iraans benzinenetwerk in België zou ontstaan. In maart '73 werd Ibramco gesticht. De stichting van het bedrijf, maar ook de start van de bouwwerkzaamheden gebeurde achter de rug van de regering. In april '73 bracht Schooten (een DS-journalist) dit verhaal aan het licht. De zaak zou nog enkele maanden aanslepen en werd opgevolgd door journalisten Ruys, De Ridder en Bohets. Die kwamen te weten dat de stichting van Ibramco vooral de BSP ten goede kwam. De BSP hoopte daarmee het Amerikaanse monopolie op de internationale handel te doorbreken.

Een maand later, ergens midden mei '73, kwam De Ridder met de RTT-affaire op de proppen. Een zekere Demaegt, ambtenaar bij de RTT (Regie voor Telegraaf en Telefoon), verklaarde in een interview dat de gebouwen, bestemd voor het RTT, niet meer openbaar werden uitbesteed, maar dat een onbekende en enorm dure privéaannemer dit ging doen. Deze privéaannemer had sterke banden met toppolitici. Het was de start van het RTT-schandaal.

[77] Knack had als opinieweekblad in Vlaanderen geen monopolie maar zou dat wel verkrijgen vanaf de jaren '80. In de jaren '70 moest het nog concurreren met Spectator. Dat was een bijlage van De Nieuwe Gids, gelanceerd in 1945, dat zou uitgroeien tot een wekelijks magazine in 1964 (De Bens & Raeymaeckers, 2010, p.332). Het profileerde zich vanaf de jaren '70 tot hét informatieve en duidende magazine bij uitstek. Maar door het gebrek aan interesse bij de uitgever en de weinige investeringen in Spectator werd het weggeconcurreerd door Knack. Tot op vandaag blijft dit het enige serieuze wekelijkse nieuwsmagazine in Vlaanderen. Humo werd immers nog niet gezien als volwaardige concurrent. Een reden voor de monopoliepositie die Knack in de jaren '80 verwierf kan niet meteen gevonden worden. van Eijk (2005, p.230-231) haalt aan dat een sterk aanbod van kwaliteitskranten een oorzaak kan zijn, hoewel dit in Vlaanderen hoogst waarschijnlijk niet van toepassing was in de jaren '70. Ook een te kleine markt zou

kunnen verklaren waarom er naast ‘nack geen tweede nieuwsmagazine kan bestaan. Meer onderzoek omtrent dit onderwerp is noodzakelijk. De beginperiode van Knack was niet makkelijk. De eerste hoofdredacteur zag meer heil in het brengen van misdaadverhalen uit het buitenland dan over pakweg de veiligheid in Brussel (de Ridder, 2001, p.91). Met de tweede hoofdredacteur, Frans Verleyen, kwam Knack in wat stabieler vaarwater terecht. Toch kreeg het weekblad nog niet zo veel aandacht, zeker al niet in politieke kringen (Everaerts, 2011, 22 februari).

[78] Hallin & Mancini (2004) verklaren dit fenomeen door de verschuiving die plaatsvindt naar een meer informatiegeoriënteerde journalistiek.

[79] In Chili merkte hij dat de politieke gevangen van Pinochet in bedwang werden gehouden met Belgische FAL-geweren. Het leidde ertoe dat hij een jaar later de reportage "De één zijn dood, de andere zijn brood" (1974) draaide rond de Belgische wapenhandel (Lievens, 2005, p.104).

[80] Toen hij in ’74 groen licht kreeg van de BRT om een documentairereeks te maken, wilde hij dit enorm grondig doen. Hij doorspitte heel wat dossiers en archieven om informatie te verzamelen. Het meeste werk kroop echter in de meer dan driehonderd getuigen die hij voor de reeks interviewde. Het uiteindelijke resultaat zou uiteindelijk getoond worden op de BRT vanaf 1982 (8 jaar later). In z’n documentaires rekende hij genadeloos af met het dubieuze oorlogsverleden van zijn landgenoten (Lievens, 2005).

[81] Bij de rechten gaat het over het recht op toegang tot informatie, redactionele autonomie, consultatieverplichting van de redactie in geval van aanwerving, ontslag, overplaatsing en bevordering van de journalisten… De plichten accentueren de waarheidsverplichting, toezicht op volledigheid en authenticiteit van informatie, eerbiedigen van privacy, bewaren van het bronnengeheim… (Voorhoof, 2003, p.438)

[82] Dit deed het effectief toen de Belgische regering via het wetsvoorstel-Suykerbuyck de kranten verbood om namen van personen die te maken hadden met het gerecht, te publiceren. De AVBB schoot dit voorstel af, aangezien bij een strikte toepassing van de regel het niet meer mogelijk zou geweest zijn om aan onderzoeksjournalistiek te doen.

[83] In 1995 zijn er in Vlaanderen geen dagbladen meer die nog eigendom zijn van een partij of een vakbond (De Bens & Raeymaeckers, 2010, p.98)

[84] Er moet nog worden aangehaald dat over onderzoeksjournalistiek in de geschreven pers in Vlaanderen tijdens de jaren ’80 niet veel bekend is. Waarom er toen minder (of anders?) aan onderzoeksjournalistiek werd gedaan proberen we zo goed mogelijk te verklaren door de bredere lijnen van het medialandschap weer te geven. Maar de dieper achterliggende oorzaken zouden verder onderzocht moeten worden.

[85] Vooral de katholieke en liberale partijen waren blij met de komst van de nieuwe zender. Ze vonden dat de berichtgeving op de openbare omroep immers ‘te progressief’ was (Deltour, 1996, p.52). Een van die progressieve boegbeelden, alhoewel door hemzelf zeker niet zo gewild, was ongetwijfeld Maurice De Wilde. Hij was altijd even kritisch tegenover de socialistische partij als ten opzichte van andere partijen.

[86] Ook dit is volgens de pragmatische definitie over onderzoeksjournalistiek van het VVOJ echter onderzoeksjournalistiek.

[87] Door de monopoliepositie van de BRT kon de zender zich permitteren om niet al veel rekening te houden met de kwaliteit van het geleverde materiaal. De concurrentie vanuit Nederland begon hierdoor heel sterk te

spelen aangezien daar wel werd ingespeeld op het publiek door het brengen van een meer kwaliteitsvolle programmering.

[88] 'De nieuwe stijl, gestoeld op dramatische getuigenissen en een (sic.) dynamische camera's sloeg duidelijk aan bij het VTM-publiek' (De Clerck, 1994, p.28)

[89] Waarmee we niet gezegd willen hebben of die traditie nu ontbrekend is of niet.

[90] Voorbeelden in: Bakker et al. (1991); Caenen (1998); Van den Bossche (1999). Ook conferenties over wat nu onderzoeksjournalistiek zou heten, werden toen gehouden onder de noemer 'onthullingsjournalistiek'.

[91] Output: gericht op het effect

Input: diepgravend en kwaliteitsvol

[92] De belangrijkste dossiers die hij behandelde waren de zaak rond de bende van Nijvel ('82-'85), het Agustaschandaal ('88) en de moord op Cools ('91).

[93] De Bock over onderzoeksjournalistiek: 'Onderzoeksjournalistiek [...] is aartsmoeilijk. Maar zolang de 'betere' getuigen blijven zwijgen als waren zij vermoord, blijft ons werk nodig' (De Bock, 1995, 11 maart)

[94] Zo kwam Douglas De Coninck in het jaar '95 bijvoorbeeld met een volledige artikelenreeks over projecten van de Belgische ontwikkelingssamenwerking die op een doelmatige manier gedoemd waren te mislukken.

[95] De politie-inval had te maken met de Agusta-affaire. Die vindt zijn oorsprong in het kruisen van twee zaken. Er was enerzijds het miljardencontract tussen het ministerie van Landsverdediging en het Italiaanse bedrijf Agusta. Anderzijds was er het onderzoek naar de moord op André Cools. Het schandaal zou uitdraaien op hét politiek-financieel schandaal bij uitstek van de jaren '90 in België. (Vandeneede, 1996, p.28)

[96] Ook de redacties van Pour, Humo en Le Vif-L'Express werden door gerechtelijke medewerkers doorzocht.

[97] Het belangrijkste proces in verband met bronnenbescherming zou op Europees vlak (Goodwin tegen VK) plaatsvinden, en dat pas in 1996.

[98] Heel wat juristen en perslui vonden dat er wat moest gebeuren. Zonder anonimiteit kunnen tipgevers immers terugschrikken om informatie te leveren die eigenlijk bestemd zou moeten zijn voor het publiek. Het gevolg daarvan zou zijn dat de rol van de pers als waakhond in gevaar komt. Onderzoeksjournalisten zouden daardoor bijvoorbeeld veel moeilijker informatie naar buiten kunnen krijgen (Deltour, 1996).

[99] Meer dan vroeger is 'de media onder permanente druk [...] komen te staan van lezers, kijkers en luisteraars.' 'Sinds 1990 vertoont de globale oplage van kranten en tijdschriften een permanent dalende lijn, die slechts in 1993 heel lichtjes doorbroken werd.

[100] Dit kan gebeuren via huiszoekingen of rechtszaken om de bron van het artikel te weten te komen, het recht op antwoord, een publicatieverbod, het oplaten van ballonnetjes over andere zaken,...

[101] Journalisten lieten zich leiden door scoops en die waren er genoeg.

[102] Het is dus niet dat er geen wantoestanden rond bedrijven werden blootgelegd. Er was gewoon meer aandacht voor het politieke veld.

[103] Zo zouden ze bepaalde publicaties kunnen tegenhouden.

[104] Samen met de inhoudelijke complexiteit en de zorgvuldigheidsvereisten in de behandeling lieten de werkdruk binnen de Raad toenemen.

[105] In 1995 ging er een klacht over undercoverjournalistiek. In 1998 was er een klacht over de schending van het bronnengeheim. Dit had te maken met de X1-affaires. Er waren ook nog andere relevante uitspraken gedaan die hier niet verder worden besproken.

[106] Zo zou er enerzijds een probleem zijn door het overaanbod studenten die journalistiek studeerden terwijl anderzijds de vraag over het nut van zo'n diploma in twijfel wordt getrokken (De Keyser, 2010, p.40).

[107] De meeste invloeden van professionalisering werden al besproken. Ten eerste worden er bepaalde technieken ontwikkeld als beroepsjournalist. Ten tweede zullen de redenen om onderzoeksjournalistiek werk te verrichten, niet meer vertrekken vanuit politieke of persoonlijke motieven maar vanuit een professioneel motief. Ten derde zal een deontologische code leiden tot minder onethische praktijken.

[108] Uit onderzoek blijkt dat redacties die aan onderzoeksjournalistiek doen, creatiever zijn en veel vrijer zijn in hun handelen. Ook het redactionele beheer zou verschillen. Het werd sterker en competenter geacht en zou minder autoritair zijn dan in redacties die niet aan onderzoeksjournalistiek doen (von Krogh, Geciteerd in: van Eijk, 2005, p.246).

[109] Toch hoeft de oprichting van een instituut ter bevordering van de onderzoeksjournalistiek, na een eerste grote opstoot van onderzoeksjournalistiek, niet zo vreemd te zijn. Het doet denken aan de eerste belangrijke opstoot van het genre in de Verenigde Staten (1902-1912). De 'muckraking'-periode zorgde voor een eerste golf van professionalisering (zie *Bijlage 7*).

[110] Een andere reden ligt volgens een oud-jurylid van het FPD in het feit dat het geld zou blijven liggen als het FPD enkel onderzoeksjournalistiek zou ondersteunen, omdat in Vlaanderen de traditie niet bestaat om aan onderzoeksjournalistiek te doen (Tabaku, 2005, p.36)

[111] Het boek 'Ze zijn zo lief, meneer', de artikelenreeks 'Witte Olifanten' en de reportage 'Bloed op het vlees' zijn er enkele van.

[112] Peter Vandermeersch bij de oprichting van het FPD in 1998: 'Gaan alle projecten uit het Fonds Pascal Decroos voltreffers zijn? Neen. Maar dank zij een initiatief als dit wordt de ruimte groter voor creativiteit en kritiek, voor zoeken en mislukken, voor herbeginnen en slagen. En dat is journalistiek' (Fonds Pascal Decroos voor bijzondere journalistiek, 1999, november).

[113] In totaal werden er 107 journalisten ondervraagd, waaronder 31 Vlamingen. Hieruit volgt de kwalitatieve data. Ook 77 verschillende redacties, zowel print als audiovisueel, zowel nationaal als regionaal werden aangesproken. Uit dat onderzoek volgt er kwantitatieve data (VVOJ, 2002).

[114] In totaal doen 343 journalisten geregeld aan onderzoeksjournalistiek in Vlaanderen en Nederland (VVOJ, 2002).

[115] 'Frenchspeaking Belgian press went clearly under [the] level of minimum investigation production' (Lallemand, Geciteerd in: Tabaku, 2005, p.14-15)

[116] Sommige journalisten zien de lancering van het FPD als een negatieve evolutie. Zo wordt het een alibi voor de schrijvende en de audiovisuele pers om de eigen verantwoordelijkheid verder terug te dringen, aldus Leo De Bock (Geciteerd in: Tabaku, 2005, p.37)

[117] In 2005 organiseerde de VVOJ ook de internationale 'Global Investigative Journalism Conference'. Door het organiseren van een wereldconferentie toonde de VVOJ dat ze enorm ambitieus is. Zo verwierf ze op korte tijd een internationale bekendheid.

[118] Dit is niet alleen het geval in Vlaanderen. 'It is possible to identify a sort of ecosystem for investigative journalists in Europe' (Baggi, 2011, p.42), concludeert Baggi na een studie over onderzoeksjournalistiek in Europa. De jaren '90 en '00 worden gekenmerkt door een hernieuwde aandacht voor onderzoeksjournalistiek. Dit is des te opmerkelijker omdat de journalistiek in Europa enorm divers is. Toenemende onvrede over de té marktgerichte aanpak van de redacties zou één van de redenen zijn waarom onderzoeksjournalistiek plots zo populair wordt.

[119] Op organisatorisch vlak kon de Raad de toevloed aan dossiers niet meer aan door te weinig personeel en een gebrekkige ondersteuning. Daarnaast had de Raad problemen met het structureel afdwingen van haar adviezen. Op deontologisch vlak doken er dossiers op waarbij er onenigheid binnen de Raad bestond.

[120] De professionalisering van de journalistiek vergrootte sinds het eind van de Tweede Wereldoorlog. De professionalisering van de onderzoeksjournalistiek bleef uit tot de jaren '00.

[121] Na de verdubbeling van de aanvragen bij het FPD in 2002 en 2003 viel dat getal terug tot 80, in 2012 zelfs tot 68, ondanks een stijging van het totaal toegekende bedrag (zie infra). Bij de VVOJ zien we een gestage daling van het percentage Vlamingen dat zich aansluit bij de organisatie.

[122] De dagbladmarkt werd toen volledig beheerst door twee grote groepen: De Persgroep, en Mediahuis. Bij de magazines is het voornamelijk Roularta en Sanoma Magazines die de markt in handen hebben. Ook op vlak van televisie is de markt geconcentreerd: VRT, Vmma en SBS Belgium zijn de drie grootste spelers.

[123] Dit zijn dan vooral de kwantitatieve methodes. Die worden echter nog bitter weinig toegepast in Vlaanderen.

[124] In 2010 lekt de klokkenluidersite WikiLeaks vertrouwelijke documenten die de wereldwijde, maar vooral de Amerikaanse diplomatie in verlegenheid brachten. Er werden honderdduizenden diplomatieke telegrammen (cables) openbaar gemaakt. Een aantal kranten werkten mee aan het publiceren van enkele van die cables. Hoewel hier niet van echte onderzoeksjournalistiek kan gesproken worden, maar meer van onthullingsjournalistiek, zorgden sommige onthullingen voor interessante informatie die door onderzoeksjournalisten dieper kon worden uitgezocht.

[125] 'Apache' startte in oktober 2009 officieel als 'De Werktitel'. Vier maanden later doopte de redactie de titel om tot 'Apache'. De site dient als een onafhankelijk forum voor diepgravende journalistiek. Ze wil vrij zijn van belangen en mediagroepen.

[126] Die site wil op een zo objectieve manier berichten over de wereld, zonder daarbij neutraal te willen zijn. Ze hanteren een anti-commerciële logica en willen net als 'Apache' zo ver mogelijk blijven van de mainstream content.

[127] Toch lijkt het alsof er een oplossing wordt gevonden voor dit probleem. Sinds 2010 steken steeds meer kranten, zowel in het buitenland als in België een deel van hun artikels achter een betaalmuur. In de VS begonnen The Wall Street Journal en The New York Times ermee. In Vlaanderen was het De Tijd die als eerste online gedeeltelijk betalend werd. In 2012 volgde Apache, de nieuwswebsite die enkel online te raadplegen is. Tijd zal uitwijzen of een betaalmuur het wondermiddel wordt van de krantensector.

[128] Bij freelancers leeft die overtuiging zelfs nog sterker: 85% van hen gelooft dat er minder ruimte is voor diepgravende onderzoeksjournalistiek

[129] Het is een aanvulling en een correctief op de grondwettelijk gewaarborgde persvrijheid en zorgt ervoor dat men zich kan wapenen tegen mogelijke misbruiken door de pers. Het recht van antwoord is grotendeels gelijklopend voor de gedrukte media als voor de audiovisuele media. Toch wijkt het op een aantal punten af. In de audiovisuele media is een nadrukkelijke aanwijzing van een persoonlijk belang aanwezig, kan het antwoord niet meer bedragen dan 4500 woorden of maximaal drie minuten leestijd en moet het gevorderd worden binnen de 30 dagen na de uitzending. In de gedrukte media volstaat het dat men expliciet of impliciet vermeld wordt, kan het antwoord niet meer bedragen dan 1000 lettertekens of maximaal het dubbele van de ruimte ingenomen door het artikel en moet het gevorderd worden binnen de drie maand (Voorhoof, 2011; Lievens, 2005). Ongeveer zeventig procent van die rechten op antwoord wordt afgewezen doordat ze niet conform zijn met de wettelijke vereisten (VVOJ, 2002, p.13). Toch mag de media de burger niet zomaar lichtzinnig een recht van antwoord ontzeggen. In geval van een onrechtmatige weigering kan dit leiden tot een correctionele vervolging die bestaat uit een geldboete. En dat onverminderd een mogelijkheid van veroordeling tot een schadevergoeding.

[130] Sedert enkele jaren wordt een grondige hervorming van de federale antwoordrechtwet voorbereid[130]. De 'lege ferenda' wenst onder andere het recht van antwoord eenvormiger te maken, het oneigenlijk gebruik ervan te vermijden en de inbreuken ervan te depenaliseren (Voorhoof, 2011). Er wordt echter geen vermelding gemaakt van een restrictie op het excessief gebruik ervan, noch wordt de repliek vanwege de redactie ingeperkt. Fundamenteel verandert er dus weinig wanneer het aankomt op de kwetsbaarheid van artikels die het resultaat zijn van onderzoeksjournalistiek. Het enige belangrijke element is de depenalisering van de onterechte weigering van de antwoordtekst. De weigering van een antwoordtekst is dus geen misdrijf meer, waardoor het kan zijn dat de uitgever makkelijker een recht van antwoord zal weigeren.

[131] Vanaf 1 januari 1995 heeft die wet directe werking krachtens Artikel 32 van de Grondwet. Die stelt dat 'ieder [...] het recht [heeft] elk bestuursdocument te raadplegen en er een afschrift van te krijgen, behoudens in de gevallen en onder de voorwaarden bepaald door de wet, het decreet of de ordonnantie'. In 1997 werd het door een andere wet geïntegreerd in het beleid van de Vlaamse gemeentes en provincies. In 1999 gebeurde er een verdere actualisering van deze twee wetten door het te gieten in het Vlaams openbaarheidsdecreet.

[132] Dit veranderde na 1995, toen de kluwen wetten, decreten, maar ook ordonnanties en uitvoeringsbesluiten de basisregels vastlegde voor de openbaarheid van bestuur.

[133] Daarnaast kaart hij aan dat de noodzakelijke actualisering van de inmiddels vijftien (nu bijna twintig) jaar oude federale wetgeving al jaren vakkundig van de politieke agenda wordt geschoven.

[134] In de 19de eeuw werd (door het Hof van Cassatie) de journalisten zelfs het zwijgrecht ontzegd. Dit betekende concreet dat journalisten zich niet konden onttrekken aan de verplichting om als getuige voor de rechter te verschijnen en onder ede de informatie voor te leggen waar de rechter (of het rechtscollege) om vroeg. Overigens kon het bronnengeheim ook worden aangetast door de mogelijkheid tot huiszoeking en inbeslagname. In Vlaanderen bestond er dan ook geen traditie om die bronnen op een of andere manier af te schermen (Voorhoof, 2011, p.48).

[135] 92% van de journalisten vinden het recht om bronnen geheim te mogen houden belangrijk, 69% vindt het zeer belangrijk. Voor de onderzoeksjournalisten liggen de cijfers zelfs nog iets hoger: respectievelijk 96% en 74% (De Keyser, 2010, p.88).

[136] Vanuit de Belgische rechtspraak werd toen tot tweemaal toe geponeerd dat de strafrechter op een impliciete manier het bronnengeheim kan aanvaarden door het ontslaan van de verplichting jegens de journalist om aanwezig te zijn op een rechtszitting. Ondanks deze positieve signalen bestond er echter hoegenaamd nog geen rechtszekerheid.

[137] Het Europees Hof voor de Rechten van de Mens (EHRM) had al bij erkenning het principe van het journalistieke bronnengeheim erkend als een essentieel onderdeel van de vrijheid van meningsuiting, binnen het artikel 10 van het Europees Verdrag voor de Rechten van de Mens. Het is daarbij slechts in heel uitzonderlijke omstandigheden dat een journalist verplicht kan worden de identiteit van zijn bron te onthullen (Fonds Pascal Decroos voor bijzondere journalistiek, 2003, 11 juni). Onder andere de interpretatie van het EHRM in de zaak Goodwin (arrest van 27 maart 1996) was een belangrijk wapenfeit. In 2000, werd ook een aanbeveling tot het beschermen van journalistieke bronnen goedgekeurd door de Raad van Europa. Daarin worden de lidstaten uitgenodigd om de aanbeveling in hun nationale rechtsorde te implementeren (Voorhoof, 2011).

[138] Bij twee zaken was dit niet het geval. Die werden tussen 1996 en 2005 dan ook aanhangig gemaakt bij het EHRM. Het EHRM stelde België twee keer in het ongelijk. Zo werden in 2002 twee journalisten van De Morgen 'veroordeeld tot het betalen van een dwangsom van 25 euro per uur zo lang zij weigerden hun bronnen vrij te geven.' 'Volgens de VVJ werd met die uitspraak het journalistieke bronnengeheim ernstig aangetast.' (Voorhoof, 2011).

[139] Kort samengevat komt die wet erop neer dat journalisten het recht hebben hun bronnen te verzwijgen wanneer die de identiteit van hun informanten kan bekendmaken. Er bestaat één uitzondering op. Het bronnengeheim kan worden opgegeven indien de vrijgegeven informatie misdrijven kan voorkomen die een ernstige bedreiging kan vormen voor de fysieke integriteit van één of meerdere personen. Die informatie moet ten eerste van cruciaal belang zijn voor het voorkomen van deze misdrijven en kan op geen enkele andere wijze verkregen worden (Wet van 7 april 2005 tot bescherming van de journalistieke bronnen).

[140] Er is daarbij sprake van een wereldwijde diffusie, waarbij 'new ideas originate in one country, but due to their success, penetrate other regions of the world; they disseminate' (Kleinsteuber, Geciteerd in: Baggi, 2011, p.3). Daarbij is de Amerikaanse IRE hét voorbeeld voor vele van die organisaties. Ook internationale conferenties rond onderzoeksjournalistiek zorgden en zorgen voor inspiratie bij het oprichten van nationale organisaties. Dit was bijvoorbeeld het geval bij de Nederlands-Vlaamse VVOJ die werd opgericht tussen twee wereldwijde conferenties en daarna zelf een derde wou organiseren.

[141] van Eijk (2003, p.27) over de IRE in de VS: 'The long history, the scale of the organization – including its staff – and its sheer financial reach facilitated professionalization of journalism in the US on a level and scale that is unprecedented in any other country.'

[142] Het FPD wil het levenswerk van Decroos voortzetten door deze drie objectieven voor ogen te houden:

1. het bevorderen van kwaliteits- en onderzoeksjournalistiek in Vlaanderen en daarbuiten;

2. het creëren van de mogelijkheid voor jonge mensen om journalistieke talenten in de praktijk te ontwikkelen;
3. het bijeenbrengen van mensen uit verschillende hoeken en lagen van de maatschappij.
Daarbij staat vooral die eerste doelstelling voorop (Fonds Pascal Decroos voor bijzondere journalistiek, n.d).

[143] De volgende initiatieven werden door het FPD opgestart:
- De 'Vlaamse Scriptieprijs', een prijs die wetenschap dichter bij het grote publiek wil brengen en het werk van jonge wetenschappers meer bekendheid wil geven. In 2013 waren er 486 inzendingen. (sinds 2002 – onafhankelijk van het FPD sinds 2005);
- 'Wobbing Europe', een Europees project dat journalisten helpt om de Wet Openbaarheid van Bestuur in hun land te gebruiken als een journalistieke tool (sinds 2007 – staat vandaag onafhankelijk van het FPD);
- Mediakritiek.be, een blog dat reflecteert over en kritiek geeft op hoe de Vlaamse media functioneren (sinds 2008 – stop sinds 2013 vanwege budgettaire redenen);
- Het organiseren van lezingen en andere activiteiten. 'Mediacafé' (sinds 2010), de 'Nacht van de Journalistiek' (sinds 2011), en de samenwerking met de VVOJ voor z'n jaarlijkse conferentie zijn er een paar van;
- Het aanbieden van een postgraduaat internationale researchjournalistiek, i.s.m. de Thomas More Hogeschool Mechelen (sinds 2004). In 2013-2014 schreven zich 15 studenten in.
- Samenwerking met Canvasprogramma Vranckx. Bedoeling van de samenwerking is om jonge reportagemakers een kans te geven hun project op tv te brengen (Fonds Pascal Decroos voor bijzondere journalistiek, n.d).

[144] Die projectsubsidies komen voornamelijk van zogenaamde 'Foundations', die voor een goed doel geld proberen in te zamelen. Voor het FPD kwam er onder andere geld vanuit het Amerikaanse 'Open Society Foundation' en het Noorse 'Fritt'.

[145] Het Europese project haalt voornamelijk geld uit projectsubsidies. Daarbij gelden de volgende sleutelwoorden: 'full transparency, independence and no editorial interference' (Journalismfund.eu, 2014a). Het wil volledig onafhankelijk werken van politieke, commerciële en ideologische belangen.

[146] Zowel over het Fonds zelf (financiering, jaarverslagen, ledenlijst) als over de projecten die het steunt als de informatie die het aan onderzoeksjournalisten meegeeft.

[147] In april 2001 werd er in Kopenhagen een internationaal congres georganiseerd, het 'Global Investigative Journalism Conference' (GIJC). Dit congres duurde vier dagen lang en verzamelde ruim driehonderd journalisten uit allerlei, vooral Europese landen. In vele van die Europese landen stimuleerde dit congres de formatie van verschillende professionele onderzoeksjournalistieke verenigingen. Ook enkele aanwezige Vlaamse en Nederlandse journalisten waren van mening dat er nood was aan een professionele vereniging van onderzoeksjournalisten in hun taalgebied.

[148] De VVOJ organiseert ieder jaar een Nederlands-Vlaamse conferentie, die afwisselend in Nederland en in Vlaanderen plaats heeft. Die conferenties werken volgens het principe 'voor en door' journalisten, zoals dat ook is voor de meeste activiteiten van de VVOJ.

De website van de VVOJ is minder goed gestructureerd en minder goed gearchiveerd dan de website van het FPD. Althans voor niet-leden. Als lid vind je er veel meer informatie terug. Zoals er zijn: de verschillende jaarboeken, vakliteratuur, hoe een onderzoeksjournalist verschillende technieken kan gebruiken.

[149] Dat doet ze door het organiseren van computertrainingen en cursussen in CAR.

[150] In de vorm van onderzoeksrapporten, vakliteratuur en een jaarboek wil de VVOJ meer kennis verwerven over de stand van de onderzoeksjournalistiek in Vlaanderen.

[151] De makers doen uit de doeken hoe ze het speur- en graafwerk hebben aangepakt, welke obstakels ze moesten overwinnen en hoe ze de informatie verwerkten tot een artikel of uitzending.

[152] De onderzoekstraditie en de professionele cultuur zijn in Nederland effectief beter uitgewerkt (van Eijk, 2005; Hallin & Mancini, 2004).

[153] Een jaar later zegt VVOJ (2013, 16 november, p.3): 'Verbreding en opvoering van het aantal activiteiten in Vlaanderen (waaronder een stevige bijdrage aan het publieksevenement Antwerpse Boekenbeurs om de zichtbaarheid ook bij het bredere Vlaamse publiek te vergroten) heeft daarin vooralsnog geen verandering gebracht'

[154] De Ridder geeft aan dat die werken van onderzoeksjournalistiek verzameld werden in een boek. De titel van het boek zou 'Les scandales en Belgique' zijn, maar De Ridder was hier niet 100% zeker over. De nadruk op 'schandalen', geeft echter aan dat deze stukken meer focussen op het effect, en minder het werk waren van diepgravende of kritische journalistiek.

[155] Tussendoor maakte hij ook nog allerhande reportages die niet het werk waren van onderzoeksjournalistiek.

[156] Bij een sterke hiërarchie zal journalistiek meer top-down gebeuren. Bij een zwakke hiërarchie, zullen journalisten meer vrijheid hebben om verhalen na te jagen en zal er dus meer bottom-up journalistiek plaatsvinden. Elk heeft zijn voordeel en zijn nadeel. Bij een goed management kan de sterke hiërarchie voordelig zijn terwijl bij een minder goed management een zwakke hiërarchie voordelen kan opleveren.

[157] De Stoop begon met een reeks van drie artikels in Knack rond het jaar '90. Het onderwerp was zo allesomvattend dat hij het jaar erop nog eens drie artikels bracht over het onderwerp. Dan nog vond De Stoop het onderwerp 'zo sterk, zo nieuws, zo allesomvattend' was, dat hij een boek nodig had om alles in kaart te brengen. 'En dan heb ik direct een jaar verlof zonder wedde genomen en met m'n eigen spaargeld de wereld rondgereisd.' 'Dus volledig op eigen kosten. En dat ben ik de volgende 20 jaar altijd blijven doen.'

[158] Hij reisde voor zijn boeken naar alle continenten. Daarnaast moest hij een jaar zien te overleven zonder wedde.

[159] Zelf geeft hij toe het grote geluk te hebben gehad dat het een bestseller werd, die hem een start gaf. Iets wat anders niet mogelijk zou geweest zijn in zo'n klein taalgebied.

[160] 'Als je Knack nu neemt, dan zie je soms dat er geen een blad betaalde reclame in staat.'

[161] In de volgende zin nuanceert hij: 'Maar het is altijd veel meer lippendienst gebleven dan werkelijkheid. Men heeft weinig of niets écht geïnvesteerd in onderzoeksjournalistiek'

[162] Het opbouwen van meer credibiliteit. Knack als label van een kwaliteitsblad.

[163] Het aanboren van lezerspotentieel, en dus opbrengsten.

[164] 'Het feit dat journalistiek veel sneller moet zijn, meer moet scoren, sensationeler moet zijn'

[165] De Ridder herinnert zich een zaak, het werk van onderzoeksjournalistiek, waar de oplage 10 tot 15 procent hoger lag dan bij een normale editie.
[166] Bell Telephone, een afdeling van de RTT, was toen een van de grote adverteerders van de krant.
[167] Hoogstwaarschijnlijk van mensen binnen de RTT, de persoon aan de telefoon zei: 'je zal zelf het genoegen niet smaken, het gezicht van uw moordenaar te zien'
[168] Zo adverteren bijvoorbeeld de farmaceutische en auto-industrie heel wat in de traditionele media. Men past daarom heel hard op om negatief te schrijven over deze industrieën, legt Teugels uit.
[169] Hij gaat verder met: 'Maar we nodigden ook liberalen en socialisten uit.'
[170] De Ridder gaat verder met: 'Wij bestreden het marxisme met De Standaard he, vergeet dat niet.'
[171] 'Toen ik in de jaren '80 in de pers begon, was dat nog zowat het dieptepunt van de pers denk ik. Dat had je in andere landen veel minder.
[172] Bij een passieve informatiebron gaat de journalist niet zelf op zoek naar de bron, bij een actieve wel.
[173] Het gaat over de Bende van de Miljardair, het hoofdpersonage in 'Ze zijn zo lief, meneer'
[174] Bij 'Wettelijk kader'
[175] Bij 'Structurele omgevingsfactoren'
[176] Hij hield zich aan de principes van de undercoverjournalistiek. In *Bijlage 3* staat de richtlijn over undercoverjournalistiek, zoals opgesteld door de Raad voor de Journalistiek in 2007. Er staan vier voorwaarden opgesomd wanneer het mogelijk is om undercover te gaan. Het werk van De Stoop voldeed aan alle vier de voorwaarden.
[177] Anno 2013 werkt 1/5 journalisten als freelancer (Raeymaeckers et al., 1991, p.9).
[178] Het is dan ook verontrustend om te merken dat de hoofdredactie van de VRT in 2012 twee van zijn journalisten afviel, naar aanleiding van de publicatie van hun boek 'De Keizer van Oostende'. In dat boek klagen de twee VRT-journalisten de machtsconcentratie in de persoon van Johan vande Lanotte aan. Vooral De Stoop vond dit schokkend voor de journalistiek en zag hier een precedent in.
[179] Investigative Reporters and Editors (opgericht in 1975) is een van de oudste Amerikaanse non-profit organisaties die onderzoeksjournalistiek in de VS promoot. Het is de referentie op internationaal vlak in verband met steun aan de onderzoeksjournalistiek. In *Bijlage 7* wordt dieper ingegaan op zijn rol en geschiedenis.
[180] Het vormt de titel van zijn gelijknamig boek.
[181] Ook bij hen vormt dit de titel van hun gelijknamig boek.
[182] Er wordt een aantal maal de 'gewone journalist' aangehaald. Dit is niet pejoratief bedoeld, maar dient enkel om een onderscheid te maken tussen de journalist die dagelijks zijn taak als verslaggever uitoefent en de onderzoeksjournalistiek die diepgravend en kritisch te werk gaat en daarvoor minimum enkele weken nodig heeft alvorens hij iets kan publiceren. De opsplitsing is arbitrair en een gewone journalist kan ook een onderzoeksjournalist zijn of omgekeerd.
[183] Een 1ste kritiek bestaat erin dat door voornamelijk te focussen op het achterhalen van geheimen, er meer sprake is van onthullingsjournalistiek dan van onderzoeksjournalistiek. Het grote verschil tussen de twee is dat onthullingsjournalistiek meer gericht is op het verkrijgen van een schokeffect bij het publiek terwijl onderzoeksjournalistiek systematische wantoestanden wil blootleggen.

Een 2de kritiek is dat het derde element (het onthullen van geheime informatie) helemaal niet nodig is om te spreken van onderzoeksjournalistiek. Wanneer men als journalist de aandacht wil vestigen op structurele misstanden door gebruik te maken van langdurig en extensief onderzoek, is er volgens Kussendrager (2007) ook sprake van onderzoeksjournalistiek. Dit komt later ook terug in de definitie van de VVOJ omtrent onderzoeksjournalistiek.
Een 3de kritiek focust op de manier waarop die wantoestanden juist worden blootgelegd. Volgens sommige critici is het gevaar van onthullingen dat ze niet het gevolg zijn van een diepgaand onderzoek maar eerder van een 'toevallige ontdekking'. 'Het gevaar dreigt dat het gaat om onthullingen waar het onthullen een doel op zichzelf wordt' (Lievens, 2005, p.6), en dat onderzoeksjournalistiek meer de weg opgaat van sensatie- en steekvlamjournalistiek. Termen waar men als onderzoeksjournalist liever niet geassocieerd mee wil worden, volgens de meeste auteurs.

[184] 'Analytical reporting' wordt door de Burgh (2008, p.14) omschreven als journalistiek dat 'seeks to take the data available and reconfigure it, helping us to ask questions about the situation or statement or see it in a different way'. Geen Watergate-standaard (geheime informatie ontfutselen) in deze dus.

[185] 'Interpretive reporting' is de benaming die Ettema en Glasser (1998, p.7) geven aan het 'revealing large-scale patterns' van een specifiek probleem, eerder dan de oorzaak van een probleem toe te wijzen aan één bepaald individu. Het plaatst gebeurtenissen in zijn context.

[186] Exposé journalism verbindt van Eijk (2005, p.23) met het Nederlandse 'onthullingsjournalistiek'. Het verschil met onderzoeksjournalistiek schrijft hij vooral toe aan het belang dat aan de output wordt gehecht bij onthullingsjournalistiek, terwijl onderzoeksjournalistiek naast output-georiënteerd vooral input-georiënteerd is.

[187] 'Precision journalism' is afkomstig van het gelijknamige boek van Philip Meyer. Hij pleit voor journalistiek te duwen 'toward science, incorporating both the powerful data-gathering and –analysis tools of science and its disciplined search for a verifiable truth' (Meyer, Geciteerd in: van Eijk, 2005, p.21).

[188] Die getuige heette Regina Louf. Ze neemt in 1996, na de zaak Dutroux al contact op met een onderzoeksrechter. In september van dat jaar werd ze 17 maal verhoord. De X-dossiers genieten binnen justitie de hoogste prioriteit en houden maandenlang het college van procureurs-generaal bezig. In juni 1997 valt echter alles stil. De speurders geloven immers niet meer in het verhaal van Louf. In januari 1998, terwijl het dossier nog steeds stil lag, zou De Morgen uitpakken met haar verhaal.

[189] De steun van het FPD aan onderzoeksjournalisten lokt (vooral in de eerste jaren) af en toe wat kritiek uit. Zo ook bij de reeks van Frank De Moor. Het volledige project had een prijskaartje van om en bij de 25000 euro. Daarvan betaalde Knack 22500 euro en het FPD 2500 euro. Coppens (2000, p.8): 'Mag de werkbeurs van 100.000 fr. [2500 euro] een korting voor de uitgever worden genoemd?'

[190] In de volgende jaren zouden De Standaard en Het Nieuwsblad (toevallig of niet zusterkranten van het moederbedrijf Corelio) nog een paar keer aan 'lijstjesjournalistiek' doen. Op basis van kwantitatieve overzichten kunnen zo interessante inzichten worden verworven. Deze vorm van journalistiek levert altijd wat op, maar is vaak kostbaar omdat er een enorm aantal gegevens moet worden geanalyseerd. De data krijgt men ofwel via een grote groep betrokkenen ofwel via de WOB. Het lospeuteren van gegevens via de WOB is meestal een huzarenstukje op zich. Nog in 2007 kwam Het Nieuwsblad met 'Het Grote Rusthuizenrapport'.

De manier van dataverzameling was dezelfde als bij De Standaard: door onderhandelingen op te starten met de desbetreffende overheidsdienst. 'Het Fietspadenrapport' kwam er ook door Het Nieuwsblad. Het werd in 2008 opgemaakt met behulp van gewillige lezers en medewerkers die doorgaven wat de staat is van het fietspad in hun buurt. In 2009 kwam 'Het Stationsrapport' er in Het Nieuwsblad. Deze keer geen WOB maar de medewerking van talloze redacteurs in alle stations. Ook andere vormen van lijstjesjournalistiek zou nog volgen. Het wordt vanaf midden '00 enorm populair.

[191] Een juridische strijd over de openbaarheid van de documenten zou heel lang kunnen duren, zoals al duidelijk werd in de zaak over de tabakslobby van Teugels. Toch werd de krant op één of andere manier gemuilkorfd. Het departement legde immers voorwaarden op aan De Standaard i.v.m. de artikelenreeks. Zo mocht ze geen top-100 opstellen en de publicatie van het scholenrapport moest 'sereen' gebeuren.

[192] Zoals er zijn: 'belangenvermenging bij de uitbouw van windmolenparken in de Noordzee, financiële kraters in de boekhouding van de stad Oostende, de processie aan bouwpromotoren die de Oostendse basketbalclub sponsoren in ruil voor politieke goodwill' (Humo, 2012, 21 mei).

[193] De 'editoriale onafhankelijkheid' kwam er dus niet enkel door een groeiende financiële onafhankelijkheid. Ze werd vooral ook gedoogd omdat ze 'a good read' waren; ze brachten veel op. Deze symbiose werkte zowel voor de mediabonzen als voor de journalisten. Het potentieel van journalisten om zaken aan de kaak te stellen werd later echter steeds meer gebruikt 'to contribute primarily to media popularity (and profitability)'. En 'it has since grown rather than diminished' (McNair, 1998, p.123-124).